

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Міністерство освіти і науки України

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова

праця на правах рукопису

ОЩИПОК ІВАН ФЕДОРОВИЧ

УДК 341.215.1:272-732.2:321(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

ДІЯЛЬНІСТЬ СВЯТОГО ПРЕСТОЛУ У СВІТОВІЙ ПОЛІТИЦІ

Галузь знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки»

Спеціальність 052 – «Політологія»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі
політологія

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І.Ф. Ощипок

Науковий керівник: Коппель Олена Арнольдівна, доктор історичних наук,
професор

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Ощипок. І. Ф. Діяльність Святого Престолу у світовій політиці. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 – Політологія. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. Київ, 2020.

Досвід початку XXI ст. демонструє збільшення впливу релігійного фактору на світову політику. Релігія продовжує впливати на міжнародні відносини та економічний розвиток, на глобальну, регіональну й національну політику. Участь в цьому процесі Святого Престолу, як центрального керівного органу Католицької церкви, займає важливу роль і є наслідком його тисячолітньої діяльності, що є частиною особливої присутності католиків у міжнародному співтоваристві.

Дослідження присвячене аналізу діяльності Святого Престолу у світовій політиці – особливого актора, який поєднує в собі властивості транснаціональної неурядової організації і суверенної держави. В дисертації розглядаються зовнішньополітичні пріоритети Святого Престолу та головні аспекти його дипломатичного інструментарію в період понтифікату Папи Римського Франциска. Ефективність зовнішньої політики та дипломатії Святого Престолу досягається поєднанням двох його зазначених основ і досвіду транснаціональної месіанської діяльності.

У дисертації обґрунтовано теоретико-методологічні засади і документально-джерельну базу дослідження. Представлені теоретичні аспекти і методологічний інструментарій дослідження діяльності Святого Престолу у світовій політиці. В основу дисертаційного дослідження покладено комплексний міждисциплінарний підхід, який передбачає використання ряду теоретичних підходів, що доповнюють один одного.

Уточнено понятійно-категорійний апарат дослідження, зокрема подано авторське визначення терміну «транснаціональний релігійний актор»,

«транснаціональні мережі», «публічна дипломатія», «політика прямої комунікації». На основі аналізу наукових підходів до розуміння дипломатичної діяльності в дисертаційній роботі представлено авторське трактування поняття публічна дипломатія Святого Престолу, яке слід розуміти як відкритий комунікаційний процес формування громадської думки і покращення іміджу Церкви завдяки широким інформаційним проєктам у друкованих та електронних засобах масової інформації, у сфері науки, культури, спорту, освіти, економічного розвитку і охорони навколишнього середовища. Публічна дипломатія виступає як невід’ємна частина м’якої сили.

У роботі запропоновано авторське розуміння поняття політики прямої комунікації, яке зводиться до того, що її можна розцінювати як донесення певної думки чи інформації особливим способом – шляхом прямої особистої комунікації. Понтифік, не звертаючись до офіційних дипломатичних каналів, сам робить заяви та напряду спілкується зі світовим товариством.

У дисертації доводиться, що Святий Престол є єдиною частиною Церкви, яка діє транснаціонально та виступає як транснаціональний актор, має фізичну територіальну базу у місті Ватикані, є особливим юридичним об’єктом, який встановлений міжнародним правом та є визнаним членом світовою спільнотою. За допомогою апостольських нунціатур і делегацій Апостольський Престол підтримує дипломатичні відносини зі 183 країнами світу та має базу вірних в 1.3 млрд. майже в усьому світі. Святий Престол є одночасно і суверенною державою, і неурядовою організацією, володіє потужним потенціалом власного соціального, політичного і культурного капіталу.

Належачи до групи транснаціональних недержавних акторів, Святий Престол використовує потужні ресурси м’якої сили, головним джерелом якої є розмір Католицької церкви та кількість віруючих, що заслуговує на увагу всіх учасників міжнародного процесу. Потужний потенціал м’якої сили виходить за рамки католицької пастви та дипломатичних відносин і формує глобальну публічну сферу. Святий Престол має більше можливостей для впливу на міжнародні відносини, ніж більшість неурядових організацій, оскільки

безпосередньо пов'язаний з суверенним актором, державою-містом Ватиканом, і відноситься до суверенних держав як до своїх дипломатичних та юридичних партнерів. Це означає, що Святий Престол має доступні канали дій, які є ключовими в міжнародних відносинах і характерні для держав, а не для неурядових організацій.

У дослідженні з'ясована роль особистості римського понтифіка в міжнародних відносинах, який володіє повнотою влади в усіх сферах діяльності, включаючи адміністративну та законотворчу. Його особистість є визначальною у виборі політичного курсу і дипломатії Святого Престолу. Вся зовнішньополітична діяльність Апостольського Престолу є вираженням ідей папи. З приходом нового понтифіка зовнішньополітичні пріоритети зміщуються: змінюються акценти зовнішньополітичної діяльності, з'являються нові. Проте, незалежно від особистості понтифіка, існуючі традиційні напрями залишаються незмінними.

У роботі розглянута позиція Святого Престолу щодо глобальних проблем сучасності та проаналізована специфіка впливу на вирішення сучасних проблем світової політики в період понтифікату папи Франциска. Здійснюючи свою місію в глобальному масштабі, Католицька церква закликає до вирішення глобальних проблем. Розвиток католицького соціального вчення продемонстрував перехід до глобального погляду на соціальні проблеми і від неї звучить заклик до глобальної співпраці. Політико-правові, соціально-економічні та етнокультурні трансформації Католицька церква сприймає лише як фази розвитку і успішно адаптується до мінливих умов. Таким же чином католицьке соціальне вчення розглядає феномен глобалізації, яка, на його думку, є інструментом для використання та досягнення універсального суспільного блага. Глобалізацію під егідою однієї держави і католицьку «універсалізацію» зближує спільна мета – створення універсального комунікаційного простору.

Автором визначено основні зовнішньополітичні пріоритети Святого Престолу та його дипломатичний інструментарій через призму міжнародної

діяльності. Основну змістовну суть дипломатичної діяльності Апостольського Престолу становлять пріоритети суспільного та міжнародного значення.

За змістовною суттю пріоритети суспільного значення поділяються на пріоритети релігійного та правового характеру. До пріоритетів релігійного характеру належать нова євангелізація, екуменічний та міжрелігійний діалог, благодійність, освітньо-виховна діяльність. Захист життя, релігійної свободи, найслабших верст населення, боротьба з бідністю та виховання культури миру і милосердя належать до пріоритетів правового характеру.

Пріоритети міжнародного значення включають пріоритети глобального і регіонального характеру. До пріоритетів глобального характеру відноситься миротворча та посередницька діяльність, екологічні проблеми, цілісність людського розвитку, міграційна криза, протидія міжнародному тероризму та транснаціональним злочинним організаціям. До пріоритетів регіонального характеру належить універсалізація Католицької церкви, що означає відхід від європоцентричності в бік Латинської Америки, Африки та Азії.

В дослідженні з'ясована посередницька роль Святого Престолу у вирішенні міжнародних суперечок, вивчено його позицію щодо основних конфліктних вузлів міжнародної політики. Захист миру і мирного співіснування, просування процесу примирення та врегулювання конфліктів є важливим принципом папської дипломатії. Особливо Апостольська столиця засуджує війну як спосіб вирішення міжнародних конфліктів та пропонує альтернативну парадигму – діалог та посередництво – два найважливіші чинники справедливого миру, а отже, і ненасильницького опору. Святий Престол засуджує кримінальні організації, що залучають людей до рабства і наркотрафіків, сприяє скасуванню вищої міри покарання у всьому світі.

Автором визначено традиційні і нові дипломатичні інструменти Святого Престолу в період понтифікату папи Франциска. Дипломатія Апостольського Престолу характеризується взаємодією світської і духовної влади. Папство уособлює існування двох суверенних влад – церковної і державної, хоча пріоритет духовного начала над світським залишається основою концепції

папства. В дослідженні показано, що розвиток мережі апостольських дипломатичних місій призвів до того, що Святий Престол підтримує відносини з більшістю країн світу і представлений у найавторитетніших міжнародних організаціях.

Святий Престол активно використовує публічну дипломатію і м'яку силу, які набули новий вимір. Апостольський Престол розвиває концепцію нової публічної дипломатії, яка сьогодні є багатограним інструментом зовнішньополітичної та місіонерської діяльності Святого Престолу. Понтифік використовує політику прямої комунікації, за допомогою якої безпосередньо спілкується зі світовим співтовариством.

Наукова новизна отриманих результатів обумовлюється тим, що робота є першим в українському науковому дискурсі комплексним дослідженням участі Святого Престолу у світовій політиці в умовах глобалізації католицизму.

Уперше: виявлено специфіку впливу Святого Престолу на вирішення сучасних проблем світової політики на основі порівняльного аналізу позиції Апостольського Престолу і світських держав; розглянуто особливості використання «публічної дипломатії», яка набирає нові форми впливу, що проводиться Папою Римським, завдяки політиці прямої комунікації; узагальнені реформи, проведені папою Франциском, які суттєво впливають на формування сучасних зовнішньополітичних ініціатив Апостольського Престолу;

Поглиблено: розуміння ролі Святого Престолу як особливого наддержавного міжнародного політичного інституту, який вміло використовує потужний потенціал власного політичного, соціального і культурного капіталу; оцінку важливості Апостольського Престолу як специфічного транснаціонального актора через дипломатичні процеси взаємодії з іншими учасниками міжнародного порядку внаслідок чого Святий Престол підтримує відносини з більшістю країн світу і представлений в найавторитетніших міжнародних організаціях;

Набуло подальшого розвитку: розуміння значення Святого Престолу в процесі модернізації сучасного суспільства, консолідації наднаціональних

територіальних, етнічних просторів, створення сприятливих умов для регулювання процесів глобалізації та регіоналізації в сучасному світі; аналіз дипломатії Святого Престолу як різновиду політичного процесу, тобто сукупності послідовних дипломатичних дій з метою зміцнення влади та впливу.

Практичне значення отриманих результатів наукової роботи полягає в тому, що напрацювання дисертаційної роботи, можуть використовуватися для подальших наукових розвідок у міжнародно-політичних дослідженнях, а також усіх суміжних дисциплінах та напрямках науки про міжнародні відносини. Матеріали дисертації будуть корисними для студентів, викладачів та науковців під час підготовки навчальних і наукових розвідок. Прикладний аспект роботи полягає в тому, що її результати стануться у пригоді для органів державної влади України та міжнародних організацій. Основні положення та висновки дисертації здатні використовуватися науково-дослідними інститутами та інформаційно-аналітичними структурами.

Таким чином, дисертація є систематизуючим та узагальнюючим внеском у поки що відносно мало досліджену тему в межах української політологічної думки – діяльності Святого Престолу у світовій політиці за понтифікату Папи Римського Франциска. Міжнародна діяльність Апостольського Престолу є результативною та ефективною завдяки двоякій суб'єктності, а неподільність внутрішньої і зовнішньої політики Святого Престолу та першочергова роль понтифіка в проведенні зовнішньополітичного курсу є її особливою ознакою. Проаналізувавши дипломатичний інструментарій Апостольського Престолу на сучасному етапі, автор доводить наявність гармонійного поєднання класичних підходів з новими методами дипломатичної діяльності.

Ключові слова: релігія, Католицька церква, Святий Престол, Ватикан, понтифікат, дипломатія, публічна дипломатія, миротворчість, посередництво, зовнішня політика, світова політика, міжнародні відносини.

ANNOTATION

Oshchypok. I. F. The activity of the Holy See in world politics. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

The Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 05 «Social and behavioral sciences» on a specialty 052 «Political science». Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv, 2020.

The experience of the beginning of the XXI century. demonstrates the increasing influence of the religious factor on world politics. Religion continues to influence international relations and economic development, global, regional and national politics. The participation of the Holy See, as the central governing body of the Catholic Church, plays an important role and is the result of the Holy See's millennial activity, which is part of the special presence of Catholics in the international community.

The study is devoted to the analysis of the Holy See in world politics - a special actor which combines the properties of a transnational non-governmental organization and a sovereign state. This dissertation examines the foreign policy priorities of the Holy See and the main aspects of its diplomatic tools during the pontificate of Pope Francis. The effectiveness of the Holy See's foreign policy and diplomacy is achieved by combining its two foundations and the experience of transnational messianic activity.

The dissertation substantiates the theoretical and methodological principles and documentary source base of the study. Theoretical aspects and methodological tools for studying the activities of the Holy See in world politics are presented. The dissertation research is based on a comprehensive interdisciplinary approach, which involves the use of a number of theoretical approaches that complement each other.

The conceptual and categorical apparatus of the research is specified, in particular, the author's definition of the terms «transnational religious actor», «transnational networks», «public diplomacy», «direct communication policy» are given. Based on the analysis of scientific approaches to understanding diplomatic

activity, the dissertation presents the author's interpretation of the concept of public diplomacy of the Holy See, which should be understood as an open communication process of public opinion and improving the image of the Church through extensive information projects, culture, sports, education, economic development and environmental protection. Public diplomacy is an integral part of soft power.

The author's understanding of the concept of direct communication policy is offered in the work, which comes down to the fact that it can be regarded as conveying a certain opinion or information in a special way - through direct personal communication. The pontiff, without resorting to official diplomatic channels, makes statements himself and communicates directly with the world community.

The paper proves that the Holy See is the only part of the Church that operates transnationally and acts as a transnational actor, has a physical territorial base in the Vatican City, is accepted as a special legal entity established by international law and is a recognized member of international society. With the help of apostolic nunciatures and delegations, the Holy See maintains diplomatic relations with 183 countries and has a base of 1.3 billion faithful almost worldwide. The Holy See is both a sovereign state and a non-governmental organization, with a powerful potential of its own social, political and cultural capital.

Belonging to a group of transnational non-state actors, the Holy See uses powerful resources of soft power, the main sources of which are the size of the Church and the number of believers, which deserves the attention of all participants in the international process. The powerful potential of soft power goes beyond the Catholic flock and diplomatic relations and forms a global public sphere. The Holy See has more power to influence international relations than most non-governmental organizations because it is directly linked to the sovereign actor, the Vatican City State, and treats sovereign states as its diplomatic and legal partners. This means that the Holy See has accessible channels of action that are key in international relations and specific to states, not to non-governmental organizations.

The study clarifies the role of the personality of the Roman pontiff in international relations, who has full authority in all spheres of activity, including

administrative and legislative. His personality is decisive in choosing the political course and diplomacy of the Holy See. All the foreign policy activities of the Holy See are an expression of the Pope's ideas. With the advent of the new pontiff, foreign policy priorities are shifting: the emphasis of foreign policy is changing, new ones are emerging. However, regardless of the pontiff's personality, the existing traditional trends remain unchanged.

The paper considers the position of the Holy See on the global problems of modernity and analyzes the specifics of the impact on solving present-day problems of world politics during the pontificate of Pope Francis. Carrying out its mission on a global scale, the Catholic Church calls for global cooperation. The development of Catholic social teaching has demonstrated the transition to a global view of social problems, and it calls for global cooperation. The Catholic Church perceives political, legal, socio-economic and ethnocultural transformations only as phases of development and successfully adapts to changing conditions. In the same way, Catholic social doctrine considers the phenomenon of globalization, which, in his opinion, is a tool for the use and achievement of the universal public good. Globalization under the auspices of one state and Catholic «universalization» are brought together by a common goal - the creation of a universal communication space.

The author identifies the main foreign policy priorities of the Holy See, and its diplomatic tools through the prism of international activity. The main substantive essence of the diplomatic activity of the Holy See are the priorities of public and international importance.

In essence, the priorities of public importance are divided into priorities of religious and legal nature. Priorities of a religious nature include new evangelization, ecumenical and interreligious dialogue, charity, and educational activities. The protection of life, religious freedom, the weakest sections of the population, the fight against poverty and the education of a culture of peace and mercy are among the priorities of a legal nature.

Priorities of international importance include priorities of a global and regional nature. Priorities of a global nature include peacekeeping and mediation,

environmental issues, the integrity of human development, the migration crisis, countering international terrorism and transnational criminal organizations. Regional priorities include the universalization of the Catholic Church, which means moving away from Eurocentrism towards Latin America, Africa and Asia.

The study clarifies the role of the Holy See in mediating international disputes, examines the position of the Holy See on the main conflict nodes of international politics. Protecting peace and peaceful coexistence, denying war as a way of resolving conflicts between countries, promoting reconciliation and resolving conflicts are important principles of Holy See diplomacy. The Holy See condemns criminal organizations that enslave people and drug trafficking, especially war as a way of resolving international conflicts, and promotes the abolition of capital punishment worldwide. Holy See proposing an alternative paradigm - dialogue and mediation - the two most important factors in a just peace and, consequently, non-violent resistance.

The author substantiates the traditional and new diplomatic instruments of the Holy See during the pontificate of Pope Francis. The diplomacy of the Holy See is characterized by the interaction of secular and spiritual power. The papacy embodies the existence of two sovereign powers - church and state, although the priority of the spiritual principle over the secular remains the basis of the concept of the papacy. The study shows that the development of a network of apostolic diplomatic missions has led to the fact that today the Holy See maintains relations with most countries and is represented in the most authoritative international organizations.

The Holy See is actively using public diplomacy and soft power, which have taken on a new dimension. The Holy See is developing the concept of a new public diplomacy, which today is a multifaceted instrument of the Holy See's foreign policy and missionary activity. The pontiff uses a «policy of direct communication» through which he communicates directly with the world community.

The scientific novelty of the obtained results is due to the fact that the work is the first in the Ukrainian scientific discourse of a comprehensive study of the participation of the Holy See in world politics in the context of the globalization of Catholicism.

First: the specifics of the influence of the Holy See on the solution of contemporary problems of world politics on the basis of a comparative analysis of the position of the Holy See and secular states are revealed; the peculiarities of the use of public diplomacy, which is gaining new forms of influence by the Pope due to the policy of direct communication, are considered; reforms carried out by Pope Francis, which affect the formation of contemporary foreign policy initiatives of the Holy See are generalized;

In-depth: understanding the role of the Holy See as a special supranational international political institution that skillfully uses the powerful potential of its own political, social and cultural capital; assessment of the importance of the Holy See as a special transnational actor through diplomatic processes of interaction with other participants in the international order;

Further developed: understanding of the importance of the Holy See in the process of modernization of modern society, consolidation of supranational territorial and ethnic spaces, creation of favorable conditions for the regulation of globalization and regionalization in the modern world; analysis of the diplomacy of the Holy See as a kind of political process, i.e. a set of consistent diplomatic actions to strengthen power and influence.

The practical significance of the obtained results of scientific work is that the work of the dissertation can be used for further research in international political research, as well as all related disciplines and areas of international relations science. The dissertation materials will be useful for students, teachers and scientists in the preparation of educational and scientific research. The applied aspect of the work is that its results will be useful for public authorities of Ukraine and international organizations. The main provisions and conclusions of the dissertation can be used by research institutes and information-analytical structures.

Thus, we can state that the given dissertation is a systematizing and generalizing contribution to a relatively little-studied topic within the Ukrainian political science thought – the activities of the Holy See in world politics under the pontificate of Pope Francis. The international activity of the Holy See is effective and efficient due to its

dual subjectivity, and the indivisibility of the domestic and foreign policy of the Holy See and the primary role of the pontiff in conducting foreign policy is its special feature. Analyzing the diplomatic tools of the Holy See at the present stage, the author proves the existence of a harmonious combination of classical approaches with new methods of diplomatic activity.

Key words: religion, Catholic Church, Holy See, Vatican, pontificate, diplomacy, public diplomacy, peacekeeping, mediation, foreign policy, world politics, international relations.

Список публікацій автора.

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Ощипок І. Ф. Інформаційна діяльність Святого Престолу. *Український інформаційний простір*. № 1(5). 2020. С. 126–140. URL: [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(5\).2020.206111](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(5).2020.206111)
2. Ощипок І. Ф. Роль релігійних акторів у сучасних світових процесах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2018. № 1/2(47/48). С. 84–88.
3. Ощипок І. Ф. Особливості трансформації державного суверенітету в постбіполярній міжнародній системі. *Актуальні проблеми міжнародних відносин : збірник наукових праць*. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2016. Вип. 127 (2). С. 54–64. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/3018/2707>
4. Ощипок І. Ф. Проблеми та перспективи глобального лідерства США. *Міжнародні відносини. Серія : Політичні науки*. К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2015. № 7. С.1–15. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2568
5. Ощипок І. Ф. Проблема дереторизації в сучасних міжнародних відносинах. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія : зб. наук. Праць*. Маріуполь, 2015. Вип. 12. С. 239–245.

6. Ощипок І. Ф. Права і привілеї Київських митрополитів до 1686 року. *Православний вісник*. К. 2002. № 5–6. С. 52–55.

Статті в іноземних виданнях:

1. Oshchypok Ivan. Foreign policy of the Holy See under the Pontificate of Pope Francis. *Scientific Journal of Polonia University Peridyk Naukowy Akademii Polonijnej*. 2020 Vol. 38 (1) P. 279–290. URL: <https://doi.org/10.23856/3836>

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Ощипок І. Ф. Проблеми та перспективи реформування ООН. *Сильна ООН – кращий світ : зб. тез доп. міжнар.наук.-практ. конф. присвяченій 70 річниці заснування ООН (м. Київ, 22 жовтня 2015 р.)*. К. : ДАУ при МЗС України, 2015. С. 101–102.

2. Ощипок І. Ф. Трансформація інституту національних держав. «Шевченківська весна» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Київ, 2 квітня 2015 р.). К. : Київ. Нац. Ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, 2015. Ч. 1. С. 112–114. URL: http://library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/shv/shv_2015_01.pdf

3. Ощипок І. Ф. Роль глобалізаційних процесів у реструктуризації глобального простору. *Реструктуризація глобального простору : історичні імперативи та виклики : зб. тез доп. міжнар.наук.-практ. конф (м. Київ, 23 квітня 2015 р.)*. К. : ДАУ при МЗС України, 2015. С. 99–101.

4. Ощипок І. Ф. Досвід Республіки Корея в розвитку транснаціональних корпорацій для України. *Україна і Корея в конфліктогенному світі : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ.форуму (м. Київ, 29-30 листоп. 2016 р.)*. К. : ДАУ при МЗС України, 2016. С. 58–62.

5. Ощипок І. Ф. Положення Київської митрополії в україно-російських відносинах другої половини XVII ст. *Церква – наука – суспільство: питання взаємодії : матеріали IX міжнар. наук. конф. (м. Київ, 26–28 травня 2010 р.)*. К. : НКПШЗ, 2010. С. 96–99.

ЗМІСТ

ВСТУП.	16
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНА ТА ДЖЕРЕЛЬНО- ДОКУМЕНТАЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.	22
1.1. Теоретико-методологічні засади дослідження.	22
1.2. Ступінь наукової розробки проблеми та джерельно- документальна база дослідження.	47
Висновки до розділу 1.	66
РОЗДІЛ 2. СВЯТИЙ ПРЕСТОЛ ЯК ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ АКТОР СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ.	69
2.1. Політико-економічні чинники соціальної доктрини Католицької церкви.	69
2.2. Екологічні проблеми як напрям зовнішньополітичної діяльності Святого Престолу.	90
2.3. Трансформація системи зовнішньополітичних пріоритетів Святого Престолу за понтифікату папи Франциска.	97
2.4. Формування Святим Престолом багаторівневої системи двостороннього та багатостороннього співробітництва.	124
Висновки до розділу 2.	141
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ СУЧАСНОЇ ДИПЛОМАТІЇ СВЯТОГО ПРЕСТОЛУ.	146
3.1. Публічна дипломатія Святого Престолу.	146
3.2. Політика посередництва у дипломатії Святого Престолу.	167
Висновки до розділу 3.	180
ВИСНОВКИ.	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.	195
ДОДАТКИ.	244

ВСТУП

Актуальність теми дослідження.

Святий Престол є багатовіковим гравцем на міжнародній арені, його дипломатія вважається однією з найдавніших у світі та існує майже дві тисячі років. Це особливий актор світової політики, який поєднує в собі властивості масштабної релігійної організації і суверенної держави. Ефективність зовнішньої політики та дипломатії Апостольського Престолу досягається поєднанням двох його зазначених основ. У цьому контексті діяльність Католицької церкви в умовах сучасних глобалізаційних процесів сприяє створенню універсального комунікаційного простору.

На зовнішньополітичній арені Святий Престол представляє Католицьку церкву – єдину з усіх релігій світу, яка є міжнародною юридичною особою, визнаною державами та міжнародними організаціями і виступає як єдиний інтернаціональний організм, непов'язаний за своєю природою з будь-яким окремим народом чи державою. Жодна інша конфесія не володіє подібним статусом. Апостольський Престол – верховний орган Католицької церкви, її транснаціональний керівний центр, який є суб'єктом міжнародного права для укладання міжнародних угод та здійснення внутрішньої і зовнішньої політики. За допомогою апостольських нунціатур і делегацій Святий Престол підтримує дипломатичні відносини зі 183 державами світу, в яких проживає понад 1,3 млрд католиків. Своїх делегатів і спостерігачів Апостольська столиця направляє для участі в міжнародних організаціях, нарадах, конференціях, конгресах, і таким чином збільшує вплив Католицької церкви у світі. Святий Престол має статус постійного спостерігача при ООН, Раді Європи, Африканському Союзі та постійного членства в ОБСЄ, МАГАТЕ, ЮНКТАД та інших організаціях.

Святий Престол активно займається соціальними і правовими питаннями, проблемами міграції, комунікації та ЗМІ, етики біологічних досліджень, діалогу з ісламом, православ'ям, європейською зовнішньою політикою та розширенням ЄС, нормалізацією відносин на Близькому Сході та Карибському басейні, відносинами з Китаєм.

Сьогодні розвиток Католицької церкви проходить в умовах глобалізації, активізації ісламу та глобальної системної кризи. Трансформуються географічні межі католицизму, який був домінуючою релігією в країнах європейського регіону, а зараз у країнах Латинської Америки та Африки. З обранням у 2013 р. першого папи неєвропейця, вихідця із Західного світу, Папи Римського Франциска, католицизм набуває ще більшого значення у світовому процесі. Святий Престол активізував латиноамериканський та китайський вектор своєї політики. Оскільки Апостольський Престол є глобальним політичним актором, внаслідок цього він має здатність надавати позитивний або негативний вплив на вирішення питань світового масштабу. Ґрунтовний аналіз фахових публікацій є важливим аспектом означеної проблеми, які ще не набули комплексного та глибокого вивчення. Це є додатковим свідченням актуальності теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконано в рамках комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Асоціація як новий формат відносин України з Європейським Союзом: політичний, правовий, економічний та інформаційний аспекти» (номер реєстрації 16БФ048-01).

Мета цієї роботи – визначити динаміку впливу Святого Престолу на сучасну світову політику на основі аналізу сутності, особливостей та механізмів його дипломатії в період понтифікату папи Франциска.

З поставленої мети випливають наступні **завдання** :

1. визначити роль Святого Престолу як особливого наддержавного актора світової політики, який володіє потужним потенціалом власного соціального, політичного і культурного капіталу;
2. з'ясувати роль Апостольського Престолу як особливого транснаціонального актора через дипломатичні процеси взаємодії з іншими акторами світової політики та вплив на них особистості римського понтифіка;
3. виявити значимість Святого Престолу у вирішенні глобальних проблем сучасності, специфіку впливу на вирішення сучасних проблем світової

політики та надати характеристику інструментів впливу через спектр католицьких акторів;

4. узагальнити та проаналізувати основні зовнішньополітичні пріоритети папської дипломатії; визначити основні напрями, форми та методи сучасної дипломатії Апостольського Престолу, розглянути традиційні та нові дипломатичні інструменти Апостольської Столиці;

5. визначити особливості посередницької та миротворчої ролі Святого Престолу у вирішенні міжнародних спорів;

6. на основі вивчених матеріалів запропонувати сценарії можливих трансформацій зовнішньополітичних пріоритетів Апостольського Престолу.

Об'єктом дослідження є місце Святого Престолу в світовій політиці в умовах глобалізації католицизму.

Предметом дослідження є сукупність послідовних дипломатичних дій Святого Престолу як глобального актора світової політики з метою зміцнення влади і впливу на міжнародній арені.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період понтифікату папи Франциска. Апеляція автора до історичних періодів дипломатії Апостольського Престолу пояснюється необхідністю проведення повноцінного аналізу його діяльності.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є комплексний міждисциплінарний підхід, який передбачає використання ряду теоретичних підходів, що доповнюють один одного. Використання сукупності наукових методів полягає в отриманні точних і повноцінних результатів дослідження. Були використані методи інституційного, неінституційного та порівняльного аналізу, богословсько-філософський, персоналістичний, правовий, історичний та системний підходи. Застосування інституційного аналізу дозволило визначити роль Ватикану у формуванні та прийнятті рішень і механізмів їх реалізації. Шляхом порівняльного аналізу опублікованих офіційних документів і виявлених джерел вдалося з'ясувати еволюцію соціального вчення Католицької церкви щодо гострих проблем сучасності.

Неоінституційний підхід передбачає дослідження політичного інституту сучасної Католицької церкви через призму формальних норм і неформальних правил «гри» на «дипломатичному полі». Богословсько-філософський підхід розглядає не саму дипломатію Святого Престолу, а її змістовну суть. За допомогою персоналістичного підходу дисертант вивчає особистість понтифіка, його оточення, переконання та діяльність. Досліджуючи юридичну основу участі Апостольського Престолу в міжнародній політиці, використано правовий підхід. Історичний підхід дозволив розглянути дипломатію Святого Престолу в процесі її еволюції. Системний підхід дає змогу проаналізувати об'єкт як систему, що володіє складною структурою і функціями системи органів зовнішніх зносин Апостольської столиці та прослідкувати дипломатичні ініціативи Ватикану. У роботі також широко використовується описовий (дедуктивний) метод, що включає в себе елементи аналізу, синтезу та дедукції, як загальнонаукові методи дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів обумовлюється тим, що робота є першим в українському науковому дискурсі комплексним дослідженням участі Святого Престолу у світовій політиці в умовах глобалізації католицизму.

Уперше:

- виявлено специфіку впливу Апостольського Престолу на вирішення сучасних проблем світової політики на основі порівняльного аналізу позиції Святого Престолу і світських держав;
- розглянуто особливості використання «публічної дипломатії», яка набирає нові форми впливу, що проводиться Папою Римським, завдяки політиці прямої комунікації;
- узагальнені реформи Римської курії, проведені папою Франциском, які суттєво впливають на формування сучасних зовнішньополітичних ініціатив Апостольського Престолу;

Поглиблено:

- розуміння ролі Святого Престолу як особливого наддержавного міжнародного політичного інституту, що є одночасно і суверенною державою, і

неурядовою організацією, що вміло використовує потужний потенціал власного політичного, соціального і культурного капіталу;

- оцінку важливості Апостольського Престолу як специфічного транснаціонального актора через дипломатичні процеси взаємодії з іншими учасниками міжнародного порядку, внаслідок чого Апостольська столиця підтримує відносини з більшістю країн світу і представлена в найавторитетніших міжнародних організаціях;

Набуло подальшого розвитку:

- розуміння значення Святого Престолу в процесі модернізації сучасного суспільства, зокрема приведення до одноманітності кодів внутрішньонаціонального і міжнаціонального спілкування, консолідації наднаціональних територіальних, етнічних просторів, створення сприятливих умов для регулювання процесів глобалізації та регіоналізації в сучасному світі;

- аналіз дипломатії Апостольського Престолу як різновиду політичного процесу, тобто сукупності послідовних дипломатичних дій з метою зміцнення влади та впливу.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів наукової роботи визначаються його актуальністю та науковою новизною і полягає в тому, що ґрунтовні висновки дисертаційної роботи, що є авторськими та науково обґрунтованими, можуть використовуватися для подальших досліджень у галузі міжнародних відносин. Дослідження стане корисним для подальших наукових розвідок у міжнародно-політичних дослідженнях, а також усіх суміжних дисциплінах та напрямках науки про міжнародні відносини. Наукова робота може використовуватися у процесі підготовки низки навчальних курсів, зокрема «Релігійний фактор у світовій політиці», «Теорія цивілізацій». Матеріали дисертації будуть корисними для студентів, викладачів та науковців під час підготовки навчальних і наукових матеріалів, зокрема, підручників, монографій та наукових розвідок. Прикладний аспект роботи полягає в тому, що її результати стануться у пригоді для органів державної влади України та міжнародних організацій. Основні положення та висновки дисертації здатні

використовуватися науково-дослідними інститутами та інформаційно-аналітичними структурами.

Апробація результатів дослідження. Головні висновки й тези дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка та були викладені автором у доповідях та виступах на міжнародних науково-практичних конференціях:

Міжнародна науково-практична конференція присвячена 70-й річниці заснування ООН «Сильна ООН – кращий світ»: Міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 22 жовтня 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Шевченківська весна» (м. Київ, 2 квітня 2015 р.); IV Міжнародна науково-практична конференція «Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики» (м. Київ, 23 квітня 2015 р.); Міжвідомча наукова конференція «США у сучасних міжнародних трансформаціях: концептуальний і прикладний виміри» (м. Київ, 20 березня 2015 р.); Дев'ята Міжнародна наукова конференція «Церква – наука – суспільство: питання взаємодії» (м. Київ, 26-28 травня 2010 р.).

Публікації. Ключові положення та висновки дисертації представлено в 11 наукових працях (всі належать особисто автору). З них 7 опубліковано в наукових фахових виданнях України, 1 – у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу, 5 – у формі тез міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура роботи обумовлена визначеними метою, об'єктом та предметом дослідження. Вона складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертаційної роботи складає 257 сторінок, з них обсяг основного тексту – 180 сторінок. Робота містить, 4 додатки. Список використаних джерел містить 439 найменувань.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНА ТА ДЖЕРЕЛЬНО-ДОКУМЕНТАЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.

1.1. Теоретико-методологічні засади наукового дослідження.

Для більш глибокого розуміння ролі Святого Престолу на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин та участі в цьому Папи Римського розглянемо понятійно-категоріальний апарат, який використовується в дослідженні. Він слугує найважливішим компонентом системи упорядкованого знання і є сукупністю понять, категорій і термінів, які дозволяють в узагальненій формі відобразити явища, а також зв'язки між ними шляхом фіксації їх істотних властивостей, ознак і закономірностей. Поняття є найважливішою логічною формою, яке дає можливість виявити суттєві, найстійкіші і повторювані зв'язки між явищами і процесами. Вважаємо за необхідне розглянути такі поняття, як «десекуляризація», «транснаціональна релігійна мережа», «транснаціональний релігійний актор», «транснаціональне громадянське суспільство», «світова політика», «дипломатія», «публічна дипломатія», «Католицька церква», «Святий Престол», «Ватикан».

Теоретична література про транснаціоналізм приділяла мало уваги релігійним явищам, і це пов'язано з тим, що транснаціональні зв'язки в міжнародних відносинах вивчалися для оцінки їх впливу на політичну та економічну безпеку. Релігійні актори вважалися малозначущими у порівнянні з діяльністю держав у міжнародній політиці. Це пояснюється тим, що в теорії політичного розвитку майбутнє національної держави полягає у світській політиці, оскільки демократична розбудова суспільства «тормозиться мракобісними переконаннями», такими як релігія. Тому для успішної побудови національних держав політичним лідерам довелося нейтрально відноситися до складних релігійних доктрин. Щоб уникнути догматизму та заохочувати толерантність серед громадян, політика повинна бути відокремлена від релігії та етнічної приналежності. Тому релігія стала приватною справою і була віднесена до тієї сфери, яка не повинна долучатися до національної єдності та політичної стабільності. Упродовж останніх 50 років на Заході було прийнято говорити про

«кінець сакрального», відхід від релігії, про секулярність як необхідний етап модерності.

Останні два десятиліття ХХ століття були епохою кардинальних глобальних політичних, соціальних та економічних змін, часто пов'язаних із багатогранними процесами, що називаються глобалізацією. А. Макгрю припускає, що глобалізація є результатом безлічі «взаємозв'язків між державами та суспільствами, що складають сучасну світову систему» [324, с. 23]. Відбулася не тільки консолідація глобальної економіки та поява «глобальної культури», але й низка фундаментальних політичних подій, включаючи постійне просування демократії до багатьох частин світу. Крім того, було безліч прикладів політичної участі релігії, яка повернулася не тільки в повсякденне життя людей, а й на світову політичну арену. Сьогодні релігія знову стає гостро контроверсійним питанням, і багато дослідників говорять про «повернення до релігійності». Наприклад, американський політолог та релігієзнавець Дж. Вайгель стверджує, що відбулася глобальна релігійна активізація, або «десекуляризація світу» [429, с. 27]. Вчений не мав на увазі лише аполітичну респірітуалізацію (re-spiritualisation – повторне одухотворення), а взаємодією релігії та політики, що сприяло процесам глобалізації та заохочувалося комунікаційною революцією. Українські дослідники О. Коппель та О. Пархомчук стверджують, що десекуляризація стала мегатрендом глобального розвитку і «відбувається у глобальному, транснаціональному, інтернаціональному та міждержавному вимірах та здійснює значний вплив на світову політику, якісно змінює поняття релігії та недержавних акторів у міжнародних відносинах» [63, с. 27].

У кінці 1990-х рр. американський соціолог релігії Х. Казанова сформулював тезу про «деприватизацію релігії» як нову глобальну тенденцію. Однак ця теза не знайшла особливого відгуку в світі [194, с. 5]. Мабуть, ще зарано говорити про постсекулярний світ, але, безумовно, вже сьогодні відчувається істотна зміна у світовому співтоваристві.

Переломним моментом релігійного відродження був 1979 р. Саме тоді відбулася ісламська революція в Ірані та почався понтифікат Папи Римського

Іоанна Павла II, візит якого в Польську Народну Республіку став одним із пускових механізмів розгортання антикомуністичного руху. Того ж року відбулася Сандіністська революція в Нікарагуа, пов'язана зі звільненням католицького духовенства, який потерпав від режиму Сомоси, а також активна діяльність фундаменталістських християнських рухів у США, які заявили про себе публічно під час виборчої кампанії Р. Рейгана. Отже, головні релігійні трансформації сталися всюди: США, СРСР, Ірані, державах Близького Сходу та Латинській Америці тощо. Відтоді бачимо взаємозалежність релігії та політичних процесів, а також активізацію різноманітних релігійних рухів.

Терористичні акти 11 вересня 2001 р. у США й актуалізація дискурсу «зіткнення цивілізацій», безперечно, стали одним із чинників, що спонукав науковців уважніше приглянутися до релігійної проблематики. Загальні процеси глобалізації, зріст засобів масової комунікації, посилення транснаціональної міграції та інтенсифікація міжкультурних взаємодій являються серйозними викликами для всіх способів урегулювання взаємовідносин між релігійною і політичною сферами.

В цьому контексті зазначимо, що релігія є суспільним інститутом, виступає як форма суспільної свідомості, що виражає певні ідеї і регулює суспільні відносини. Як зазначає російська дослідниця А. Митрофанова, «історія будь-якої релігії – це одночасно історія використання релігії в політичних цілях і історія появи заснованих на цій релігії політичних ідеологій» [83, с. 78]. Адже релігія може сформувати той тип суспільної свідомості, що впливає на психологічний статус політичної еліти країни. Релігійні актори неспроможні сформувати ті процеси, сукупність яких може істотно визначити характер перебігу світових політичних процесів.

Констатуючи стрімке зростання впливу на світові політичні процеси нових недержавних акторів, а саме транснаціональних релігійних акторів, О. Коппель та О. Пархомчук зазначають, що «в XXI столітті релігія міцно закріплюється в політичному дискурсі, і з'являється на світовій арені у вигляді системи транснаціональних зв'язків між державами, транснаціональними релігійними

рухами, окремими політичними рухами» [63, с. 26]. В міжнародних відносинах держави виступають головними гравцями у глобальних взаємодіях. Однак, з початку 1970-х рр. у світовому політичному процесі поряд з державами в якості акторів світової політики почали виступати недержавні учасники [302]. В нашому дослідженні таким учасником міжнародного процесу виступає Католицька церква через посередництво Святого Престолу.

З припиненням «холодної війни» наприкінці 1980-х рр. з'явилася нова модель розуміння напряму глобальних подій, відома як «космополітичний світогляд», яка поставила в центр аналізу групи людей а не держави [186]. Космополітична модель підкреслювала важливість міжнародних неурядових організацій, кількість яких постійно зростає. З вищезгаданої ситуації першість держави в міжнародній політиці піддається випробовуванню через зростання транснаціональних громадянських суспільств. Насправді, в сучасну постмодерну епоху релігійні громади стали важливими чинниками створення транснаціонального громадянського суспільства. Особливо це стосується міграції, коли релігійна участь сприяє формуванню, підтримці транснаціональних зв'язків і побудови транснаціонального громадянського суспільства [214].

На думку Р. Ліпшуца, транснаціональне громадянське суспільство – це «самосвідомі конструкції мережі знань та дій децентралізованих місцевих акторів, які долають межі космосу [313, с. 390]. Транснаціональне громадянське суспільство відрізняється від громадянського суспільства тим, що воно не є територіально закріпленим. Це поле дії, межі якого можуть змінюватися відповідно до вимог нового часу та мінливих обставин. Транснаціональне громадянське суспільство ставить за мету розвивати регулярну та розширену взаємодію через національні кордони. Сукупність таких транснаціональних взаємодій – становлять «транснаціональні мережі», що охоплюють національні суспільства, розвиваючи зв'язки між групами в різних державах. Дж. Хейнс припускає, що глобалізація сприятиме зростанню транснаціональних мереж релігійних акторів, головним пріоритетом яких є благополуччя громад

транснаціональних релігійних акторів [268]. Святий Престол, який очолює транснаціональне громадянське суспільство, активно сприяє розвитку католицьких транснаціональних мереж, багато з яких досягли масштабів справжніх політико-економічних центрів.

Автори доповіді «Глобальні тенденції-2025: світ, що змінюється» Національної ради з розвідки США вважають, що XXI століття стане епохою релігійних воєн і зростання в політиці ролі релігійних організацій. Визначальну роль у цьому гратимуть процеси глобалізації та поява мережевих товариств. Соціальні транснаціональні мережі, що створюються релігійними спільнотами, можуть бути ефективніші, ніж національні спільноти. Величезну роль тут відіграють глобальні ЗМІ, через які проповідники впливатимуть на думки і погляди різноманітної аудиторії, розкиданої по різних куточках світу [70].

На думку Ф. Аттіна, «соціальний транснаціоналізм» визначається безліччю зв'язків між людьми та групами в різних суспільствах, пов'язаних спільною турботою з певних питань. Кожна країна, незалежно від того, наскільки вона умовно потужна, пронизана зовнішніми акторами та силами, допомагаючи створити те, що вчений називає «міжнародним соціальним шаром», тобто контактами між групами різних суспільств, які лежать в основі формального світу незалежних держав. «Транснаціональні групи громадян» формують транскордонні соціально-політичні спільноти, які переслідують спільні цілі. Але транснаціоналізм – це не лише питання окремих людей і мас, які відчувають себе головними міжнародними суб'єктами, оскільки вони мають право на цивільне, політичне, економічне, соціальне і культурне право. У світовій системі ці суб'єкти утворюють міжнародний соціальний шар, який превелює над дипломатичним шаром – тобто державою та інституційним порядком. Сьогодні соціальний транснаціоналізм втілюється через міжнародні неурядові організації та транснаціональні релігійні організації на зразок Католицької церкви, члени яких перетинають держави та відстоюють універсальні, загальнолюдські інтереси, такі як просування прав людини, захист навколишнього середовища та міжнародна співпраця з розвитку» [170, с. 350–351].

П. Бейєр припускає, що зараз ми живемо в «глобалізованій соціальній реальності, в якій раніше не існувало ефективних бар'єрів на шляху комунікації» [183, с. 1]. Розвиток транснаціональних релігійних спільнот значно посилюється легкою міжособистісною комунікацією, сприяючи поширенню зв'язків та інформації через державні кордони. О. Коппель та О. Пархомчук стверджують, що формування транснаціональних релігійних спільнот та поява нових релігійних рухів є наслідком децентралізації релігій. Головною метою транснаціональних релігійних спільнот виступає реалізація певної мети в глобальному масштабі [64, с. 169].

Якщо Дж. Вайгель та Х. Казанова мають рацію щодо «десекуляризації світу», тоді слід згадати про характер та зміст транскордонних взаємодій між релігійними акторами, особливо світовими релігіями, зокрема католицизму, з його широкими транснаціональними мережами.

В контексті нашого дослідження, варто згадати і про «міжнародний порядок», який можна розглядати як режим із широким сприйняттям певних цінностей та норм поведінки, що включає різні суб'єкти, правила, механізми та розуміння. Сюди входить міжнародне право, а також організації та установи, серед яких важливе місце займає Святий Престол.

Сучасна теорія міжнародних відносин вже давно не трактує національні держави як єдиних акторів світової політики. Серед багатьох визначень понять «актор» сучасної світової політики найповнішою є точка зору П. Циганкова, який зазначає, що «міжнародний актор – це активний учасник (колективний чи індивідуальний) міжнародних відносин і світової політики, що володіє можливістю – завдяки наявності актуальних і потенційних ресурсів та здатності їх ефективно використовувати, – самостійно, зважаючи на свої інтереси, приймає рішення та реалізовує стратегію, яка впливає на міжнародну систему, визнається та приймається до уваги іншими учасниками при прийнятті власних рішень» [139, с. 35].

Основними групами міжнародних акторів є державні (держави та створені ними міжнародні, міжурядові, міжпарламентські організації) та недержавні

(неурядові міжнародні організації, транснаціональні корпорації, політичні партії, громадські та релігійні об'єднання).

З вищенаведених визначень випливає, що до «релігійних транснаціональних акторів» можна віднести: всесвітні і регіональні конфесійні організації (Всесвітня рада церков, Всесвітнє Братство буддистів, Конференція європейських церков), міжурядові та міжпарламентські організації (Міжпарламентська Асамблея Православ'я, Організація Ісламського Співробітництва), окремі релігійні організації (Католицька церква, РПЦ).

Релігійні актори поділяються на дві групи: державні і недержавні [127, с. 169]. До першої групи відносяться актори, пов'язані з діяльністю урядів, наприклад, в США, Індії, Ірані, Саудівській Аравії існують цілі блоки таких акторів. Недержавні релігійні актори складають другу групу і включають релігійні рухи й окремих релігійних діячів, що діють як на національному, так і на міжнародному рівнях і пов'язані із захистом прав людини, налагодженням діалогу та врегулюванням конфліктів.

Взаємовідносини релігії і держави – це закономірний процес еволюції релігійних і політичних, соціальних і державотворчих систем. Церква – це інститут, який знаходиться в системі політичних соціокультурних відносин [6, с. 171]. Підґрунтя досліджень взаємовідносин політики і релігії заклав соціолог М. Вебер, який у своїх працях визнає релігійність рушійним фактором, у тому числі й в політиці. Зрівнявши різні релігійні системи, вчений прийшов до висновку, що, релігія має сильний вплив на становлення, розвиток і трансформацію політичних систем суспільства [32, с. 140–141], а вплив релігійного фактору на політичну систему добре прослідковується на функціональному рівні.

Зростання недержавної свідомості людей приводить до рівнозначності державної та релігійної свідомості людини, або до переваги останньої над першою, коли людина прихильніша до певних релігійних акторів, ніж до своєї держави. Це посилюється розвитком засобів масової комунікації, що дозволяє людям безпосередньо контактувати один з одним. Тут необхідно відзначити і ряд передумов, які сприяли зміцненню релігійної свідомості людей, тобто ряд подій

і процесів, що мали глобальні наслідки. Серед них комплекс модернізаційних змін в основних християнських конфесіях. Перш за все, це результати Другого Ватиканського собору 1962–1965 рр. внаслідок чого оновлена та реорганізована Католицька церква стала відкритою для світу та активна у вирішенні глобальних проблем людства. Найважливішими результатами собору стали зміни в літургії, зокрема, звершення богослужіння національними мовами та проголошена відкрита позиція у відносинах як зі східними християнськими церквами, так і нехристиянськими релігіями. Особливо активно Святий Престол включився у світовий політичний процес після обрання в 1978 р. папою Іоанна Павла II [273, с. 131–132]. Він став першим папою неіталійцем за останні 455 років і перший в історії пап-слов'янин [38, с. 33].

В міжнародних відносинах роль релігії оцінюється по-різному: від прагнення використання релігійної складової до нівелювання ролі релігій. Проте сам факт звернення політології до релігійного чинника показує важливість релігійних акторів у сучасній світовій політиці і актуальність релігійного фактору в сучасних глобалізаційних процесах.

Релігійний фактор залишається важливим елементом політичного життя і політичної культури сучасного суспільства. Незважаючи на процеси деідеологізації, обмеження і зниження соціальної ролі церкви, ревізію традиційних норм і цінностей, у більшості країн світу релігія є включеною в політичний процес. На думку Н. Ковальського, релігійний фактор сьогодні проявляється в політичній площині в різних аспектах: від формування ідейно-ціннісних установок суспільного розвитку, під впливом яких формується зовнішня політика держави, до легітимації політичних рішень і вплив на електоральну поведінку [56, с. 19]. Виходячи з цього, Католицька церква в особі Святого Престолу, через унікальну правосуб'єктність (поєднання в собі світської і релігійної складової), на сучасному етапі розвиває зовнішню політику та дипломатію, максимально зачіпаючи всі види впливу на релігійному, соціальному та побутовому рівнях: активізує альтернативні офіційні дипломатичні форми комунікації, використовує гнучкий підхід до мінливої

кон'юнктури міжнародних відносин. За свідченням колишнього держсекретаря США М. Олбрайт, США активно використовують релігійний чинник у своїй зовнішній політиці, особливо по відношенню до тих країн, де релігія відіграє помітну роль [87, с. 97–101].

Ефективність діяльності релігійних організацій і рухів визначається тим авторитетом, яким вони користуються у населення. Папа Римський – найвищий авторитет для всіх католиків. Це дозволило Святому Престолу бути активним посередником у конфлікті з приводу територіальної суперечки між двома католицькими країнами, які опинилися на межі війни – Аргентиною та Чилі. Апостольський Престол посприяв відлизі у відносинах між США та Куби, уклав угоду з державою Палестина.

На зовнішньо-політичній арені Святий Престол представляє Католицьку церкву. Міжнародні актори визнають Апостольський Престол суверенним органом, здатним до дипломатичних відносин з іншими країнами. Він розглядається як самостійний суб'єкт міжнародного права особливої природи, що не володіє якостями державності, однак наділений для «забезпечення свого абсолютного суверенітету на міжнародній арені» територією Ватикану відповідно до Латеранського договору 1929 р. [74]. Такий статус робить Католицьку церкву відмінною від інших, релігійних акторів.

Під виразом «Апостольський, або Святий Престол» розуміється не тільки Римський Первосвященик, а й Державний секретаріат, Відділ стосунків з державами та інші відомства Римської курії [58, канон 361]. В науковій же літературі Святий Престол називають Апостольським Престолом, Римським Престолом або Апостольською Столицею. Діяльність Святого Престолу здійснюється Папою Римським за допомогою Римської курії, яка включає в себе Державний секретаріат, 9 конгрегацій, 3 трибунали, 3 дикастерії, 5 папських рад, 2 секретаріати, 3 папські та 4 постійні міжвідомчі комісії та цілого комплексу допоміжних установ [403]. Державний секретаріат направляє і координує діяльність Римської курії. Посада державного секретаря (сан кардинала), який є другою особою після папи, практично еквівалентна посаді прем'єр-міністра.

Державний секретар представляє Святий Престол на переговорах, приймає очільників держав, які перебувають у Ватикані з офіційним візитом, зустрічається з іноземними послами, акредитованими при Апостольському Престолі. Державний секретар координує діяльністю всіх кардиналів, які очолюють різні відомства Римської курії. Також йому підпорядковується уряд держави-міста Ватикан. Коли Апостольський Престол вакантний, Державний секретар припиняє свою роботу, а керівництво Державним секретаріатом звершує його заступник, який є підзвітним перед Колегією кардиналів.

Святий Престол є вершиною і церковної організації, яка здійснює нагляд за всіма єпископами світу, які складають національні чи регіональні єпископські наради та конференції. Єпископи, у свою чергу, контролюють різні територіальні одиниці Католицької церкви, включаючи єпархії, до яких належать місцеві парафії.

Варто зазначити, що Святий Престол є єдиною частиною церкви, яка діє транснаціонально та виступає як транснаціональний актор, який має фізичну територіальну базу у місті Ватикані, приймається як особливий юридичний суб'єкт, встановленим міжнародним правом та визнаним членом міжнародного суспільства, має базу вірних в 1,3 млрд майже в усьому світі з не лише територіальним устроєм єпархій, а й з канонічними законами та етичними принципами, які покликані берегти порядок як в державах, так і в глобальній публічній сфері [173, с. 4]. Конференції парафій та єпархій можуть впливати на інтереси місцевого чи загальнодержавного значення, але у Святого Престолу є дуже мало справ, які можна вважати суто місцевими чи національними. І навпаки, Апостольський Престол не може ігнорувати решту церкви, оскільки для здійснення своїх дій Святий Престол часто покладається на допоміжні церковні структури: чернечі ордени, місіонерські та благодійні організації, до яких примикає низка світських громадських організацій: політичні партії, профспілки, молодіжні, жіночі та інші об'єднання. Допоміжні церковні особи (4,6 млн) доповнюють велику кількість священників (414,5 тис.) у всьому світі, які працюють під егідою Апостольського Престолу, для поширення свого впливу

[366]. Варто зазначити, що зменшення кількості католицьких священників покривається саме багатомільйонними церковними особами.

Отже, «Святий Престол» – це верховний орган Католицької церкви, її транснаціональний керівний центр, який має самостійну правосуб'єктність для укладення міжнародних угод та здійснення усіх можливих дипломатичних прав, на основі сукупності влади, суверенітету та юрисдикції, якими наділений Папа Римський, очолюючи Католицьку церкву і державу-місто Ватикан.

Таке трактування визначення Святого Престолу стосується широкого значення цього слова. У вузькому розумінні Апостольський Престол означає лише Папу Римського та його служіння як верховного керівника Католицької церкви. У дисертаційній роботі ми будемо дотримуватися як широкого, так і вузького трактування цього поняття.

Варто зазначити, що особистість понтифіка відіграє важливу роль, тому що вся зовнішньополітична діяльність Апостольського Престолу є вираженням ідей Папи Римського. Що стосується співвідношення пріоритетів зовнішньої політики і фігури понтифіка, то перші можуть зміщуватися з приходом нового папи. Змінюються зовнішньополітичні акценти, з'являються нові, проте незалежно від особистості понтифіка існуючі традиційні напрями залишаються незмінними. При виборі дипломатичного інструментарію та методів досягнення своїх цілей, понтифік відіграє визначальну роль. [342, с. 282].

Постать папи Франциска є особливою для багатоміліардної практики Святого Престолу: він став першим вихідцем із Західної півкулі, першим «не європейцем» за більше ніж 1200 років і першим єзуїтом в історії папства. Він перший чернець більше ніж за півтора століття [342, с. 282; 18 с. 419].

На формування політики і дипломатії папи Франциска вплинуло декілька чинників. До них відноситься його латиноамериканське походження і пов'язані з цим фактори, зокрема, неєвропейський світогляд. Папа вперше за всю історію Апостольського Престолу бере ім'я св. Франциска Ассізького, який закликав відновити церкву після періоду занепаду, трансформував ідею чернецтва, замінивши монаха-відлюдника апостолом-місіонером, створив репутацію

миротворця та друга бідних [419]. Основна теза папи Франциска полягає в тому, що неможливо вирішити проблеми бідності без участі заможних. Папа Франциск закликає повернути співчуття до малозабезпечених та неблагополучних людей. Якщо політика папи Бенедикта XVI була спрямована на зміцнення авторитету самого інституту церкви, повернення вікових традицій і зміцнення церкви як всесвітнього судді [163], то нинішній понтифік бачить церкву інститутом-посередником, носієм миру і заповідей Христа.

Папа Франциск сміливо говорить про проблеми, які існують у церкві, та займається вирішенням наріжних питань, які його попередники опускали, щоб не провокувати конфлікт всередині церкви, зокрема, між консерваторами і лібералами. По суті, можна сказати, що Франциск – не ім'я, взяте понтифіком, а цілий проєкт створення церкви, яка має бути «бідною, простою і переслідувати у своїй політиці і дипломатії євангельську мету» [394].

Аналіз основних характерних рис, притаманних понтифікам ХХ ст., і відношення щодо них нинішнього понтифіка, дозволяє нам виділити три характерні риси політики Папи Римського Франциска, розуміння яких сприяє кращому виявленню зовнішньополітичних пріоритетів Святого Престолу:

1) відхід від «європоцентричності». В порівнянні з попередніми понтифіками, вперше папа не пов'язаний з європейськими традиціями через латиноамериканське походження. Папа має можливість бачити проблеми Європи крізь призму Латинської Америки.

2) відхід від «еклезіоцентричності». Папа Франциск не прагне займатися виключно питаннями церковних доктрин, його погляд спрямований ширше – на цілий спектр соціальних проблем;

3) відхід від «ватиканоцентричності». На думку понтифіка, держава-місто Ватикан, будучи єдиною теократичною монархією в Європі, не є безумовним центром сили. З цим пов'язана простота і доступність папи [342, с. 283].

Аналіз заяв понтифіка виявляє ті аспекти, які мають велике значення в розумінні його політики. По-перше, з самого початку понтифікату Франциск заявив, що церква має бути «першою у справі благодійності». По-друге, Папа

Римський ставить на перше місце людей як єдину спільноту. По-третє, папа Франциск привертає увагу світової громадськості до питань екології та захисту навколишнього середовища. По-четверте, в дискурсі, як і в образі, папа відкидає виступ на показ: у стиль спілкування введений гумор, мова стала менш офіційною. Нинішній папа є прототипом «західного типу емпатії», яскраво вираженого, відкритого, що є вирашним фактором для папи Франциска як лідера при проведенні політики і дипломатії Святого Престолу [409, с. 87]. Виходячи з вищесказаного, варто виділити наступні нововведення папи Франциска: перехід від суворой доктрини до ініціативності; зміцнення церковних інститутів і доктрин, які мають служити для вирішення глобальних проблем; перехід від закритого релігійного інституту церкви до відкритості та спроби домогтися взаємної довіри; переорієнтація питання бідності в ключову проблему порядку денного і розробка проекту «Церква для бідних», перехід від сприйняття постаті папи як глави універсальної церкви до розуміння Папи Римського – єпископа Риму – одного з ієрархів Церкви; перехід до інклюзивної політики, політики включення громадян і суспільства, заклик до відкритої взаємодії.

Підтримуючи концепцію привабливості церкви, папа Франциск говорить про необхідність проведення «євангельської революції», яка спрямована оновити церкву [188]. «Революція Франциска», означає відмову від застосування будь-яких силових методів і переходу до концепції м'якої сили [378]. На думку понтифіка, сучасний політик повинен вміти проявляти гнучкість та імпровізувати. Це впливає також з дій самого папи, який є противником надмірно помпезних протокольних заходів. У порівнянні з попередніми понтифіками, папа Франциск різко скоротив кількість супроводжуючих під час візитів та спростив протокольну частину будь-якої поїздки. Він є першим з понтифіків, який максимально насичує свою апостольську місію, та намагається відвідати велику кількість місць тієї країни, в якій знаходиться, ставлячи на перше місце лікарні, дитячі установи, громадські місця.

Особистість папи Франциска грає першорядну роль у приведенні консервативного способу Католицької церкви у відповідність з новими реаліями

сучасного суспільства, що сприяє підвищенню авторитету церкви в суспільстві: папа обговорює права сексуальних меншин, аналізує світову політику і присвячує багато часу допомоги бідним – чим, безумовно, подає яскравий приклад всьому людству [7].

Постійне представництво Святого Престолу при церквах і державах здійснюється апостольськими нунціями [58, канон 365]. Представники Святого Престолу при міжнародних організаціях іменуються делегатами, якщо Апостольський Престол є членом цієї організації, або спостерігачами, якщо Святий Престол не є членом цієї організації [58, канон 363]. В державі, з якою не встановлені дипломатичні відносини, папу представляє посланник, який іменується апостольським делегатом і очолює представництво Святого Престолу при католицькому єпископаті окремої церкви певної держави чи регіону [92, с. 282]. В широкому розумінні до керівників усіх зазначених вище закордонних місій Святого Престолу дипломатичного і недипломатичного характеру застосовується термін «легати».

Сучасна дипломатія Апостольського Престолу керується католицькою концепцією світового порядку, яка виражена у соціальному вченні Католицької церкви і складається з визначення головних викликів сучасності:

- захист сакральності людського життя за будь-яких обставин;
- підтримка інституту сім'ї – основної одиниці суспільства;
- усунення бідності шляхом зусиль для сприяння розвитку, скорочення боргу бідних країн та відкриттю міжнародної торгівлі;
- дотримання прав людини у будь-яких ситуаціях з особливою турботою про найуразливіших: дітей, жінок та біженців;
- роззброєння, скорочення продажу зброї бідним країнам та зміцнення миру після закінчення конфліктів;
- боротьба з основними захворюваннями та доступ бідних до невідкладної допомоги й медикаментів;
- охорона навколишнього середовища та запобігання стихійним лихам;
- суворе застосування міжнародного права та конвенцій [286].

Доктринальною базою дій сучасної дипломатії Святого Престолу слугують рішення та постанови Другого Ватиканського собору, які були закріплені у формах конституцій, декларацій, декретів та постанов.

Незважаючи на те, що у Апостольського Престолу немає документально зафіксованої концепції зовнішньої політики, головні пріоритетні напрямки сучасної дипломатичної діяльності Святого Престолу були визначені папою Іоанном Павлом II у двох апостольських листах «*Tertio millennio adveniente*» («Наближення третього тисячоліття» 1994 р.), «*Novo Millennio Ineunte*» («Вступаючи у нове тисячоліття» 2001 р.) [297, 294] та оновлені у апостольському зверненні папи Франциска «*Evangelii Gaudium*» («Радість Євангелія» 2013 р.) [248]. Найактивніша фаза дипломатичної діяльності Святого Престолу припала на понтифікат Іоанна Павла II та активно продовжується папою Франциском.

Змістовну суть дипломатичної діяльності Святого Престолу можна розділити на пріоритети релігійного та правового характеру, а змістовну суть міжнародного значення – на глобальні і регіональні пріоритети.

До пріоритетів релігійного характеру належать нова євангелізація, благодійність, освітньо-виховна діяльність, екуменічний та міжрелігійний діалог [297; 294; 248].

До пріоритетів правового характеру належать захист життя, захист релігійної свободи, захист найслабших верст населення, виховання миру і милосердя та боротьба з бідністю [78].

До пріоритетів глобального характеру, які вибудовуються на принципах багатовекторності, ефективності, прозорості та загальнодоступності, відноситься миротворча та посередницька діяльність, екологічні проблеми, цілісність людського розвитку, міграційна криза, протидія міжнародному тероризму та транснаціональним злочинним організаціям, побудова «високоінтенсивної демократії».

До пріоритетів регіонального характеру належить універсалізація Католицької церкви, що означає відхід від європоцентричності в сторону

Латинської Америки, Африки та Азії.

На двосторонньому рівні змінюються тільки акценти в залежності від суб'єкта міжнародних відносин, з яким Апостольська столиця підтримує дипломатичні відносини. Крім того, Святий Престол у двосторонніх відносинах приділяє особливу увагу для забезпечення належного функціонування Католицької церкви в тих країнах, де вона пригнічена як на законодавчому, так і на рівні суспільства. Вісім великих викликів нашого часу і проблеми функціонування Католицької церкви обговорюються під час двосторонніх візитів, вручення вірчих грамот послами Папи Римського, та загальної папської зустрічі з послами країн, акредитованих при Апостольському Престолі.

Важливою є роль Святого Престолу як одного з моральних регуляторів міжнародних відносин, а тому для нього, як найвищого керівного органу Католицької церкви, є доміантними у нинішніх двосторонніх відносинах політико-дипломатична, гуманітарна, культурна та інформаційна сфери.

З самого початку свого становлення і до цього часу характерною рисою дипломатії Апостольського Престолу є той особливий факт, що вона поєднує у собі два напрями діяльності: церковний та дипломатичний. Це обумовлено подвійною владою самого папи як глави Католицької церкви і глави церковної держави, а нині держави-міста Ватикан. Зв'язком між цими двома суб'єктами є особистість папи, який одночасно є верховним главою Католицької церкви, та главою держави на фізичній території міста Ватикану. Зовнішніми відносинами держава Ватикан керується Святим Престолом, що в «оперативному відношенні означає Державний секретаріат останнього» [198, с. 338]. У католицькій традиції дипломатична діяльність Апостольського Престолу проводиться за двома напрямками: *ad intra* (всередині) та *ad extra* (зовні). Місія *ad intra* передбачає діяльність Святого Престолу у межах транснаціональної католицької спільноти, що являє собою всю Католицьку церкву. Місія *ad extra* означає відносини Святого Престолу за межами Католицької церкви, тобто відносини з державами, міжнародними організаціями, релігійними деномінаціями та з усім світом взагалі. У роботі зосереджується увага на транснаціональній діяльності *ad extra*.

Варто зазначити, що в публікаціях і наукового і публіцистичного характеру, коли йдеться про дипломатію Святого Престолу, досить часто використовуються буквальні синонімічні назви без будь-якої диференціації. Взаємозамінне використання термінів: «дипломатія Католицької церкви», «дипломатія Ватикану», «посол Ватикану», «нунцій Ватикану» є методологічною помилкою. Католицька церква, Святий Престол і Ватикан є різними категоріями та структурами, і не всі з них мають міжнародну правосуб'єктність та право самостійних і безпосередніх зовнішніх зносин.

Католицька церква означає засновану і очолювану Ісусом Христом Церкву, яку Він призначив всьому людству заради Його спасіння, і в якій присутня вся повнота засобів спасіння. Ісус Христос управляє Католицькою церквою через Папу Римського та єпископів, які знаходяться з ним у канонічному спілкуванні.

Як єдиний інтернаціональний організм, Католицька церква, не пов'язана за своєю природою з будь-яким окремим народом чи державою. Вона являє собою ансамбль історично сформованих стійких форм організації спільної діяльності людей з приводу відправлення католицького релігійного культу і є особливим міжнародним політичним інститутом.

Ватикан є незалежною нейтральною державою, яка має усі атрибути державного утворення: гімн, банк, грошову одиницю, армію та інші атрибути. Офіційна назва – держава-місто Ватикан. У сучасному вигляді створена 11 лютого 1929 р. внаслідок укладеного Латеранського договору між Святим Престолом і Королівством Італії, який був підписаний Б. Муссоліні і держсекретарем папи Пія XI, кардиналом П. Гаспаррі. Договір остаточно врегулював так зване «римське питання» – суперечку між Італією і Апостольським Престолом, яка виникла після падіння Папської держави в 1870 р. та приєднана до складу об'єднаного королівства, внаслідок чого Апостольська Столиця була позбавлена територіального суверенітету. У статті 3 політичного договору Латеранського конкордату стверджується, що «Італія визнає за Святим Престолом право повної і виключної власності, абсолютної влади та суверенної

юрисдикції над Ватиканом», а у преамбулі говориться, що цей договір покликаний врегулювати відносини між папством і Італійським королівством задля гарантування «Святому Престолу фактичних і правових умов абсолютної незалежності у здійсненні його високої місії у світі» [74].

Італія, яка із усіх боків оточує Ватикан, забезпечує його оборону, а мала швейцарська гвардія відповідає за внутрішню безпеку. Хоча у Ватикані є суди, але там немає в'язниць. Засуджені за злочини Ватиканським судом, як правило, відбувають свій термін в італійських в'язницях. Також Рим добре заробляє на туристах, які відвідують Ватикан, адже одна лише площа Святого Петра вміщає 300 тис. людей, а собор Петра і Павла – близько 60 тис. осіб [18, с. 428]. Музей Ватикану приймає 6 млн людей на рік. Після проведеної реформи папою Франциском банку Ватикану, Апостольський Престол щорічно оприлюднює фінансовий звіт. Експлуатація нерухомого майна в Римі, туризм, друкарська діяльність, випуск марок і монет, фінансова діяльність Банку Ватикану, з активом в 5,6 млрд доларів – становлять основні статті доходів Апостольського Престолу. Також Ватикан інвестує в західноєвропейську валюту та облігації, в нерухомість по всьому світу, особливо в землю та церкви. Однак, Святий Престол не інвестує в компанії, які суперечать церковним цінностям, наприклад, фармацевтичні компанії, що виробляють контроль за народжуваністю [355].

Держава-місто Ватикан в юридичному відношенні є технічною структурою, що випливає з факту міжнародного визнання Апостольського Престолу після того, як зникла Папська держава. Адже незважаючи на позбавлення світської влади в період з 1870 р. по 1929 р., Святий Престол продовжував виступати в якості міжнародного суб'єкта, діяли нунціатури і посольства, укладалися конкордати і, на прохання деяких держав, папи могли виступати посередниками в міжнародних конфліктах. Таке визнання ґрунтується на традиції та духовному суверенітеті Католицької церкви, що за своєю природою відрізняється від державного. [90, с. 83].

Варто зазначити, що Ватикан не є типовою державою. Відповідно до Конвенції Монтевідео про права та обов'язки держав 1933 р., в якій міститься

часто цитоване юридичне визначення державності, держави повинні мати постійне населення, територію, уряд та можливість взаємодіяти з іншими державами. Ватикан відповідає двом критеріям: має територію і управління, але досить неоднозначно відповідає двом іншим критеріям. Ватикан займає площу 44 га. та є найменшим суверенним утворенням у світі. Існує як абсолютна церковна монархія і не визнається демократією, не бере участі у системі багатосторонньої дипломатії, тому не є членом більшості міжнародних організацій [90, с. 286].

Членство в міжнародних організаціях Ватикану, а не Святого Престолу, зумовлено тим, що специфіка діяльності цих організацій вимагає наявності у держав-членів поштової служби, радіо та супутникового зв'язку, що безпосередньо пов'язано з територіальною складовою держави. З цієї причини, їх членом став не Святий Престол, а – держава-місто Ватикан, яка з самого початку свого заснування створювалася як територіально-функціональна складова Апостольського Престолу з метою забезпечувати основоположну матеріальну базу й організаційні умови для гарантування суверенітету й незалежності Святого Престолу в його різноманітній діяльності [37, с. 49].

Виходячи з проілюстрованих визначень, відносини між Католицькою церквою, Святим Престолом і Ватиканом можна окреслити наступним чином: Католицька церква є християнською спільнотою віруючих, якими здійснює керівництво Папа Римський. Він самостійно або з Римською курією становлять Святий Престол, а Ватикан виступає як «інструментальна технічна держава», що гарантує Папі Римському суверенітет і незалежність при здійсненні ним вселенської місії [59, с. 19]. У структурному плані всі три інституції різняться між собою і між ними існують як номінальні, так і концептуальні відмінності з приводу субординації міжнародних іпостасей Католицької церкви, яка є вселенською інституцією, що включає і Святий Престол, і Ватикан. У той же час верховну владу над цими інституціями здійснює Папа Римський, який поєднує верховне керівництво над Католицькою церквою, Святим Престолом і Ватиканом. Якщо Святий Престол є органічною і невід'ємною частиною

сучасної Католицької церкви, без якої неможливе її функціонування як з доктринальної, так і з практичної точки зору, то таке державне утворення, як Ватикан, для Святого Престолу і Католицької церкви не є суттєвим [59, с. 19].

Католицька церква не є суб'єктом міжнародного права. Вона представлена на світовій арені у двох «іпостасях»: Святим Престолом і Ватиканом, яких об'єднує Папа Римський та здійснює над ними керівництво. Саме вони визнані міжнародним співтовариством суб'єктами міжнародного права. Апостольський Престол відповідно до міжнародного права може здійснювати дипломатичну діяльність як у двосторонній, так і в багатосторонній дипломатії. Проте держава-місто Ватикан, хоч і має ознаки державного утворення, не може вступати у зовнішні зносини самостійно, а здійснює це за допомогою Святого Престолу. Зокрема, це положення визначається Основним законом держави-міста Ватикан, в якому говориться, що «представництво Держави у відносинах з іноземними державами та іншими суб'єктами міжнародного права через дипломатичні відносини і укладення договорів є прерогативою верховного понтифіка, яку він здійснює за допомогою Державного Секретаріату» [88]. У разі укладення угоди Державним секретаріатом від імені Ватикану, а не Апостольського Престолу, в документі уточнюється, що він укладений в інтересах держави-міста Ватикан.

Таким чином, в підпорядкуванні Папи Римського присутні практично два актори – один, що представляє Церкву, другий – міжнародні інтереси Святого Престолу. За оцінками колишнього секретаря відносин з державами Монсенйора Д. Мамберті, важливо розуміти, що це інструмент папи, що допомагає йому проводити зовнішньополітичну діяльність щодо захисту свободи церкви, віросповідання і прав людини [316].

Важливим принципом дипломатії Святого Престолу є захист миру і мирного співіснування, відмова від війни як засобу вирішення конфліктів між державами, сприяння процесу вирішення конфліктів та постконфліктних ситуацій. При цьому, зважаючи на те, що людство ще не навчилося вести міжнародні справи без військових дій і насильства, ватиканські дипломати зобов'язуються невтомно нагадувати, що навіть якщо вони припускають за

певних умов обмежене і обумовлене застосування сили, то таке застосування має бути неминучим для того, аби виконати обов'язок захисту кожної країни і всього міжнародного співтовариства. Але і в такому разі дипломати повинні закликати до усвідомлення того, що мирне врегулювання можливе, і не шкодувати зусиль, аби досягти такого врегулювання. Цілком зрозуміло, що це вимагає особливого методологічного інструментарію. Тому при написанні дисертації використовувалися ті прийоми і методи, які лягли в основу застосування визначеної методології наукового пізнання, тобто системи правил, принципів та теорій наукового дослідження, які дозволили дібрати конкретні способи дослідження при вивченні дипломатії Апостольської столиці.

Вибір теоретико-методологічних основ і методів проведення дослідження зумовлені методологією соціально-гуманітарного наукового пізнання. В основу дисертації покладено концептуальний аналіз офіційних документів Святого Престолу, теоретичних напрацювань, здійснених історичною та політологічною науками.

При дослідженні діяльності Апостольського Престолу в сучасних міжнародних відносинах сформувався комплексний міждисциплінарний підхід, який передбачає використання низки теоретичних підходів, що доповнюють один одного. Для здійснення всебічного наукового аналізу теми дисертації були використані вироблені закордонними та вітчизняними науковцями методи інституційного, неінституційного та порівняльного аналізу, богословсько-філософський, персоналістичний, правовий, історичний та структурно-функціональний підходи. Однак їх поділ є досить умовним, оскільки науковці у рамках домінуючого підходу, як правило, використовують інші підходи з такими ж самими або схожими методами дослідження.

В першу чергу варто згадати застосування інституційного аналізу, який дозволив визначити роль Ватикану, Католицької церкви і Святого Престолу у формуванні та прийнятті рішень і механізмів їх реалізації. Представниками цього підходу є Г. Кардинале [192], А. Казаролі [195; 196], А. Содано [393], Л. Ферарі [230], Г. Бикова [14]. Їхні дослідження дають інституційну думку про

формування та здійснення папської зовнішньої політики. Ієрархія і структури Церкви (матеріальна структура – адміністративний орган, а нематеріальна – богослів'я) з плином часу залишилися досить стійкими. Особливо це стосується зовнішніх відносин Святого Престолу та папської дипломатії. Останні ініціативи папи Франциска щодо інтенсивнішого використання дипломатії та дипломатичного апарату Апостольського Престолу підсилюють це твердження. Наприклад, дипломати Святого Престолу брали участь у Женевській конференції щодо Сирії 2013 р., а папа Франциск закликав до інтенсивнішого діалогу з ісламом, відновлення дипломатичного дискурсу із країнами, які не мають офіційних зв'язків зі Святим Престолом, таких як Китай.

У тісному взаємозв'язку з інституційним підходом дослідження використовується і неоінституційний аналіз. У рамках цього аналізу, через призму формальних норм і неформальних правил «гри» на «дипломатичному полі», Святий Престол розглядається як політичний інститут. Для досягнення зовнішньополітичних завдань Святий Престол використовує добре розвинений дипломатичний інструментарій, в рамках якого застосовуються такі традиційні методи, як робота через дипломатичні представництва, і запровадження нових методів, таких, як широко розвинена концепція м'якої сили та публічна дипломатія. Хоча останні з'явилися досить недавно, Святий Престол почав їх використовувати на початку ХХ століття, а з приходом папи Франциска цей напрямок дипломатії отримав новий вимір та образ. Прихильниками цього підходу є Г. Голан [262], П. Кент [301], Дж. Поллард [358], А. Чонг [198; 200], Й. Троя [411].

Шляхом порівняльного аналізу опублікованих основних офіційних документів і джерел вдалося з'ясувати еволюцію соціального вчення Католицької церкви з гострих проблем сучасності, та проаналізувати зміни, що відбулися у зовнішньополітичному курсі Святого Престолу сучасного періоду. Основною формою вираження позицій Католицької церкви з актуальних проблем сучасності є папські енцикліки, звернені до всіх католиків і мають відповіді церкви на головні питання морально-етичного характеру, релігійного

вчення, економічної діяльності, виражають позицію церкви щодо актуальних питань політичного устрою, політичного життя, економічної політики держави і принципів функціонування громадянського суспільства. Сукупність офіційних текстів Католицької церкви, головним чином папських енциклік, формують католицьку соціально-політичну доктрину. Порівняльний аналіз папських енциклік показує, що в католицькому соціальному вченні відбувся перехід до глобального погляду на соціальні проблеми.

Найпоширенішим серед підходів до дослідження дипломатії Святого Престолу є богословсько-філософський підхід, який розглядає не саму дипломатію Апостольського Престолу, а її змістовну суть, розкриту у соціальному вченні Католицької церкви. У рамках цього підходу розглядаються принципи побудови світового порядку на основі універсальних прав людства та етичних орієнтирів Святого Престолу, а не сама дипломатична діяльність як така. Науковці аналізують папські енцикліки, промови та повчання з соціальних питань, рішення органів курії, досліджують актуальні соціальні та політичні проблеми, що склалися у світі, та шляхи їх подолання. Всі ці дослідники, як правило, формують свої погляди на теорії універсального морального закону. У рамках богословсько-філософського підходу важливими науковими розробками стали роботи Й. Гьофнера [30], М. Етеровича [37], М. Кирюшка [53; 54], Н. Ковальського [57], М. Мокшицького [84].

Персоналістичний підхід полягає у дослідженні особистості понтифіків, їх біографію, оточення, переконання та діяльність як глави Католицької церкви, держави-міста Ватикан і папської дипломатії. Дж. Вайгель [16; 17], М. Ільїнський [43], Д. Крістіансен [201] досліджували біографію папи Іоанна Павла II. Дж. Аллен [163] аналізує понтифікат папи Бенедикта XVI. П. Валлелі [419; 420], Л. Караччоло [189], Н. Поташинська [117], А. Торінеллі [406], М. Франко [256] вивчають біографію та понтифікат папи Франциска.

Досліджуючи юридичну основу участі Святого Престолу в міжнародній політиці, використано правовий підхід. Завдяки цьому підходу такі науковці, як Дж. Берберіні [174], Р. Мельник [326], Д. Торре [407], С. Дяченко [35], Ю. Карлов

[49], Ж.-Б. д'Оноріо [222; 223], М. Отрош [91; 92], І. Юркович [146; 147] співвідносять поняття Святий Престол, Католицька церква і держава-місто Ватикан, та визначають, які з зазначених категорій мають міжнародну правову суб'єктність і право незалежних зовнішніх зносин. Такі дослідження позбавлені методологічних помилок, яких дуже часто припускаються представники інших підходів, помилково взаємозамінюючи категорії, вживаючи «дипломатія Католицької церкви», «дипломатія Ватикану», «посол Ватикану», «папський дипломат» тощо. Беручи до уваги те, що Католицька церква не є суб'єктом міжнародного права, а Ватикан з правової точки зору не може самостійно вступати у зовнішні зносини, а здійснює це за посередництва Святого Престолу, то В. Козлов вважає правильним використанням поняття «дипломатія Святого Престолу», однак допускає використання термінів «дипломатія Ватикану» чи «дипломатія Католицької церкви» у символічному контексті, як це робиться, наприклад, для опису дипломатичної діяльності Росії та США: «дипломатія Кремля», «дипломатія Білого Дому» [59, с. 20]. Також зустрічаються вислови «папська або римська дипломатія» [126]. З використанням висловів «ватиканська дипломатія», «дипломатія Святого Престолу» і «дипломатія Католицької церкви» можна погодитися, якщо мається на увазі лише дипломатична діяльність Папи Римського або Святого Престолу в широкому значенні цього слова, адже це є дипломатія, яку очолює папа. На думку С. Дяченка, саме Святий Престол має бути визнаний і суб'єктом міжнародного права, який представляє на міжнародній арені інтереси Католицької церкви. Саме Святий Престол, а не Ватикан, є учасником більшості міжнародних угод, з ним держави підтримують дипломатичні відносини, він бере участь у роботі міжнародних організацій і конференцій [35, с. 14]. На відміну від Ватикану, який став державою в 1929 р., Святий Престол існує з перших років існування Церкви.

Представники історичного підходу розглядають дипломатію Апостольської столиці в процесі її еволюції. Використовуючи цей підхід, науковці Т. Зонова [40; 41], А. Красиков [68; 69], Е. Лебек [75], М. Отрош [93], Г. Хоружий [137] намагаються визначити роль Святого Престолу в міжнародних

відносинах у конкретно-історичну епоху і поступово переходять до висвітлення дипломатії Святого Престолу сучасного періоду. Представники історичного підходу аналізують еволюційний шлях дипломатичних пріоритетів та методів їх застосування в налагодженні діалогу з країнами православної, мусульманської та арабської традиції.

В ході аналізу автор спирався на системний підхід, який передбачає розгляд об'єкта як системи, що володіє складною структурою, з притаманними їй законами функціонування і розвитку органів зовнішніх зносин Святого Престолу, з особливими дипломатичними взаємозв'язками і взаємозалежністю складових елементів. Використання системного підходу забезпечило чітку постановку наукових завдань та їх послідовне розв'язання. У рамках системного підходу важливими науковими розробками стали роботи М. Альберта [158], Я. Абдулли [154], М. Барбато [172;173], Т. Бернса [187], Е. Еванса [227], Й. Троя [411; 412] та А. Чонга [199].

Спираючись на системний підхід, М. Альберт пояснює м'яку силу Святого Престолу в міжнародних відносинах через його структурну позицію у світовій системі. Святий Престол має історичну традицію потужної сили в дипломатичних відносинах, яка зберігається в сучасній системі. Однак автор приходить до висновку, що через релігійну спадщину Святий Престол не в змозі структурно подолати диференціацію сучасної міжнародної системи та співвідношення сил її підрозділів і перетворити папу на справжнього світового лідера [158].

На думку Й. Троя, м'яка сила папи базується на здатності Святого Престолу діяти в багаторівневій грі. Ця багаторівнева гра представляє інтерес не тільки для розуміння специфічного впливу актора, але й цікава для вивчення трансформації міжнародних відносин. Історія трансформації дипломатичної діяльності папства пов'язана з монархічним правлінням територіальною основою державної системи та владою транснаціональної релігійної громади в постсекулярному глобальному світі. Як зазначає М. Барбато, «унікальність

папства – це не датована цікавість з минулого, а призма, яка дозволяє нам дивитися крізь віки в наш час і в майбутнє» [172, с. 29].

1.2. Ступінь наукової розробки проблеми та джерельно-документальна база дослідження.

Вплив релігійного, зокрема ісламського фактору, на світову політику, опинився в центрі уваги світового товариства наприкінці 1970-х – на початку 1980-х рр., що було пов'язане в подіями навколо Афганістану та Ісламською революцією в Ірані в 1979 р. Починаючи з 11 вересня 2001 р., академічний інтерес до вивчення релігійних тем та релігійних акторів посилюється. Серед науковців, що досліджували роль релігійного чинника в міжнародних відносинах, зокрема в контексті зміни природи міжнародних акторів, можна виокремити Ф. Аттіна [170], П. Бейєра [183], Х. Казанова [194], Р. Ліпшуца [313], М. Олбрайт [87], П. Рове [381], Дж. Хейнса [267; 268], С. Гантінгтона [274], тощо.

Особливу увагу заслуговує підхід щодо вивчення релігійних акторів як транснаціональних чи наднаціональних акторів світової політики таких російських дослідників П. Касаткіна [51], Н. Ковальського [56; 57], В. Толкачова [130], А. Митрофанової [83], Г. Станкевича [127], П. Циганкова [139].

Незважаючи на те, що Святий Престол є найстарішою та найбільшою міждержавною установою у світі, в політичній науці він залишається недостатньо вивченим, а його роль заниженою. З точки зору соціальної теорії, особливо в емпіричному розумінні міжнародних відносин, під Святим Престолом можна розуміти як Католицьку церкву, державу-місто Ватикан, Папу Римського.

З-поміж українських дослідників, чії праці мають особливе значення для дослідження політичної діяльності Святого Престолу в сучасній світовій політиці з урахуванням зовнішньої політики та дипломатії, варто виокремити наукові роботи таких вчених, як О. Коппель та О. Пархомчук [63; 64], В. Козлова [59], М. Отроша [90 - 92], М. Палінчака [106], Р. Пасічника [114], М. Етеровича [37], В. Єленського [38], Г. Хоружого [137], П. Яроцького [148; 149].

Особливо важливою була праця В. Єленського, який дослідив відродження релігії в сучасному світі, зокрема «католицьке піднесення» та її потужне вторгнення в сферу великої політики та міжнародних відносин [38]. В. Козлов розглянув дипломатичну діяльність Святого Престолу у міжнародних відносинах в постбіполярний період. На його думку, в основі дій сучасної дипломатії Апостольського Престолу лежить католицька концепція світового порядку, що висвітлюється у соціальному вченні Католицької церкви [59, с. 15]. Історичне становлення та сучасну діяльність держави-міста Ватикан представляє в своїй роботі Г. Хоружий [137]. Політичну історію пап проаналізував М. Отрош [93]. Еволюції політики Святого Престолу в різних сферах міжнародних відносин присвятив П. Яроцький [148; 148]. М. Етерович присвячує своє дослідження відносинам між Святим Престолом і Україною [37].

Важливими стали напрацювання українських дослідників Е. Бистрицької [4], В. Бліхаря [6], І. Бойко [8], О. Браславець [9], Я. Бутенко [13], О. Волинець [22], В. Воссіної [23], Л. Гентош [26], А. Горбенко [29], П. Ігнат'єва [44], М. Кирюшка [53], Р. Коханчука [65], Н. Піпченко [116], К. Трими [413], О. Шепетька [143], М. Мокшицького [84], А. Колодного, О. Недавньої, С. Сьоміна, Л. Филипович. Однак діяльність Апостольського Престолу як сучасного актора міжнародних відносин прослідковується лише частково, крізь призму релігієзнавчого, богословсько-філософського, історичного або персоналістичного підходів.

Вагомий внесок у дослідження Святого Престолу зробили російські дослідники А. Букалов [11], С. Дяченко [35], Т. Зонова [44], А. Красиков [68; 69], Н. Поташинська [117], Г. Уранов [131], О. Четверикова [140], Д. Шебалін [141], які досліджували Святий Престол в історико-хронологічному та проблемно-теоретичному аспектах, не використовуючи комплекс соціологічних і політологічних методів. Для розуміння політичного підґрунтя папської дипломатії важливими є роботи Г. Бикова [14], А. Булатової [12], Л. Карімова [48], Ю. Карлова [49, 50], Н. Ковальського [57], С. Лозінського [76], Ч. Хемапандха [135], А. Юдіна [145].

Існують численні зарубіжні дослідження з різних аспектів участі Святого Престолу в міжнародних відносинах, серед яких праці Дж. Алена [175-179], Я. Абдулли [171], М. Барбато [172;173], Т. Бернса [187], А. Герцке [269], Дж. Егню [156], Е. Еванса [227], П. Кента [301], Дж. Курта [304], Д. Мартіна [319], Ф. Мерфі [333], В. Полларда [358], Т. Резе [373], П. Рове [381], Ф. Руні [380], Й. Троя [410], Л. Ферарі [230], Дж. Хейнса [267; 268], Е. Хенсона [264], А. Чонга [200] Р. Шелледі [391], що частково вивчають Святий Престол як транснаціонального міжнародного актора.

Слід особливо відзначити роботи Ж.-Б. д'Оноріо [222; 223], Дж. Берберіні [174], Д. Торре [407], які комплексно аналізують правові аспекти та особливості участі Святого Престолу у світовій політиці. Видання подібного роду дозволяють проводити дослідження, спираючись на фундаментальну базу. С. Дяченку [35], Ю. Карлову [49], Р. Мельнику [326] І. Юрковичу [146; 147] належать наукові праці з юридичної складової ватиканської дипломатії, які дають уявлення про функціонування дипломатичного апарату Апостольського Престолу з точки зору міжнародного права.

Безумовно, існує значна кількість літератури, коли йдеться про Католицьку церкву і етику, наприклад, сексуальні скандали, насильство над дітьми, нерівне ставлення до чоловіків і жінок [216; 338], економіку, наприклад, скандали пов'язані з діяльністю банку Ватикану та банкрутство єпархій [181; 358], а також скандали та різного роду заклоти взагалі [140]. Всі вони так чи інакше пов'язані з діяльністю Апостольського Престолу у світовій політиці.

Останніми роками темі Ватикану та Святому Престолу були присвячені дисертаційні роботи українських та зарубіжних науковців Е. Бистрицької [4], Г. Бикової [14], А. Булатової [12], Я. Бутенко [13], О. Волинець [22], В. Воссіної [23], А. Горбенко [29], С. Дяченко [35], Л. Карімова [48], Ю. Карлова [49], В. Козлова [59], Р. Мельника [326], Р. Пасічного [114], Ч. Хемапандха [135], О. Штумволла [396].

Робота В. Козлова є політологічним дослідженням дипломатичної діяльності Апостольського Престолу в міжнародних відносинах у

постбіполярний період. Е. Бистрицька дослідила Східну політику Ватикану в контексті ватикано-російських відносин. Р. Пасічний відобразив основні напрями дослідження соціальних концепцій греко-католицизму, їх впливу на політичну дійсність. О. Волинець проаналізувала функціонування УГКЦ в контексті державно-церковних відносин. В. Воссіна розглядала дипломатію Святого Престолу у сфері прав і свобод людини (1978–2005 рр.). А Горбенко дослідила соціальну діяльність Католицької церкви серед іммігрантів. Я. Бутенко проаналізувала гуманістичні засади діяльності папи Іоанна Павла II. Комплексне дослідження міжнародно-правової природи Католицької церкви та її міжнародно-правової доктрини у вітчизняній науці провів М. Отрош. О. Штумволл провів дослідження в контексті чотирьох тем: війни у В'єтнамі, польської кризи на початку 1980-х рр., конференції ООН у Каїрі та Пекіні та глобальній кампанії зі звільнення боргу. Автор запропонував новий міждисциплінарний погляд як на католицьку соціальну доктрину, так і на папську дипломатію, яка досліджує ключові проблеми релігійного характеру. Р. Мельник присвятив своє дослідження історії католицької глобальної участі, зокрема ватиканській дипломатії в ООН. Г. Бикова дослідила зовнішню політику Ватикану на європейському регіоні після розпаду СРСР, Ч. Хемапандха – дипломатію Католицької церкви на сучасному етапі європейської інтеграції, А. Булатова – Східну політику Ватикану на прикладі України, С. Дяченко – міжнародну правосуб'єктність Апостольського Престолу, Л. Карімова – соціальну доктрину Католицької церкви за папи Іоанна Павла II.

Аналіз наукової літератури з міжнародних відносин недостатньо показує, що саме спричинило католицький вплив у глобальній політиці та участь у цьому Святого Престолу. З мізерної кількості праць, що були створені дотепер, можна зрозуміти, що спільного розуміння про Святий Престол бракує. Деякі ставляться до нього як до державного актора, і зосереджуються виключно на Ватикані, взаємозамінюючи тим самим Святий Престол, що вважається методологічною помилкою. Інші розглядають Католицьку церкву, яка вплинула на глобальний дискурс через правозахисну діяльність, подібну до неурядових організацій.

Остання точка зору є хибною, оскільки виникає питання: як тоді така неурядова організація змогла підтримувати дипломатичні відносини з майже усіма державами світу?

У католицькій релігійній системі Тіло Христове є метафорою, яка описує Церкву як сутність, що успадковує Христове служіння та владу на Землі. Ця концепція виникла з біблійного уривку Першого послання до Коринфян 12:12–17 та Ефесян 4:1–16. Крім того, це зафіксовано католицьким догматичним вченням у різних церковних документах, насамперед в енцикліці «*Mystici Corporis Christi*» [357], оприлюдненою папою Пієм XII в 1943 р. Відповідно до цього документа, Церква є тілом Христовим, а сам Христос є її главою [357, п. 25]. Далі стверджується, що Церква є «неперервна єдність» [357, п. 14]. Катехизм Католицької церкви пояснює, що єдність стосується того, коли всі католицькі вірні є одним цілим під загальною та спільною Церквою. Це означає, що різні місцеві та національні церкви, єпархії, навчальні заклади, монастирі та будь-які інші католицькі установи є різними частинами тіла одного універсального Тіла Христа [52, п. 790–795].

Розуміння цієї концепції є обов'язковим у будь-яких спробах аналізу церкви. Церква представляє Тіло Христове і базує свої підходи до глобальних питань саме на цій концепції. Наприклад, папа Іоанн Павло II провів серію 130 проповідей з різних соціальних питань, таких, як: шлюб, репродуктивне здоров'я та сімейне життя, яке засноване на цій концепції. Усе вчення, згодом отримало назву «Теологія тіла» і стало основою позиції Католицької церкви з цих питань [323]. Таким чином, можна стверджувати, що будь-які спроби зрозуміти церкву були б безрезультатними, якщо б вони не мали на увазі Тіло Христове.

Хоча з першого погляду важко безпосередньо пов'язати це поняття в рамках традиційних міжнародних відносин, тілесна політика церкви – не зовсім чужа концепція для міжнародної політики. Наприклад, у праці про фемінізм П. Ніл намагалася використовувати рамки жіночого тіла та її репродуктивні можливості щодо аналізу участі церкви у глобальному дискурсі про жінок [334]. П. Ніл стверджує, що Церква як Тіло Христа маргіналізувала жінок у

міжнародній політиці. Дослідниця визначає три частини тіла: Католицьку церкву, Святий Престол і Папу Римського. Хоча одна частина статті присвячена духовному суверенітету римських пап, згодом її робота переходить до дискурсу жінки на міжнародній каїрській конференції в 1994 р., започаткувавши дискусію про міжнародну діяльність Католицької церкви [334].

Підйом транснаціональних досліджень відкрив шлях до більш широкого розуміння церкви. Із відхиленням від державно-орієнтованого підходу у світовій політиці, міжнародні відносини стали більше усвідомлювати ту роль, яку можуть виконувати інші суб'єкти у ще більше глобалізованому світі. Цей новий підхід у міжнародних відносинах дав можливість обговорити розквіт недержавних акторів, що дозволило прийняти та зрозуміти церкву, а не просто Ватикан, як актора міжнародних відносин.

Аналізуючи літературу щодо участі Святого Престолу у світовій політиці, варто звернути увагу на те, як він та його роль представлена в міжнародних відносинах, насамперед у період після «холодної війни», адже саме тоді з'явилася увага до транснаціоналізму та пов'язаних з ним суб'єктів, і це дозволило провести широку академічну дискусію щодо релігійних акторів.

Наукову літературу з дослідження діяльності Апостольського Престолу на світовій арені, в залежності від базового розуміння про взаємовідносини сторін у рамках всієї католицької релігійної системи, можна розділити на декілька груп: 1) аналіз церкви та її структури, 2) дослідження сфери впливу, 3) розвиток і демократія, 4) осмислення війни, миру і соціальної справедливості, 5) аналіз дипломатії та впливовість Папи Римського, 6) вивчення Святого Престолу як транснаціонального учасника міжнародних відносин.

Перша категорія включає в себе ту літературу, яка розглядає Святий Престол як рівноправного актора міжнародних відносин. Такі дослідження пояснюють складну структуру церкви та її місце в міжнародній сфері. Ця література стосується досліджень, які розглядають Святий Престол в рамках міжнародної системи, а також досліджень, що стосуються структури та відомств церкви. До представників цього напрямку, в основному, можна віднести авторів,

які підтримують лібералістичну точку зору, а саме Я. Абдулла [154], М. Альберт [158], Т. Бернс [187], Е. Еванс [227], Дж. Егнью [156]. Підкреслюючи роль держави, ця група авторів акцентує увагу на м'якій силі Святого Престолу, яка є похідною від його сприйняття як морального регулятора і користується повагою серед усіх учасників міжнародного співтовариства. Святий Престол досягає бажаних результатів шляхом діалогу, переговорів, переконанням та розумінням цінностей культури.

Т. Бернс структурує папську політику за трьома напрямками: суверенітет і міжнародні відносини; наднаціоналізм і церква; м'яка сила у світовій публічній сфері. По-перше, у сфері міжнародних відносин Святий Престол є суверенним суб'єктом із статусом юридичної особи в міжнародному праві та має дипломатичні відносини з великою кількістю держав і є членом багатьох міжнародних організацій. Святий Престол представляє Папу Римського не як суверена держави-міста Ватикану, а як суверена Католицької церкви. Святий Престол сприймається всіма державами як аналог суверенної держави. По-друге, будучи лідером Католицької церкви, папа перетворюється в наднаціонального лідера, який має транснаціональні зв'язки в кожній країні. У цій наднаціональній категорії Папа Римський бере участь у внутрішніх справах майже кожної країни і може впливати на будь-яку націю. По-третє, увага ЗМІ дозволяє папі розвивати потужний потенціал м'якої сили, що виходить за рамки католицької пастви та дипломатичних відносин, формуючи глобальну публічну сферу. Тим не менше, підхід м'якої сили також нагадує нам, що у папи немає засобів примусу для забезпечення цільових команд. Папа завжди настільки сильний, наскільки сильний його авторитет чи поради, які він вимагає виконати [187].

Наприклад, Е. Еванс називає Ватикан главою Католицької церкви. Він вважає, що після розпаду Радянського Союзу, Ватикану, як впливовій державі, необхідно, протистояти всьому світу з чотирьох питань: післявоєнного роззброєння, глобальної демократії, соціал-демократії і конфлікту між Північчю і Півднем. Як держава, Ватикан може брати участь на міжнародній політичній арені через своє представлення Святим Престолом в ООН та інших міжнародних

організаціях. Е. Еванс вважає, що Святий Престол має зайняти активнішу роль в ООН [227, с. 30].

Аналогічне визнання активної позиції Ватикану в області дипломатії знаходиться в роботі Я. Абдулли, який також зазначив, що влада католицизму виходить від визнання держави Ватикан всіма учасниками міжнародного процесу як рівноправного члена міжнародних відносин, що підтверджується статусом Святого Престолу в ООН у якості постійного спостерігача. За словами Я. Абдулли, хоча Святий Престол не має права голосу, він використовує платформу ООН «для просування богословської позиції Католицької церкви». [154, с. 1835–1836]

Один з лідерів школи критичної геополітики Дж. Егню, піддаючи ретельному аналізу проблем релігійної геополітики, зазначає, що мова релігії в даний час стає політичною мовою. Дж. Егню пише: «Навіть в Європі, яку ми вважаємо найбільше секуляризованим регіоном світу, релігія, в цілому, і Католицька церква, зокрема, централізовані в тому, що стосується широкого спектра політичних питань» [156, с. 44]. Вчений заперечує стратегію жорсткої сили та зосереджує увагу на Європі, яка в минулому служила церкві. Дослідник виділяє два аспекти геополітичної взаємодії церкви: перша взаємодія – її формальна роль у міжнародній політиці; друга – як ця роль використовується у головних напрямках політики, які обирають ті чи ті адміністрації понтифіків [156, с. 43].

Вплив католицизму поширюється по всьому світу через мережу національних церков та релігійних католицьких організацій. Вчені цього напрямку дослідження, такі як: М. Кларк і В. Уейр [205], Х. Кокс [212], Д. Раял [383], Дж. Хейнс [266; 267], О. Четверикова [140], стверджують, що Церква передає свої цінності через розгалужену мережу церков, шкіл, благодійних організацій та інших установ. Процес соціалізації поширює католицькі цінності через низку суспільних каналів, як через державну, так і приватну сфери. Цей процес представляє вказані цінності світовому суспільству, час від часу з'являючись у політиці як глибоко укорінена цінність загальної маси.

О. Четверикова досліджує вплив Святого Престолу на глобальну політику і на релігійну свідомість народів світу. Дослідниця стверджує, що Святий Престол веде потужне управління апаратами та розробленими мережами багаточисельних організацій і його завдання – це досягнення ідейного та духовного лідерства у загальнолюдському масштабі [140, с. 3].

Дж. Хейнс вважає, що Католицька церква має вплив у багатьох національних контекстах та вплинула на підрив гегемонії авторитарних урядів. Він увів термін «транснаціональний релігійний актор», щоб описати те, як церква чинила вплив на суспільно-політичні процеси у світі [268]. Розглядаючи феномен транснаціональних релігійних акторів, Дж. Хейнс приходить до висновку, що їх діяльність може підривати державний суверенітет [268, с. 144]. Вчений стверджує, що польський католицизм побудував «контркультуру та альтернативний соціальний простір» через місцеві національні церкви. Ця релігійна контркультура була дотичною до офіційної ідеології комунізму, що розгорнулася в регіоні, кульмінацією якої стала польська революція 1989 р. [268, с. 149]. Дж. Хейнс вважає, що Церква використовувала той самий метод, що і в Польщі, і для заохочення демократизації держав Латинської Америки, Центральної та Східної Європи та частин Азії [267, с. 46].

М. Кларк і В. Уейр приходять до висновку, що природа церков відрізняється від недержавних організацій, які є потужними транснаціональними суб'єктами. Вони виступають за концепцію організацій, заснованих на вірі (faith-based organizations), які є посередині між неурядовими та релігійними організаціями, однією з яких є церкви. Вказуючи на церкви, М. Кларк і В. Уейр конкретно не посилаються на Католицьку церкву. «Віра і зв'язки між віруючими та їх діяльністю», які характеризують концепцію організацій, заснованих на вірі, можуть використовуватися для характеристики та особливостей таких відомих католицьких організацій, як «Карітас Інтернаціоналіс» та «Місіонери Милосердя» [205].

Дослідження діяльності Святого Престолу часто пов'язані з дослідженнями процесів демократизації. Відоме дослідження С. Гантінгтона

«Третя хвиля» ілюструє позитивний вплив католицизму на демократизацію у ХХ ст. С. Гантінгтон приходять до висновку, що хвиля демократизації в 1970-х і 1980-х рр., починаючи з Європи і, врешті-решт, поширюючись на Південну Америку, була прискорена внутрішніми змінами в Церкві внаслідок проведення Другого Ватиканського собору (1962–1965 рр.). Собор, модифікувавши форму і набір вірувань, призвів до ліберального підходу Католицької церкви, що характеризується, як «aggiornamento» – «лібералізація», та спричинив глобальні зміни у країнах зі значною католицькою більшістю [25]. С. Епплбі зазначає, що папа Іоанн Павло II був «тою причиною», яка призвела до польської революції, за якою слідували решта країн Східного блоку. Дослідник стверджує, що папський візит до Варшави у 1979 р. став каталізатором народного повстання проти комуністичного уряду. Папа в своїх посланнях заявив, що солідарність повинна проявлятися в розподілі тягаря в громадах, а не через класову боротьбу. Ця заява стала резонансною для поляків і згодом породила рух «Солідарність» [168]. Український дослідник В. Єленський стверджує, що Іоанн Павло II, маючи досвід опору нацистському й комуністичному тоталітаризму, чия країна була двічі зраджена під час Другої світової війни, не міг і не хотів змиритися з Ялтинською системою і післявоєнним поділом Європи, зробив переформатування «східної політики Ватикану» й перехід від стратегії малих кроків, що мали б полегшити життя церкви за «залізною завісою» й забезпечити католикам бодай елементарні умови для вияву своїх релігійних почуттів до стратегії «мобілізації сумління», апелювання до народів, а не до урядів, і рішучого обстоювання людської гідності, прав людини та громадянських свобод у країнах комуністичного блоку [38, с. 35].

Роль Церкви в процесах демократизації колишнього комуністичного блоку та Південної Америки завдяки ролі польського папи Іоанна Павла II досліджували: Дж. Андерсон [165], Дж. Вайгель [16;17], С. Гантінгтон [25], Е. Гілл [257], Д. Данн [224], Х. Кокс [212], Д. Мартін [318].

Дослідження війни, миру, соціальної справедливості та участь у цьому релігійних організацій переважають у політичній науці. Церква займається цими

питаннями з моменту її заснування. Наприклад, взаємодію зі світовим порядком розглядав Августин Блаженний [2], про справедливий характер війни писав Фома Аквінський [133]. Концепція «справедливої війни» виникла в часи Середньовіччя, вперше термін використав папа Стефан III в посланні магнатам-франкам в 753 р. Принциповим є те, що для святителів справедлива війна – це лише оборонна війна [65, с. 10].

Найвиразнішим прикладом у боротьбі за мир та соціальну справедливість стали самі понтифіки. Піддавши критиці те, що Церква робила занадто мало і майже мовчала про агресію А. Гітлера та Голокост, папи у своїх промовах та енцикліках стали одностайними прихильниками миру в світі, соціальної справедливості та релігійної свободи. На декларацію Другого Ватиканського собору про релігійну свободу – «*Dignitatis Humanae*» часто посилався папа Іоанн Павло II як на один із основоположних документів сучасного церковного соціального вчення [31].

Розвиткові католицького соціального вчення про мир за понтифікату папи Іоанна Павла II та його політиці в цій сфері присвячені роботи П. Ануїля [166], Дж. Вайгеля [16; 17], Б. О'Коннора [337], Дж. Матларі [321], Дж. О'Саллівана [343].

Біограф папи Іоанна Павла II Дж. Вайгель звертає увагу на три важливі аспекти соціального служіння папи Іоанна Павла II: осмислення та подолання комунізму, примирення між народами та права людини. Б. О'Коннор, структурувавши понад 2 тис виступів понтифіка, акцентує увагу на «пропаганді культури миру» папи Іоанна Павла II [337]. П. Ануїль досліджував посередництво католицької Спільноти Святого Егидія у врегулюванні конфлікту в Мозамбіку [166].

Спроби проаналізувати внесок Католицької церкви у формуванні сучасної архітектури світової політики, розглянути місце дипломатії Апостольського Престолу в процесі утвердження миру і врегулюванні міжнародних конфліктів частково проводилися такими вітчизняними дослідниками, як: І. Бойко [8], О. Волинець [21;22], В. Воссіна [23;24].

О. Волинець аналізувала позицію понтифіка щодо сучасних глобальних проблем, причин їх виникнення та можливих шляхів подолання. Досліджено проблему війни і миру, захисту довкілля, та стверджується, що їх аналіз відбувається на засадах принципів теоцентризму та теогуманізму. У своєму аналізі В. Воссіна показує, що за понтифікату Іоанна Павла II дискурс про права людини досяг найвищого рівня [24].

У своїх роботах Й. Трой акцентує, що понтифікат Бенедикта XVI ознаменувався зміною дискурсу, оскільки були запроваджені більш універсальні поняття, такі, як «право на довкілля» та категорична вимога розподілу багатства» [411, с. 15]. Понтифікат Франциска продовжує дискурс щодо універсальних прав, але з поглибленою універсалізацією поняття прав людини.

Досліджуючи дипломатію Святого Престолу, варто зосередитися на двох аспектах: Папі Римському та традиційній дипломатичній діяльності Апостольського Престолу. Цей дипломатичний підхід цілком очевидний, оскільки папа є першим дипломатом Святого Престолу та глобальним світовим лідером, який здатен впливати на дискурс світової політики. Виступаючи главою Католицької церкви, Папа Римський вважається найвищим органом влади у церкві та католицькому світі. Це перегукується зі старим принципом католицької ієрархії «*Roma locuta est, causa finite est*», «коли Рим, тобто єпископ Риму, сказав своє слово – справа закінчена». Максимальність можна зрозуміти як сучасну ватиканську догму, яка узагальнює абсолютність папської влади. Наукові праці, що належать до цієї групи, стверджують, що Його Святість є найбільшим проявом Тіла Христа, більший ніж сукупна вага решти церкви. Зокрема, йдеться про праці таких науковців, як: Б. Вукієнвич [427], Г. Голан [262], Т. Дієз [219], С. Ешлбі [168], К. Уєно [415], Р. Фламینی [232], П. Хоккенос [270].

Дослідник К. Уєно, вважає, що зовнішні зносини зі Святим Престолом залишаються актуальними для будь-якої держави, незалежно від того, чи є держава католицькою, чи ні. Розмірковуючи про відносини своєї країни – Японії з Ватиканом, найцікавішим він вважає те, що держава з менш ніж 0,5% католицького населення має дипломатичні відносини зі Святим Престолом [415,

с. 389]. К. Уено зазначає, що Святий Престол володіє величезною м'якою силою, яка проявляється в моральній владі, інтелектуальній та інформаційній силі. Він писав, що Папа Римський відіграв величезну роль у світовому політичному процесі та виступав як «опікун міжнародного суспільства» [415, с. 392]. Влада Папи Римського є частиною сукупної сили Святого Престолу, тому більшість держав світу зацікавлені підтримувати з ним теплі дипломатичні відносини.

«Папська дипломатія» Б. Дж. О'Коннора стала першим дослідженням діяльності Папи Римського з точки зору міжнародної дипломатії. Співвідношенню класичної і публічної дипломатії Апостольського Престолу у миротворчих процесах присвячені роботи Дж. Матларі. Дж. О'Салліван вважає, що папа Іоанн Павло II, президент США Р. Рейган і прем'єр-міністр Великої Британії М. Тетчер мали найбільший вплив на розвиток світу за останню чверть ХХ ст. [337].

Дискусія про папську індивідуальність не обмежується папою Іоанном Павлом II. Існуючі аналізи були проведені і щодо інших понтифіків. Робота П. Хоккенос підкреслила роль папи Бенедикта XVI, незважаючи на його зречення. За словами П. Хоккеноса, папа Бенедикт XVI представив свій бренд папства, відзначаючи «бенедиктинський поворот» в історії церкви, який вказує на те, що реформа церкви під керівництвом папи Бенедикта XVI змусила весь католицький світ бути консервативнішим [270, с. 91].

Р. Фламینی стверджує, що теперішній папа Франциск знову перенаправив політику католицизму. Дослідник зазначає, що символічний жест папи Франциска, коли він молився біля Стіни плачу та пам'ятника жертвам Голокосту в Ізраїлі, змінив дискурс у католицькому світі щодо ізраїльсько-палестинського діалогу. На думку Р. Фламینی, папа Франциск зарекомендував себе головним гравцем на міжнародній арені [427]. Використання дипломатичної служби папою Франциском сприяло встановленню офіційних відносин між Святим Престолом та державою Палестиною, відлизі у відносинах між США та Кубою та визнання геноцидом розправи над вірменами в 1915 р.

Підкреслюючи роль папи Франциска як знакового світового лідера, Г. Голан говорить про те, що виступи папи Франциска найбільше покладаються на спільну ідентичність та цінності, колективну відповідальність та закликають до дій, щоб показати церкву прихильнішою як до католицької, так і некатолицької аудиторії у всьому світі [262].

Б. Вукієвич аналізує основні аспекти дипломатичних відносин між Святим Престолом і Росією, Китаєм, Ізраїлем та ісламськими країнами, аналізує перспективи міжцивілізаційної дипломатії Святого Престолу під час понтифікату папи Франциска [427].

Т. Дієз пояснює, як і чому відбувся підйом Папи Римського в міжнародних відносинах, популярність якого ймовірно триватиме. У міжнародному суспільстві, яке спирається лише на принципи суверенітету, території та нації, юридична особа Апостольського Престолу є зовнішнім реліктом минулого. У світі, який ще більше розвиває солідарні принципи, Святий Престол вже не є чужим, а є співзвучний транснаціональним, глобальним та загальним амбіціям. Проте прагнення солідаризму в міжнародному суспільстві та католицька ідея одного світу під Богом просувається досить складно. Часом виникають жорсткі суперечки щодо того, на чому варто будувати солідарний світ. Гендерні питання чи аборти є найбільшим виразником. Також порушуються екологічні проблеми, міграція та капіталізм. Відкритим залишається і те, як Святий Престол може впливати на ці питання в майбутньому [219].

Р. Арауджо і Дж. Лукал [169], Я. Абдулла [154], А. Казароллі [195], Х. Кардінале [292], Л. Лейстейн [312], Р. Мельник [326], П. Ніл [334], А. Чонг [198] приділяли серйозну увагу участі Святого Престолу в міжнародних організаціях, з урахуванням спеціального законодавства та дипломатичного права.

Зокрема, П. Мельник аналізує присутність мирян у контексті папського представництва та роботи постійного спостерігача Апостольського Престолу в контексті місії Католицької церкви. У його роботі розглядаються питання щодо історії поступового залучення представників Святого Престолу, розвитку їх

правового статусу в ООН та її асоційованих органів, канонічного визначення папського легата ООН з огляду на відповідне церковне законодавство [326].

Й. Троя, порівнюючи статус понтифіка та статус Генерального секретаря ООН, стверджує, що жоден з них не є лідером, який контролює значну силу, але обидва є прикладом того, як інститути, люди та моральний авторитет співвідносяться в лідерстві [410].

Л. Лейстейн досліджує роль Святого Престолу в процесі європейської інтеграції від першої комісії Хальштейна в 1958 р. до створення Святим Престолом дипломатичного представництва в Європейському економічному співтоваристві в 1964 р. Автор показує, що місцева мобілізація в Люксембурзі, Страсбурзі та Брюсселі була важливою для формування відносин між Католицькою церквою та Європейським співтовариством [312].

Р. Арауджо, і Дж. Лукал представляли Святий Престол в ООН та інших міжнародних організаціях. Їхнє дослідження ґрунтується не тільки на дослідженні папської дипломатії та її зв'язків з міжнародними організаціями, а й на участі Апостольського Престолу в цих організаціях. Вони стверджують, що незважаючи на різні цілі та інтереси, які переслідують церква та міжнародні організації, що може спричинити сильні розбіжності в окремих питаннях, вони поділяють спільні точки зору з підтримки міжнародного миру та безпеки [169].

Дослідженню Святого Престолу як транснаціонального учасника міжнародних відносин, мобілізуючу силу транснаціональних мереж католицьких структур та їх вплив на світову політику присвячені роботи М. Барбато [172; 173], А. Герцке [269], І. Вальє [421], Х. Казанови [46; 47], Д. Раяла [383], Т. Резе [373], Дж. Хейнса [267; 268], Л. Ферарі [230].

Х. Казанова аналізує зміни в транснаціональній природі Католицької церкви упродовж усієї історії. Він стверджує, що Католицька Церква могла стати справді транснаціональною лише після включення Папської держави в Королівство Італії, що дозволило папству зосередитися на духовному керівництві, а не на територіальній цілісності. Крім того, Казанова проводить порівняння церкви середньовічної і нинішньої, стверджуючи, що церква і папа

стали транснаціональними на початку нової ери. Дослідник конкретно вказує на папське верховенство, централізацію та інтернаціоналізацію церковного керівництва, екуменічні ради, транснаціональні релігійні кадри, місіонерську діяльність, школи і мережі, святині і транснаціональні релігійні рухи, які об'єднують два періоди часу [47, с. 248–249].

Як бачимо, відбувся зсув у підході від раннього до сучасного етапу розуміння ролі церкви в міжнародних відносинах. Попередні дискусії оберталися навколо Ватикану як єдиного втілення Католицької церкви. Останніми роками розвиток міжнародних відносин увів нові суб'єкти в якості акторів католицької діяльності. Можна стверджувати, що на міжнародній політичній арені існує багато тіл Христових, а саме: Святий Престол, транснаціональна мережа та Папа Римський.

Однак деякі останні дослідження показують, що існує альтернативне розуміння акторської діяльності католицизму як щось складніше. Взаємозв'язок між елементами католицизму запропонував створити складну павутинну мережу, яку неможливо пояснити багатоакторним підходом. Серед католицьких акторів існує розмитий розподіл суб'єктів. Наприклад, незрозуміло, в якому функціональному вимірі був виступ Папи Римського в ООН: як частина дипломатії Святого Престолу чи прояв використання своєї моральної сили. Тому для деяких науковців католицизм фактично виявляється одним цілим, що складається з багатьох пластів. Це контрастує з тим, на чому ґрунтується більшість поточних дискусій, які ґрунтуються на припущенні, що держава Ватикан, Святий Престол, церковна транснаціональна мережа, католицькі громадські організації та навіть Папа Римський існують як різні суб'єкти.

Прихильниками цього альтернативного погляду є Л. Ферарі, яка стверджує, що Католицька церква є нетиповим сувереном і нетиповою громадською правозахисною організацією. Дослідниця зазначає, що Ватикан представляє собою два окремих, пов'язаних між собою суб'єкти – Святий Престол та уряд Ватикану, які мають міжнародне визнання. Під терміном «Ватикан» вона розуміє подвійну роль Церкви як суверенної держави та

церковної неурядової організації. Авторка пропонує використовувати терміни «місто Ватикан» та «Святий Престол» для означення цих окремих ролей відповідно, хоча межі між політичними та церковними інститутами не завжди є чіткими. Наприклад, Державний секретаріат, офіс Римської курії здійснюють зовнішні відносини для Ватикану. Іноземні дипломати акредитовані при Святому Престолі, а не суверенному уряді Ватикану. Тому інші суверенні держави мають дипломатичні відносини не з Ватиканом, а зі Святим Престолом – тобто з Церквою як такою. Проте взаємодія між ролями Церкви як суверенної держави та неурядової організації сприяє просуванню її транснаціональної програми. Насправді подвійна ідентичність Ватикану має важливе значення для методів і цілей Католицької церкви при взаємодії з державами [230, с. 35].

М. Барбато та Й. Троя стверджують, що вплив католицизму на світову політику, випливає з існування саме Апостольського Престолу, тобто Папи Римського як суб'єкта, який визнається міжнародним правом. Папа Римський є головним актором внутрішньої ієрархії Католицької церкви і підлягає зовнішній ієрархії, коли він бере участь у світовій політиці. У межах світової політики, він представляє «духовний суверенітет» Святого Престолу, а не територіальний суверенітет мікродержави Ватикан. Крім того, М. Барбато заявляє, що концепція необхідна для розуміння її впливу як політичного актора. На його думку, Апостольський Престол володіє трьома рівнями акторства, і діє, як: «Церква», «Держава» та «Дипломатія». Цей тріумвірат дуже відповідає трьом категоріям, визначеним у сучасній літературі. Загалом можна помітити, що існує загальна думка про те, що Католицька церква є безперечно політичною структурою, як за своїм характером, так і за участю у світовій політиці. Через участь у політичних процесах Католицька церква орієнтована на просування свого релігійного та морального наміру. Однак поки не встановлено, що саме є втіленням католицького актора [172].

Джерельна база з теми дисертаційної роботи охоплює широке коло документів. Використання різноманітної документальної та фактичної бази дозволило проводити верифікацію висновків фактичним матеріалом, а також

сприяло забезпеченню достовірності та обґрунтованості наукових результатів роботи.

Джерельну базу дослідження за походженням, формою і змістом можна поділити на декілька груп:

1. Основоположні доктринальні та нормативні документи Католицької церкви, а саме: Катехизм Католицької церкви 1992 р. [52] – стислий виклад основних положень християнської віри Католицької церкви; Компендіум соціальної доктрини Церкви 2004 р. [62] – довідник, в якому підсумовано вчення Католицької церкви з соціальної сфери: божественної та церковної місії, прав людини, сім'ї, людську працю та економіку, політичні та міжнародні спільноти, навколишнє середовище, сприяння мирові, душпастирська дія та діяльність мирян; Догматична Конституція про Церкву «*Lumen Gentium*» («Світло народам») 1964 р. [33], в якій описана містична роль Церкви у справі спасіння людства, її ієрархічний устрій, права і обов'язки окремих її членів; Пастирська Конституція про Церкву в сучасному світі «*Gaudium et Spes*» («Радість і надія») 1965 р. [105] – відповідь Церкви на швидкі зміни і нові виклики ХХ століття, такі, як: атеїзм, секуляризм, поява соціалістичних країн, жах світових воєн; Декларація Другого Ватиканського собору про релігійну свободу «*Dignitatis humanae*» («Гідність людської особи») 1965 р. [31] – аргументація права особи і об'єднань на громадську і громадянську свободу в питаннях релігії; Кодекс канонічного права [58] – зведення правових норм загального та універсального характеру, яким керується Католицька церква; Закон держави-міста Ватикан – конституція 2000 р. [88] та Латеранський конкордат між Святим Престолом та Італією 1929 р. [74]. Особливе місце займають енцикліки: «*Mystici Corporis Christi*» («Містичне тіло Христа») [357], «*Rerum Novarum*» («Нові речі» 1891 р.) [311], «*Populorum progressio*» («Прогрес людства» 1967 р.) [349] «*Pacem in Terris*» («Мир на землі» 1963 р.) [299], «*Centesimus Annus*» («У сотий рік» 1991 р.) [289] «*Sollicitudo Rei Socialis*» («Турбота про соціальні речі» 1987 р.) [296] «*Caritas in Veritate*» («Любов у Правді» 2009 р.) [177], «*Laudato si'*» («Хвала Тобі» 2015 р.) [36]. Енцикліки носять догматичний характер, являють собою послання Папи

Римського, звернені до всіх католиків і містять відповіді Католицької церкви на головні питання морально-етичного характеру, релігійного вчення, економічної діяльності і політичного устрою.

2. Папські документи: пастирські послання, листи, промови, повчання, звернення і книги. Серед послань, які мають пряме відношення до дипломатії Святого Престолу, варто виділити щорічні папські звернення до дипломатичного корпусу, акредитованого при Апостольському Престолу, щорічні послання папи на Всесвітній день миру [291; 295; 348] та Всесвітній день комунікації [252], декларації католицьких і екуменічних конференцій. Особлива увага приділялася зверненням понтифіків до Генеральної Асамблеї ООН, Європарламенту та Ради Європи [243; 284; 347; 241; 242].

Серед папських праць варто виділити роботу папи Франциска «Ми як громадяни, ми як народ» [180] та «Політична благодійність. Обличчя милосердя» [235], в яких розкривається духовний світ папи Франциска, який задається питаннями справедливості та солідарності, пошуку загального блага та боротьби з бідністю. Робота дозволяє оцінити ступінь фактичної та бажаної участі Апостольського Престолу у вирішенні міжнародних питань та глобального розвитку.

4. Іншу групу складають документи або резолюції ООН, ЄС, ФАО, що намагаються розглянути взаємодію між Святим Престолом та іншими акторами світового процесу. Матеріали пленарних сесій та конференцій Папської Академії суспільних наук надали допомогу в аналізі католицького підходу до проблем глобалізації, демократії, екології, голоду.

5. Важливими джерелами при підготовці дисертаційної роботи слугують офіційні документи з офіційних сайтів Святого Престолу – www.vatican.va, Прес-служби Ватикана – www.press.vatican.va, католицьких міжнародних організацій та рухів: «Pax Christi International» – www.paxchristi.net, «Regnum Christi» – www.regnumchristi.org, «Pax Romana» – www.icmica-miic.org, «Opus Dei» – www.opusdei.org, «Сопричастя і визволення» – www.clonline.org, «Легіонери Христа» – www.legionariosdecristo.org, рух «Фоколярі» – www.focolare.org,

«Спільнота Святого Егідія» – www.santegidio.org, «Карітас Інтернаціоналіс» – www.caritas.org, міжнародних організацій: ООН – www.un.org, ФАО – www.fao.org, НАТО – www.nato.int, ОБСЄ – www.osce.org.

6. Крім того, при написанні дисертації були задіяні матеріали провідних українських і міжнародних аналітичних та інформаційних агентств, серед яких католицька інформаційна служба «Католицький оглядач» – www.catholicnews.org, новинний ватиканський інформаційний портал «Vatican News» – www.vaticannews.va, архів «Радіо Ватикану» – www.archivioradiovaticana.va, католицька інформаційна мережа «Aleteia» – www.it.aleteia.org, всесвітня новинна служба «BBC News» – www.bbc.com, газети «L'Osservatore Romano» – www.osservatoreromano.va/en, «La Stampa» – www.lastampa.it, «Washington Post» – www.washingtonpost.com, «The New York Times» – www.nytimes.com, «The Guardian» – www.theguardian.com.

Висновки до розділу 1.

Зростання транснаціональних відносин вказує на політичне та економічне значення різних недержавних суб'єктів, таких як міжнародні організації, транснаціональні корпорації чи релігійні наднаціональні організації, серед яких особливе місце займає Святий Престол.

Політична діяльність Святого Престолу як транснаціонального актора та особливого наддержавного міжнародного актора сьогодні залишається майже не дослідженим. Не дивлячись на потребу часу, сьогодні практично відсутнє політологічне дослідження, яке б комплексно аналізувало роль та місце Апостольського Престолу в сучасних міжнародних відносинах та його вплив на світову політику. Найчастіше Святий Престол розглядався в контексті релігієзнавчих, історичних та журналістських досліджень.

Аналіз джерельної бази дослідження свідчить про наявність значної кількості документів про діяльність Святого Престолу, Католицької церкви та Папи Римського Франциска. Ці документи є цінним джерелом для аналізу дипломатії Апостольського Престолу у світі. Водночас більша частина доступних документів

Святого Престолу та Католицької церкви присвячена внутрішнім проблемам церкви, тобто вірі, дисципліні, стану парафій і статистичним даним та ін., а не міжнародній діяльності Святого Престолу. Тому при дослідженні ватиканських документів потрібний скрупульозний аналіз доступних матеріалів.

Методологічний інструментарій дослідження полягає у використанні методів наукового дослідження, які в сукупності являють собою методологію, на основі якої досліджується проблематика дисертаційної роботи. Дослідження здійснювалося на основі міждисциплінарного підходу із застосуванням інституційного, неоінституційного та порівняльного аналізів, богословсько-філософського, персоналістичного, правового, історичного та системного підходів, що дало можливість комплексно оцінити роль Святого Престолу як особливого транснаціонального актора, через дипломатичні процеси взаємодії з іншими учасниками міжнародного порядку.

В роботі запропоновано авторське розуміння понять «транснаціональний релігійний актор», «транснаціональні релігійні мережі».

Змістовна суть сучасної дипломатичної діяльності Апостольського Престолу визначається пріоритетами суспільного та міжнародного значення. Пріоритети суспільного значення складають пріоритети релігійного та правового характеру. До пріоритетів релігійного характеру належать нова євангелізація, благодійність, освітньо-виховна діяльність, екуменічний та міжрелігійний діалог. До пріоритетів правового характеру належать захист життя, захист релігійної свободи, захист найслабших верств населення, виховання миру і милосердя та боротьба з бідністю.

Пріоритети міжнародного значення поділяються на пріоритети глобального і регіонального характеру. До пріоритетів глобального характеру, які вибудовуються на принципах багатовекторності, ефективності, прозорості та загальнодоступності, відноситься миротворча та посередницька діяльність, екологічні проблеми, цілісність людського розвитку, міграційна криза, протидія міжнародному тероризму та транснаціональним злочинним організаціям, побудова «високоінтенсивної демократії». До пріоритетів регіонального

характеру належить універсализація Католицької церкви, що означає відхід від європоцентричності в сторону Латинської Америки, Африки та Азії.

Особистість Папи Римського має першочергове значення у всіх сферах діяльності Апостольської столиці. Автор приходиться до висновку, що особистість Папи Римського грає значну роль у формуванні зовнішньополітичного курсу Святого Престолу. Що стосується співвідношення зовнішньополітичних пріоритетів і фігури понтифіка, то перші можуть зміщуватися з приходом нового папи. Змінюються акценти зовнішньої політики, з'являються нові, проте, незалежно від особистості понтифіка, існуючі традиційні напрями залишаються незмінними. При виборі дипломатичного інструментарію, методів, використовуваних для досягнення своїх цілей, понтифік грає визначальну роль.

Святий Престол є вирішальним гравцем у плані щодо ведення та пом'якшення конфліктів, оскільки папа є єдиним гравцем, який має сильну позицію на Півночі та зростаючий вплив на Півдні. Вивчення папської активності дозволяє не тільки краще зрозуміти, чому цей актор все ще існує у світовій політиці, але й зробити глибокий аналіз структурних змін міжнародних відносин, практики дипломатії та світової громадськості, що розвивається.

Автором визначена багаторівнева акторська діяльність Святого Престолу, який є єдиною частиною Католицької церкви, яка діє транснаціонально та виступає як транснаціональний актор, має фізичну територіальну базу у місті Ватикані, приймається як особливий юридичний суб'єкт, встановлений міжнародним правом та є визнаним членом міжнародного суспільства. За допомогою апостольських нунціатур і делегацій Святий Престол підтримує дипломатичні відносини з 183 країнами світу та має базу вірних в 1,3 млрд майже в усьому світі. Святий Престол є одночасно і суверенною державою, і неурядовою організацією, який володіє потужним потенціалом власного соціального, політичного і культурного капіталу. Впливовість Святого Престолу підтримується потужною дипломатією, територіальним суверенітетом та церковним лідером. Таким чином, Святий Престол діє в міжнародній сфері дипломатії, на сцені територіальних держав та на світовій публічній площині.

РОЗДІЛ 2. СВЯТИЙ ПРЕСТОЛ ЯК ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ АКТОР СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

2.1. Політико-економічні чинники соціальної доктрини Католицької церкви.

Католицизм як релігійна ідеологія або як світова церковна імперія [175; 149], передував сучасній світовій системі національних суверенних держав. Транснаціональний характер католицизму впродовж історії змінювався разом зі зміною тих світських режимів, у рамках яких існувала Католицька церква [421]. Трансформація папського режиму як транснаціонального ядра католицизму, пережила три різні типи взаємовідносин папства зі світським режимом: середньовічною системою християнства, в якій папство було одним з головних наріжних інститутів; вестфальською системою міжнародних відносин, у якій папська влада була ослаблена та відсунута на узбіччя; з новою, досі ще до кінця не сформованою глобальною системою, в якій папство знову починає відігравати важливу структурну роль.

Означення «транснаціональний» має сенс тільки у зв'язку із вестфальською системою суверенних національних держав, яка замінила систему середньовічного християнства – взаємозалежних відносин між Папою Римським та імператором Священної Римської імперії [196, с. 55].

Динамічна синергія нової світової системи національних держав, була такою потужною, що всі національні церкви потрапили під контроль правителів, а сам Святий Престол, із значним обмеженням інтернаціональної влади і впливу папства в секуляризованій політичній сфері, став ще однією суверенною територіальною державою. Лише після того, як в 1870 р. Папську державу приєднали до Італійського Королівства, римські понтифіки змушені були відмовитися від претензій на територіальний суверенітет. Це дозволило папству зосередитися на духовному керівництві, а не на територіальній цілісності.

Після Вестфальського миру в 1648 р., незважаючи на посилення ролі держав, Святий Престол не втрачав можливості впливати на хід світової політики. Остаточо не змирившись із системою суверенних національних

держав, Святий Престол зумів стати ядром транснаціонального релігійного режиму, насправді «кафолічній», вселенській основі, завдяки процесам глобалізації. Адже невинні процеси глобалізації дають транснаціональному релігійному режимові на зразок католицизму унікальні можливості для експансії та швидкої адаптації до нової глобальної системи, яка сьогодні формується. Як сказав колишній Державний секретар Ватикану А. Содано: «Було б дивно, якби Церква виявилася на самоті в центробіжному процесі, в той час, як весь світ йде на шляху глобалізації» [397].

Процеси глобалізації та революція комунікацій дають можливість Святому Престолу брати активну участь у світовій політиці та відігравати активну роль у формуванні певних аспектів нової світової системи. Від середини XIX ст. і дотепер спостерігається поступове відродження та зміцнення всіх тих транснаціональних аспектів католицизму, які істотно ослабли з початком вестфальської системи міжнародних відносин. Йдеться насамперед про такі аспекти, як папське верховенство, централізація й інтернаціоналізація церковного керівництва, транснаціональні релігійні кадри, місіонерська діяльність, транснаціональні навчальні заклади, наукові осередки та інтелектуальні мережі, святі місця як об'єкти паломництва й міжнародних зустрічей, транснаціональні релігійні рухи.

Проголошення на Першому Ватиканському соборі 1870 р. догмату про непомильність папи стало знаковим у відродженні папського верховенства в сучасну епоху. Найголовніші елементи доктрини про папське першенство, були сформульовані в V ст., коли Римський єпископ утвердив свою духовну та світську гегемонію над Римом [47, с. 250 – 252]. Проте зберігати духовну владу над усім християнством, здійснювати політичний контроль над папськими володіннями та підтримувати геополітичний баланс у міжнародній політиці виявилось неможливим. Це призвело до втрати верховенства над більшою частиною християнства і геополітичної маргіналізації папства у вестфальській системі національних держав.

У 1870 р. папство остаточно втратило світський суверенітет, і сталося це саме тоді, коли в Римі проходив Перший Ватиканський собор, який проголосив догмат про верховенство та непомильність папи [27]. Папа та його наступники стали фактичними в'язнями Ватикану – аж до підписання Латеранських угод із Б. Муссоліні в 1929 р. Проте, незважаючи на таке своє підневільне становище, наступники Пія IX відновили традицію регулярно звертатися «до міста й до світу», заклавши цим самим фундамент процесу глобалізації сучасного католицизму, який значно прискорився після Другого Ватиканського собору [76]. Процес підйому глобального католицизму та папської влади виявлявся у трьох головних аспектах.

Перший аспект полягає у ширшому розголосі папських енциклік, що стосувалися не тільки справ віри, моралі та дисципліни, а й важливих проблем сучасного світу. Енцикліка папи Лева XIII «*Rerum Novarum*» (1891 р.) започаткувала традицію сучасного католицького соціального вчення, яку безперервно збагачували пізніші енцикліки, в яких порушувалися питання прав людини, відносини між Заходом і Сходом та Північчю і Півднем, формування справедливого поділу праці тощо [311].

Другий аспект полягає в активній заяві Апостольського Престолу на міжнародній арені щодо справ, пов'язаних із міжнародними конфліктами, миром і порядком у світі. Папа Бенедикт XV першим використав цей авторитет, його дії стали фундаментом для зростання міжнародного авторитету Святого Престолу та його дипломатичного визнання в ХХ ст.

Коли за папи Іоанна XXIII Церква прийняла сучасну доктрину прав людини, це радикальним чином змінило традиційну динаміку церковно-державних відносин і роль Церкви як на національному, так і на транснаціональному рівні. Це також відкрило можливості для перебудови відносин між релігійним і світським режимом. Наріжним каменем такої перебудови стала декларація Другого Ватиканського собору про релігійну свободу «*Dignitatis humanae*» (1965) [31]. Відтепер для Апостольського Престолу найдієвішим засобом захищати свободу Церкви по всьому світу було вже не

укладання конкордатів з окремими державами, а проголошення священного права кожної особи на свободу віросповідання та публічно дипломатичними каналами нагадувати усім країнам про це священне людське право. Поступово постать папи перетворилася зі святого отця всіх католиків на спільного отця всіх дітей Божих і речника всього людства. Таким чином, Святий Престол зміг звільнитися від атрибутики територіального суверенітету, який сковував свободу дій. Щоб виконувати свою духовну місію, Апостольський Престол і національні церкви потребують тепер не протекторату держав, які в підсумку завжди обмежували свободу дій Церкви, а вільного глобального громадянського суспільства.

Публічна видимість та значущість папи як первосвященика нової універсальної громадянської релігії людства та першого громадянина глобального громадянського суспільства становлять третій аспект глобалізації папської політики. Позиція папи актуалізується за трьох умов: якщо його будуть чути скрізь і всюди, незважаючи на державні кордони; якщо папство може використовувати свої транснаціональні ресурси та місцеві церкви; якщо голос папи буде резонувати і підсилюватися уже існуючими голосами, допоки стіни між державами не будуть повалені.

Виконання першої умови забезпечила глобалізація засобів комунікації та ефективне використання Святим Престолом мас-медіа. Останні папи наполегливо намагаються глобалізувати свій образ і стати світовими паломниками. Сучасні засоби масової інформації дають змогу понтифікам безпосередньо спілкуватися з католиками й некатоліками по всьому світу.

Другу умову виконано завдяки централізації та гомогенізації католицизму, що стали наслідком Другого Ватиканського собору й процесу «аджорнаменто». Наприклад, «холодна війна» і політика стримування комунізму дала Католицькій церкві, католицьким країнам та католицьким меншинам у протестантських країнах можливість реорганізуватися й приєднатися до північноатлантичної протестантської капіталістичної системи. Союз між Римом і Вашингтоном став одною з ключових осей політики стримування комунізму [264]. Католики стали

повноправними партнерами християнсько-демократичного Заходу й Північноатлантичного альянсу. Саме католики й християнські демократи інтегрували європейську спільноту. І Другий Ватиканський собор треба було скликати саме для того, щоб офіційно ухвалити той процес «осучаснення» Церкви, що вже й так відбувався в католицькій Західній Європі.

Виконується і третя умова, адже, поставивши під сумнів два наріжні камені сучасної системи національних держав, – принципи державного суверенітету й національні інтереси – Церква долучилася до широкого кола локальних соціальних сил і транснаціональних інституцій, організацій та соціальних рухів, які працюють над розбудовою єдиного й вільного глобального громадянського суспільства [313]. І ці скоординовані зусилля справили величезний ефект, особливо в тих країнах, де голос Апостольського Престолу мав велику вагу. Наприклад концепція прав людини використовувалася в Іспанії, Філіппінах, Польщі, Латинській Америці й інших країнах [47, с. 264]. Духовенство, монахи, працівники пастирських служб, миряни були в перших лавах нової всесвітньої демократичної революції.

Починаючи з Бенедикта XV, який вітав створення Ліги націй, усі римські понтифіки підтримували створення й діяльність міжнародних організацій, – від Міжнародного суду до ООН, – які обмежували б абсолютистський суверенітет окремих держав, вирішували міжнародні спори та репрезентували інтереси всіх народів.

Як не парадоксально, але після того, як розміри Папської держави зменшилися до мінімуму й Святий Престол погодився не брати участі в міждержавних спорах щодо світських справ, дипломатичний вплив Апостольського Престолу тільки зріс. Кількість країн, що підтримують дипломатичні відносини з Апостольською столицею, безперервно зростає: на момент смерті Пія IX в 1878 р. таких країн було 4, на початку понтифікату Іоанна Павла II в 1978 р. – 84 країни, сьогодні – 183 держави [47, с. 267].

Причина такого зростання дипломатичної значущості Святого Престолу лежить у новому світовому порядку, що формується сьогодні. У відкритій

публічній сфері глобального громадянського суспільства дипломати Святого Престолу та їхні союзники діють ефективніше й мають більшу свободу дій, ніж силові структури, на які покладаються світські правителі. В сучасному світі влада вже не тримається виключно на застосовуванні зброї чи насильстві.

Офіційне визнання принципу релігійної свободи означає, що Церква готова до конкуренції у відкритій глобальній системі релігійних режимів. Будучи високоцентралізованою структурою і сильною транснаціональною мережею людських, інституційних та матеріальних ресурсів, Католицька церква має всі підстави розраховувати на конкурентну перевагу.

Святий Престол також охоче взяв на себе вакантну роль речника всього людства, оборонця людської гідності, поборника миру та справедливого поділу праці й влади у світовій системі. Плекаючи претензію на вселенський авторитет, у певному сенсі, Святий Престол намагається відтворити універсальну християнську систему у глобальному масштабі.

Щоб ствердити своє універсальне значення в світі, Католицька церква повинна зняти напругу між римським, національним і глобальним характером церкви як інституту. Ця напруга тісно пов'язана із сьогоdnішніми процесами глобалізації. Якщо поглянути на католицизм у всьому світі упродовж ХХ ст., то бачимо три взаємопов'язані динамічні процеси.

По-перше, внаслідок зростання транснаціонального католицизму, відбулася централізація та романізація католицизму по всьому світу, глобальне зміцнення папського верховенства та адміністративна централізація Святого Престолу. Головними аспектами цього процесу є скликання Першого Ватиканського собору й проголошення папської непомильності, утвердження папського контролю над призначенням єпископів; видання в 1918 р. та оновлення в 1983 р. Кодексу канонічного права [58], безперервна розбудова структур Римської курії та зростання акредитованого при Апостольському Престолі дипломатичного корпусу, важлива роль папських нунціїв у внутрішніх справах національних Церков і першорядне значення католицьких навчальних закладів для вишкілу й соціалізації майбутніх ієрархів та національних і

транснаціональних клерикальних еліт. Одним із найважливіших ознак цього процесу був Другий Ватиканський собор, який призвів не лише до адміністративної й доктринальної централізації, але й до гомогенізації та глобалізації католицької культури на рівні еліти по всьому католицькому світі [143, с. 162–163].

По-друге, одночасно з процесом централізації Святого Престолу та римлянізацією католицизму, паралельно відбувався процес інтернаціоналізації римських адміністративних структур та глобалізація католицизму як сукупності релігійних норм і практик. Це відображало тенденцію ХХ століття: до 1960-х рр. Католицька церква вже не була в основному римською та європейською інституцією. Це сталося через те, що кількість католиків зростає в усьому світі – приблизно з 291 млн у 1910 р., до понад 1,3 млрд – у 2019 р. із чітким зрушенням католицького населення з Європи в Північну та Південну Америку і, загалом, з Півночі на Південь [400; 366]. Як наслідок, також змінився характер єпископських та адміністративних кадрів Церкви. Перший Ватиканський Собор був в основному європейською подією, хоча 49 прелатів було із США, які становили 1/10 частину зібраних єпископів. Століттям пізніше Другий Ватиканський собор став першим справді Вселенським Собором, з майже трьома тисячами єпископів, які були присутніми на соборі, при цьому європейці не формували більшість. Делегати походили практично з усіх куточків світу, 10% – 228 окремих єпископів походили з країн Азії та Африки. Це було наслідком трьох подій: деколонізації, зростання кількості африканських та азійських католиків та корінної націоналізації національних церков. Результат позаєвропейського географічного акценту Церкви був зрозумілим: інтернаціоналізація католицизму після середини ХХ століття вже неминуче зосереджена не на Римі. Результатом такої тенденції стало обрання колегією кардиналів у 1978 р. першого папи неіталійського походження, а в 2013 р. – першого папи неєвропейського походження. Крім того, в останні десятиліття виникли чисельні географічні центри католицизму, що сприяло зростанню

різноманітних транснаціональних католицьких мереж та змішування усіх вірних через глобальний міграційний потік [264].

По-третє, відбувся процес «націоналізації», тобто централізації католицьких Церков на національному рівні. Після Другого Ватиканського Собору у багатьох країнах були організовані національні конференції єпископів, еволюція яких підсилила динаміку процесу націоналізації, рушієм якої була мобілізація католицизму задля оборони й утвердження інтересів Католицької церкви у ворожому модерному й секулярному середовищі.

Політична мобілізація католицизму намагалася тиснути на державу, протистояти дезінтеграції чи протидіяти державно-орієнтованим секуляристським партіям та рухам, які орієнтувалися на соціалістичну чи комуністичну спрямованість. Коли Церква врешті визнала принцип релігійної свободи, це стало поштовхом до фундаментальної трансформації національних католицьких Церков. Вони перестали намагатися бути державно-примусовими інституціями та перетворилися на вільні релігійні інституції громадянського суспільства. Внаслідок чого католицькі церкви по всьому світу дистанціювалися від авторитарних режимів, що переважали в той час у католицькому світі, і навіть вступали з ними в конфлікт, як це сталося, наприклад, у Польщі, африканських та латиноамериканських країнах [38, с. 31]. Як уже зазначалося, це добровільне відокремлення католицизму дозволило Церкві відіграти ключову роль у нещодавньому переході до демократії у всьому католицькому світі.

Актуальність католицького фактору в сучасному світі зростає на тлі глобалізації, активності ісламу, несприятливої демографічної ситуації та духовного вакууму. З обранням латиноамериканця Хорхе Маріо Бергольйо понтифіком Святого Престолу, він набуває ще більшого значення у світовому процесі.

Для нашого дослідження важливо розглянути деякі традиційні принципи соціального вчення Католицької церкви і з'ясувати, чи застосовані вони до реалій глобалізації. Помилково вважати, що католицьке соціальне вчення намагається поверхнево адаптуватися до цього нового феномену. Очевидно, що

певні принципи соціального вчення Католицької церкви досить релевантні по відношенню до феномену глобалізації і дають нам базові критерії для його етичної оцінки в довгостроковій перспективі.

Існує безліч звернень до теми глобалізації в папських посланнях, але ніколи не зустрічається її детальний розгляд. Тема глобалізації розглядалася на багатьох єпископських конференціях, особливо, тих країн, які стурбовані негативними аспектами і амбівалентністю глобалізації.

Ключовою формою вираження позицій Католицької церкви з актуальних проблем сучасності, зокрема соціально-політичних, є видання папських енциклік. Енцикліки містять відповіді Католицької церкви на нагальні питання морально-етичного характеру, релігійного вчення, економічної діяльності, виражають позицію Церкви щодо актуальних питань політичного устрою, політичного життя, економічної політики держави і принципів функціонування громадянського суспільства. Сукупність офіційних текстів Католицької церкви, головним чином папських енциклік, формують католицьку соціально-політичну доктрину.

З розвитком католицької соціальної доктрини поступово зростає аудиторія. Енцикліка «*Rerum Novarum*» («Нові явища» 1891 р.) адресувалася церковній ієрархії, енцикліка «*Quadragesimo Anno*» («У сороковому році» 1931 р.) розширила аудиторію для всіх католиків, а енцикліка «*Pacem in Terris*» («Мир на землі» 1963 р.) звернулася до «всіх людей доброї волі» [288]. Якщо в «*Rerum Novarum*» вперше систематизувалася позиція Католицької церкви по відношенню до сучасних політичних процесів, то в «*Centesimus Annus*» («У сотий рік» 1991 р.) пропонується глобальний підхід до побудови «справедливого» економічного, соціального і політичного порядку. Папа Іоанн Павло II в енцикліках «*Sollicitudo Rei Socialis*» і «*Centesimus Annus*» наполягає на необхідності глобального єднання – «тісної співпраці між усіма християнами, а також між великими релігіями світу і людьми доброї волі» [296, п. 22].

Як бачимо, доктрина католицького соціального вчення існує більше ста років, охоплюючи період стрімкої трансформації глобальної економіки під

впливом індустріального капіталізму. Такий історичний розвиток означає, що в католицькому соціальному вченні стався перехід до глобального погляду на соціальні проблеми і чітко прозвучав заклик до глобальної співпраці.

Соціальним питанням, викликаних сучасними трансформаціями, Святий Престол приділяє особливу увагу. В енцикліці «*Centesimus Annus*» щодо вчення про глобалізацію говориться, що «сьогодні ми стикаємося з так званою» глобалізацією економіки – феноменом, який не слід залишати без уваги, оскільки він може створити надзвичайні можливості для процвітання». Зважаючи на те, що дане твердження присвячене економічній глобалізації, його конотація свідчить про ширше значення «глобалізації» в контексті католицького соціального вчення [289]. Воно розглядає глобалізацію як інструмент, який потрібно використовувати на благо всього людства. Для досягнення суспільного блага вільними національними ринками, необхідне створення законів і правил. Глобальні ринки також мають потребу в правовому оформленні. Однак не можна впливати на глобальний ринок тільки на національному рівні – для цього необхідні міжнародні угоди та інститути.

Контроль над глобальним ринком повинен підтримуватися і суспільними силами, що відповідає принципу субсидіарності, дуалізм якого є «умовою свободи індивіда» [136, с. 53]. Не можна забувати про країни, які розвиваються, щоб переваги глобалізації не діставалися лише розвиненим країнам. Блага повинні розділятися з тими країнами і регіонами, які ще не вступили в конкуренцію на глобальному ринку.

Католицька соціальна доктрина виходить з переконання, що глобалізація потребує економічних і політичних контролюючих заходів, які повинні базуватися на етичних принципах і мотивації. Тому у цьому контексті католицька доктрина закликає до посилення «нового екуменічного духу». Проблеми нової глобалізації можуть вирішуватися лише на підставі екуменічних принципів і «зусиллями всіх християнських церков та великих світових релігій» [388, с. 39].

Дійсно, за словами папи Франциска, глобалізація врятувала від бідності багато людей, але багатьох інших вона приречла на голодну смерть, оскільки існуюча економічна система зробила її виборчою. При такій глобалізації втрачаються особливості народів, все нагадує сферу з рівновіддаленими від центру елементами, в той час, як потрібен «багатоликий багатогранник, в якому кожен народ зберігає свою культуру, мову, релігію, ідентичність» [231].

Таким чином, сучасна католицька доктрина є викликом не тільки економічним, політичним і соціальним силам суспільства і світу. Тут присутні конотації з соціальним вченням 1960-х рр. про «інтернаціоналізацію економічних відносин», згадані в енцикліці «*Pasem in Terris*» [299, п. 130].

Католицька церква знаходиться в унікальному становищі для вирішення проблем, спричинених глобалізацією, оскільки є глобальним актором, а отже, може мати позитивний або негативний вплив на вирішення питань світового масштабу. Однак було б помилкою вважати, що вона має можливість впливати на хід глобалізації в першу чергу з простого статистичного факту, так як представляє одну з основних світових релігій – з факту територіальної поширеності. Католицька церква є «природним актором глобальної арени», внаслідок самої природи та місії Церкви» [318, с. 81]. Догматична конституція про Церкву «*Lumen Gentium*», прийнята на Другому Ватиканському Соборі, акцентує на тому, що «Церква у Христі в природі святого причастя є символ та інструмент віровчення Бога і єдності всіх людей» [33, п. 1]. Головний внесок Католицької церкви у дискурс про глобалізацію пов'язаний з прагненням проповідувати та служити зміцненню фундаментальної єдності людства.

Виступаючи в кінці 2014 р. в Раді Європи, папа Франциск, заявив: «Кращий шлях до миру, до того, щоб уникнути повторення тих подій, які відбулися в ході двох світових воєн минулого століття, – розглядати інших не як противників на війні, а як братів, яких треба прийняти. Це постійний процес, який ніколи не можна вважати повністю завершеним» [241].

Ще папа Іоанн Павло II щодо теми миру неодноразово заявляв: «Мир настане тоді, коли людство як єдине ціле знову відкриє для себе своє

призначення бути однією сім'єю – родиною». Визнання цього факту може подарувати сучасному світу, який піддається процесу глобалізації, – душу, сенс і напрям. Глобалізація допомагає людству «стати єдиною сім'єю, побудованою на цінностях справедливості, рівності й солідарності [295, п. 5]. Така фундаментальна єдність людства за своїм характером теологічна, і визначає світогляд католиків, навіть коли вони розглядають технічні питання глобалізації.

Соціальна доктрина розглядає глобалізацію та її вплив на єдність людської сім'ї в контексті дискусії про глобальний розвиток. Вона приділяє особливу увагу нерівності і виключності індивідумів і народів з економічного та соціального прогресу та пропонує долати бар'єри та монополії, які залишають багато країн за порогом розвитку, і забезпечити всім людям і націям базові умови, які дозволять їм включитися у процес розвитку» [289, п. 35]. Завдання католицької соціальної доктрини полягає в тому, щоб «проводити глобалізацію солідарності, глобалізацію без маргіналізації» [291, п. 3], тобто у зменшенні негативних наслідків глобалізації, щоб процес розвитку був справедливіший.

Утвердження прав, гідності та можливостей для кожної окремої людини пов'язане з досягненням глобального та універсального суспільного добробуту. Тому, «як і суспільне благо окремих держав, так і суспільне благо в світовому масштабі не відбувається без участі людини» [299, п. 139]. Ця ж концепція затверджена в Катехизмі Католицької церкви, в якому зазначається, що «людська взаємозалежність росте і поступово поширюється по всьому світу. Єдність людської сім'ї, що охоплює людей, від природи наділених рівністю та гідністю, створює універсальне суспільне благо. Благо закликає до організації спільноти націй, здатного задовольнити різні потреби людей [52, п. 1911].

Соціальна доктрина пронизана найважливішими елементами концепції універсального суспільного блага. Це і захист навколишнього середовища, і відстоювання універсальних прав людини та свобода віровизнання. Звертаючись до питання про порушення прав людини та виключенням їх з процесу світового розвитку, папа Іоанн Павло II підкреслив, що «перебудова економіки у світовому

масштабі повинна ґрунтуватися на гідності та правах людини, особливо на праві на працю та захисті працівника» [288].

Положення соціального вчення про універсальне загальне благо і його реалізація традиційно сформулювалися у термінах міжнародного співробітництва держав. З документів про соціальне вчення останніх десятиліть випливає, що саме держави були головними акторами міжнародної економічної діяльності. А вже сьогодні визнається той факт, що саме приватний сектор, а не держави, є головною дійовою особою економічного життя.

У рамках концепції «суспільного блага» необхідно виокремити особливий принцип католицької доктрини – «універсальне призначення благ», яке за задумом Бога повинно використовуватися всіма людьми і народами. «Під керівництвом справедливості і милосердя блага повинні бути доступні для всіх рівною мірою. В незалежності від форм власності, прийнятих легітимними інститутами, у відповідності з різними і мінливими обставинами, увага має приділятися універсальній меті створення земних благ» [105, п. 69]. Приватна власність обумовлюється соціальною запорукою, і по суті виконує соціальну функцію, яка виправдовує принцип універсального призначення благ. Поняття «соціальної запоруки» Святий Престол також застосовує до «важливих елементів сучасного процесу глобалізації» [293].

Апостольська столиця продовжує говорити про те, що існуючі структури, які покликані гарантувати універсальне загальне благо, не відповідають завданню. У своєму зверненні до учасників 44-го Всесвітнього економічного форуму в Давосі 21–25 січня 2014 р. папа Франциск присвятив саме необхідності переглянути систему розподілу матеріальних благ в інтересах всього людства. «Не можна допустити того, щоб тисячі людей як і раніше щодня вмирали від голоду при наявності достатньої кількості запасів продовольства, які часто витрачаються даремно» [236].

Папа Римський Франциск звертає увагу на зростаючу «глобалізацію байдужості» перед обличчям очевидних викликів, кинутих людству, і перешкод, що стоять перед розвитком не тільки бідних, але й розвинених країн. «Сучасні

труднощі і криза економічної системи мають незаперечний етичний вимір: вони пов'язані з менталітетом егоїзму і виключення, породив фактично культуру покидьків, сліпу по відношенню до гідності найуразливіших» [107].

Форма і структура політичного життя в сучасному світі і вплив, що здатна надавати державна влада, не відповідають складній задачі розподілу суспільних благ між усіма людьми [299, п. 135]. Завдання досягнення універсального суспільного блага ставить світову спільноту перед обличчям проблем, що мають глобальний вимір, які можуть бути вирішені тільки суб'єктами, наділеними відповідним ступенем влади, а також кількістю і якістю засобів і світовим масштабом діяльності. Тому Святий Престол пропонує реформувати міжнародні інститути, та спростити систему міжнародної торгівлі, яка скута протекціонізмом [296, п. 43].

Для досягнення універсального суспільного блага Святий Престол акцентує на необхідності координації зусиль розвинутих країн, і щоб в міжнародних структурах були представлені інтереси всього людства. Таким чином, виступаючи в якості глобального гравця і глобального соціального інституту, Святий Престол пропонує свої шляхи вирішення регіональних проблем. Він підтверджує своє право грати глобальну роль завдяки розробкам проблем регіонального масштабу.

Святий Престол, вважає, що нерівність є серйозною міжнародною проблемою, яка набуває загрозливих масштабів і яку людство не повинно залишати поза увагою. Папа Іоанн Павло II критикував економічну глобалізацію, піднімав серйозні етичні питання щодо її характеристик. Понтифік полемізує з точкою зору, яка всупереч соціальному вченню Церкви, проповідує індивідуалізм, тріумф ринку і вважає його логіку етичною парадигмою [296, п. 43].

Спостерігається виникнення моделей етичного мислення, які є побічними продуктами глобалізації і несуть відбиток утилітаризму. Згідно позиції Святого Престолу, етика не може бути виправданням або легітимацією системи, так як

запобіжником будь-якої системи є людина, яка не повинна «приноситися в жертву заради цієї системи» [260].

Папа відкрито засуджує неолібералізм і глобальний ринок, який, не беручи до уваги людську працю, і наполягає на «невід'ємній цінності людської особистості», яка «завжди повинна бути метою, а не засобом, суб'єктом, а не об'єктом, не є предметом для торгівлі. Ватикан вважає, що глобалізація не повинна бути новою версією колоніалізму. Вона повинна поважати різноманіття культур, які є ключами до розуміння життя людини. У всьому розмаїтті культурних форм існують універсальні людські цінності, і вони повинні бути виділені і заявлені як провідна сила розвитку і прогресу» [439].

Соціальна доктрина з питань глобалізації стверджує, що «економічне зростання було якісним зростанням, воно повинно орієнтуватися на найважливіші цінності; а отже, повинно бути справедливим, стабільним, поважати культурні та соціальні особливості. Глобалізація є феноменом внутрішньої амбівалентності, яка є потенційно корисна для людства та несе серйозні соціальні наслідки. Святий Престол переконаний, що для захисту потенційних жертв глобалізації в глобальному масштабі необхідна інтенсивна координація між політикою і економікою в таких цілях, як, скорочення зовнішнього боргу країн і чітке законодавство про дитячу працю.

Позиція Святого Престолу щодо сучасної економіки полягає в наступному – поставити економіку на службу народам. Економіка не повинна бути механізмом для накопичення товарів, а належним інструментом управління нашого спільного дому. Це зобов'язує дбати про цей спільний дім і рівномірно розподіляти товари серед всіх. Йдеться не лише про забезпечення продуктами харчування. Також потрібна гарантія триєдності землі, житла і праці. Общинна економіка – це економіка християнського натхнення, вона повинна забезпечити гідність народів і їх «спільне, сучасне благополуччя та процвітання». Все це включає в себе доступ до освіти, охорони здоров'я, нових технологій, художніх і культурних проявів, комунікацій, спорту та відпочинку. Справедлива економіка повинна створити умови для того, щоб кожен міг мати гідне дитинство,

розвивати свої таланти в молодості, працювати упродовж активних років і отримувати гідну пенсію. Це економіка, в якій люди перебувають в гармонії з природою, структурують всю систему виробництва і розподілу таким чином, щоб здібності і потреби кожної людини знаходили відповідне вираження в соціальному житті.

Нову економічну концепцію Церкви, папа Франциск висловив у своєму першому апостольському зверненні про проголошення Євангелія у сучасному світі «*Evangelii Gaudium*» 25 листопада 2013 р. Папа Франциск викрив сучасну «вбивчу» економічну систему «несправедливу в корені» зазначивши, що «економіка відчуження та нерівності – вбиває. Люди вважаються споживчими товарами, які використовуються, а потім відкидаються [248, п. 53]. За свої звернення до віруючих, в яких папа Франциск виступає проти культурної дискримінації та рішуче критикує неолібералізм, деякі ЗМІ називають папу не інакше як «лідером світових лівих сил» [108]. Наприклад, папу Франциска критикують за економічну теорію «просочування благ згори вниз» (*trickle-down theory*), яка стверджує, що вигоди монополій збігаються з вигодами дрібних підприємців і споживачів. Як зазначив З. Іванівський: «Понтифік користується великою повагою серед глав держав і урядів (у тому числі тих, хто вважав себе його опонентами), шукає екуменічного зближення з іншими християнськими течіями і відкритий для діалогу з представниками всіх конфесій. Латиноамериканські лідери, в першу чергу представники лівих, поважають жорстоку критику з боку понтифіка «дикого капіталізму» та його заклики до соціальної справедливості» [282, с. 102].

Очільник Святого Престолу, судячи з усього, спирається на це джерело в своїй критиці світової економіки, нерівності, яке є запереченням гідності всіх людей. Засуджуючи «ідолопоклонство ринку», він кидає виклик «нищити теорії», виражаючи «наївну довіру до тих, хто володіє економічною силою» [248, п. 54]. Понтифік переконаний в тому, що неоліберальні економічні тенденції є пагубними та перегукуються з темою визвольної теології [269, с. 45].

Папа Франциск говорить про «соціальний обов'язок» глав держав перед соціально незахищеними верствами населення. Такі акценти робляться саме в ході апостольських візитів у країни Латинської Америки. Під час візиту до Болівії папа Франциск влаштовує зустріч з громадськими рухами з усього світу і в зверненні до них закликає до рівномірного розподілу благ, вироблених людиною, вважаючи це моральним обов'язком [244].

Ватикан підкреслює, що демократія без моральних цінностей швидко перетворюється у відкритий або злегка завуальований тоталітаризм. Така ж доля чекає свободу без правди. Тому відповідальна участь людей у суспільному житті є необхідною умовою і міцною гарантією розвитку як окремої людини, так і всього суспільства тільки у тому випадку, якщо воно орієнтується на зазначені критерії [362].

У розумінні папи Франциска, криза демократії виходить із самої ідеології сучасності, відповідно до якої людина – радикально вільна і «утилітарна» істота. [142]. По суті, доводиться говорити про анархічний і ультраутилітарний лібералізм, розвиток якого ставить під загрозу етичну сторону демократії і самої свободи як концепції. Зараз світове суспільство живе не в епоху змін, а в епоху «зміни епох».

На порядку денному політики і дипломатії Апостольського Престолу це має велике значення, який вважає вкрай необхідним ввести етичну складову в економічне і технологічне життя суспільства. Святий Престол бачить розв'язання кризи в вирішенні питання взаємозв'язку демократії та свободи.

Папа Франциск ще за кілька місяців до свого понтифікату заявив про необхідність «повернути контроль над демократією» [180, с. 29]. Тому доречно проаналізувати ідеї і пропозиції Апостольського Престолу з цього питання, які виражаються в його промовах в Парламенті Європи [242], Раді Європи [241], на пленарному засіданні Конгресу США [245], в ООН [243], а також під час його апостольських візитів в Африку і Латинську Америку. Святий Престол не дотримується принципово нової концепції про «повернення демократії», а закликає повернутися до початкового «проекту» – тобто демократії «високої

інтенсивності». Це повинно відбуватися за допомогою реформування державних установ, а також процедурних правил, які б ставили населення в центр уваги. При цьому під населенням в тому випадку розуміється сукупність вільних громадян, об'єднаних єдиними морально-етичними принципами, які несуть громадянську відповідальність і беруть участь в процесі представництва населення в керівних структурах [235, с. 52].

Демократія не може бути досягнута тільки на політичному рівні, насамперед необхідно виробити демократичні принципи на цивільному та економічному рівнях. Папа Франциск виступає проти агресивної форми сучасного капіталізму, вважаючи, що він тягне за собою радикалізацію індивідуалізму, що в свою чергу веде до зміни парадигми «свободи для всіх» до ідеології «свободи для небагатих». Також Святий Престол бачить небезпеку в тому, що агресивний капіталізм у фінансовій сфері веде до отримання прибутків у короткостроковій перспективі, не концентруючись на довгостроковій. Позиція папи Франциска полягає в тому, що якщо поняття громадянина ототожнюється і зводиться виключно до поняття індивіду, а свобода обмежується тільки не порушенням прав інших, то суспільство починає відчувати нестачу «етичних ресурсів» [356], необхідних для побудови стійких взаємозв'язків у суспільстві, для згуртованості політичного керівництва і населення, посилення демократичних принципів співіснування, так званого «соціального капіталу», а також сталого розвитку.

Сьогодні демократія перебуває в кризі та стала жертвою популізму, олігархату і патерналізму, які в кінцевому результаті позбавляють громадян їхнього власного суверенітету. Криза демократії, фактично підпорядкована формам популізму та олігархічного лідерства, сприяла їх ослабленню. Тому потрібно відновити оригінальний проєкт демократії. Але народ повинен завжди бути в центрі демократичних процесів. Демократія, повинна слугувати народу, а не олігархам. Дійсно демократична участь, яка є всенародною, або всебічною, справді може добиватися загального блага.

Папа Франциск окремо акцентує на проблемі розмивання демократії, яку часто розуміють лише як відтворення набору певних уніфікованих принципів, але при цьому нехтують різноманіттям традицій, культур і історії. Папа Франциск вважає обов'язком євроінституцій захищати демократію, не дати багатонаціональним «невидимим імперіям» зруйнувати її, підпорядковуючи своїм корисливим цілям [242].

Таким чином, основний підхід Святого Престолу щодо питань демократії полягає в необхідності перейти від «низькоінтенсивної демократії» до «високоінтенсивної демократії», яка, на думку Апостольського Престолу, повинна бути інклюзивною, соціально справедливою, представницькою [248].

«Низькоінтенсивна демократія» – це структурна ознака нового світового порядку: глобальна політична система, що відповідає глобальній економіці підконтрольній гегемонії транснаціональних еліт, що виступають агентами транснаціонального капіталу» [379, с. 4] «Високоінтенсивна демократія» – це форма демократії, заснована на активній участі населення, в якій задіяні народні класи та пригнічені, ізольовані та вразливі соціальні групи. Завдяки цим формам, які піддаються постійному оновленню, населення намагається протистояти соціальній нерівності, колоніалізму, сексизму, расизму та погіршенню навколишнього середовища [217, с. 42]. Папа Франциск переконаний, що демократія «низької інтенсивності» і глобалізація, яка характеризується фінансуванням економіки, з одного боку, зменшила бідність одних, а з іншого – підсилила чи призвела до бідності багатьох інших.

Сучасна демократія також страждає від дефіциту політичної складової, що виражається у відсутності інструментів просування ідеї загального блага [406, с. 228]. Політика стала зняряддям боротьби за владу, індивідуальних і галузевих інтересів окремих людей, а не управління процесами. Папа Франциск стверджує, що в нинішній світовій і регіональній політиці, відсутній баланс бідності і нерівності, які є найбільшим серйозним лихом в цей історичний момент [180, с. 29]. Сьогодні ми спостерігаємо існування «партій без суспільства, а значить, і лідерів без партій». Святий Престол закликає

«реабілітувати» політику, яка б включала в себе владу народу і сприяла виходу політичних партій з кризи [243].

Проблема демократії пов'язана з глибокою прірвою між елітами та громадянським суспільством, між державними установами та громадянами. Римський Понтифік пояснює це кількома факторами.

Культурний фактор, полягає в тому, що політичні еліти формуються в середовищі, далекому від потреб пересічних громадян. Тому між життєвим рівнем та засобами існування, також існує відстань ідей та менталітету.

Економічний фактор, полягає в тому, що політика схильна до певних інтересів, тому навіть не особливо зацікавлена у вирішенні руйнівних проблем, таких як зростаюча соціально-економічна нерівність та бідність.

Фактор спекуляції, політики, що не є рідкістю. Тут переважає неузгоджене лідерство, яке продукується за допомогою дорогих рекламних кампаній.

Кон'юнктуризм і бачення, які визначають сучасність як єдиний вимір часу, не дозволяють довготермінову перспективу та стратегічний погляд, і ставлять окупацію просторів, як кінцеву мету політичної та соціально-економічної діяльності.

Проблему сучасної демократії на глобальному рівні папа Франциск бачить у відсутності у глав держав комплексного бачення власної держави, відсутності стратегічних планів розвитку країни, а також участі країни в міжнародних відносинах. Як було сказано вище, причиною цього, на думку понтифіка, є прагнення досягнути виключно короткострокових результатів.

Основними перешкодами на шляху до досягнення демократії «високої інтенсивності» Святий Престол вважає неоіндивідуалізм, який в сучасних міжнародних відносинах набуває анархічного характеру, «неоутилітаризм», верх економіки над політикою і агресивні форми глобалізації і монетизації економіки і технократії.

Політика папи Франциска з питань демократії через призму Глобального Півдня спрямована на активне використання м'якої сили для вирішення

внутрішньополітичних проблем інших країн та поліпшення життя всього населення в усіх куточках планети.

Виходячи з вищесказаного, Святий Престол у політиці й дипломатії розробляє своєрідну дорожню карту щодо досягнення «високоінтенсивної» демократії, а саме:

1. Нова соціальна євангелізація суспільства, тобто новий гуманізм. Під цією ідеєю мається на увазі нове бачення людини та її свободи за принципом відмови від біологічного, економічного, соціального та іншого редукціонізму (зведення складного до простого або вищого до нижчого). Економіка та фінанси – не кінцева мета, а важлива діяльність, яка підпорядкована людському виконанню. Тільки досягнувши інтегрального розуміння людини, можна перейти до економіки, яка служить людині, а не грошам.

2. Подолання економічних неоліберальних доктрин, згідно з якими економіка та фінанси користуються абсолютною автономією в порівнянні з політикою та загальним благом. З цим пов'язана необхідність фінансових реформ на міжнародному рівні, що роблять ринкові відносини вільними, стабільними, прозорими, неолігархічними.

3. Впровадження інклюзивної економіки, яка, на думку понтифікат, є передумовою інклюзивної демократії. Не може бути політичної демократії без «економічної демократії» – через функціональну ринкову економіку до загальнонаціонального та світового загального блага.

4. Усунення структурних причин бідності, тобто планів соціального забезпечення, через політику, яка забезпечує вільний доступ до роботи, освіти та охорони здоров'я. Необхідно докласти серйозних зусиль, щоб протистояти нинішній політиці, яка є досить вибірковою щодо проєктів промислового та сільськогосподарського розвитку, підготовки кадрів з урахуванням потреб країни і територій, фінансування наукових досліджень та інновацій, надання кредитів підприємствам. Той, хто бідний, – залишається поза політичною орбітою, вони ізольовані від місця прийняття рішень, у них немає того, хто їх

представляє. Тому боротьба з бідністю для папи Франциска є найголовнішим пріоритетом його понтифікату [238].

5. Створення нових соціальних рухів. Про це відкрито заявив папа Франциск на зустрічах з представниками соціальних рухів у Римі [233] і Болівії [244]. Католицька церква уже сьогодні налічує сотні соціальних рухів та організацій різного спрямування: благодійних, місіонерських, правозахисних, екологічних, мирянських, та ін. Апелюючи до проблеми захисту навколишнього середовища, понтифік говорить про необхідність створення глобального екологічного руху на шляху до досягнення «високоінтенсивної» демократії, а також розвитку активної громадянської позиції. При цьому, незважаючи на історичну прихильність традиціоналізму, Святий Престол закликає подолати старі звичні схеми, «виховувати автентичнішу концепцію свободи, яка полягає не тільки в тому, щоб зламати ланцюги, але і жити таким чином, щоб можна було збільшити свободу інших» [408]. Якщо громадянське суспільство має намір вести демократичний спосіб життя та брати в ньому участь, то необхідно створювати нові соціальні рухи, реформувати партії та інституції, які складають цивільну структуру, не виключаючи профспілок. Без цього не можна сподіватися на відновлення адекватних політичних представництв.

2.2. Екологічні проблеми як напрям зовнішньополітичної діяльності Святого Престолу.

Важливою складовою ідентичності людини є її стосунки з навколишнім світом. Святий Престол, ні в якому разі не пручаючись прогресу, не може мовчати щодо негативного впливу на екологію і навколишнє середовище. З точки зору соціальної доктрини Католицької церкви, основним орієнтиром для будь-якого застосування науки і техніки є повага до людини, її права на гідні умови життя. Тенденція до «нерозсудливої» експлуатації ресурсів є наслідком тривалого історико-культурного процесу. Сьогодні освоєння та експлуатація природних ресурсів стають настільки агресивними, досягаючи тієї точки, що під загрозою опиняється все навколишнє середовище. Ставлення до природи як до

«ресурсу» веде до ризику знищення навколишнього середовища як свого рідного «дому». Природа в людських руках перетворюється у реальність, якою можна постійно маніпулювати, а її ресурси використовувати до безкінечності. Поширена редукціоністська концепція, яка інтерпретує світ через призму механістичних термінів, а розвиток – як споживання, призводить до глибоких форм відчуження людини. Тому О. Волинець зазначає, що «панування технократичної ідеології, не може усунути потребу поваги трансцендентного виміру людини і всього творіння. Невизнання трансцендентного призводить до визнання за людиною і природою абсолютної автономності» [21, с. 19]. Критики Католицької церкви також критикували концепції екоцентризму та біоцентризму, які без диференціації цінностей підкреслюють гідність усіх живих істот, що руйнує онтологічні та аксіологічні відмінності між людиною та іншими живими істотами. «Сьогодні такі викривлені концепції приносять багато шкоди розвитку. Зводити природу до набору простих фактичних даних стає джерелом насилля над довкіллям, а навіть обґрунтовує дії, які не шанують самої природи людини» – зазначає Бенедикт XVI у енцикліці «*Caritas in Veritate*» («Любов у Правді» 2009 р.) [177, п. 48].

Роздумуючи над екологічною ситуацією та загрози, які нависають над людством, римські понтифіки акцентують увагу на спільній відповідальності людства за збереження життєздатної та цілісної природи та необхідності підпорядкування наукових можливостей морально-етичним принципам. Причиною проблемних відносин між людством і навколишнім середовищем є посягання людини на цілковиту владу над всім, що створюється нею, та зневажання морально-етичними нормами, які повинні лежати в основі будь-якої людської діяльності. Ще папа Іоанн Павло II був переконаний в тому, що турбота про природне та людське середовище – це виклик для усього людства, спільний і універсальний обов'язок держав та всього суспільства захищати загальне благо [177, п. 40]. Попри увагу до оточуючого світу, людство «занадто мало докладає зусиль для захисту моральних умов для справжньої «людської екології» [177, п. 38].

Вивчаючи технічний розвиток та проблеми високих технологій і їх зв'язок із свободою та відповідальністю, понтифік зазначає, що «...людська свобода залишається собою тільки тоді, коли на зачарування технікою вона відповідає рішеннями, що є результатом моральної відповідальності» [177, п. 70]. Глобальний характер нинішньої екологічної кризи вимагає глобального протистояння їй та усвідомлення кожною людиною своєї відповідальності за свої наслідки. Папа Бенедикт XVI зауважує: «Внести внесок в утвердження кращого світу можна лише творячи добро – зараз і особисто, – вкладаючи весь запал душі і не упускаючи жодної можливості для цього, незалежно від партійних стратегій і програм» [177, п. 31].

Проблема з питань екології та довкілля розглядається Святим Престолом з позиції солідарності, відповідальності та загального блага. Якщо солідарність та відповідальність трактувати як принципи людської діяльності та міжнародної спільноти, то загальне благо постає метою, досягнення якої потребує зміни ментальності та створення нового способу життя. Відповідальність за довколишній світ повинна будуватись у правовому полі. Завданням міжнародного співтовариства – є прийняття єдиних правил, які будуть обов'язковими для всіх держав і дозволять їм здійснювати ефективний контроль за всіма видами діяльності, що становлять загрозу для навколишнього середовища. Покладаючи відповідальність за навколишнє середовище на кожную державу і світову спільноту, Святий Престол наголошує на тому, що ці вимоги однаково стосуються як нинішніх, так і майбутніх поколінь [144, с. 245].

Зміна клімату є глобальною проблемою з серйозними наслідками: політичними, екологічними, економічними, соціальними та проблемою розподілу ресурсів. На думку папи Франциска – це «один з головних викликів, на які в наш час наражається людство [36, п. 25]. Пріоритети папської політики в період понтифікату Франциска акцентують увагу на дедалі більшій нерівності в світових масштабах, що є надзвичайною кризовою ситуацією, яку міжнародне співтовариство не може ігнорувати. Святий Престол особливу увагу приділяє питанням нестачі води, продуктів харчування, глобального потепління, викидів

вуглецю тощо. Папа Франциск у своєму вченні, так само, як і св. Франциск Ассізький, що надихнув понтифіка, привертає увагу світової громадськості до питань екології та захисту навколишнього середовища. Варто зауважити, що св. Франциск Ассізький є патроном екологів [128].

Святий Престол проявляє унікальну зацікавленість у вирішенні проблем екології та захисту навколишнього середовища. Папа Франциск продемонстрував активну участь у цьому питанні 18 червня 2015 р., коли опублікував свою другу енцикліку «Laudato si'» («Хвала Тобі» 2015 р.). Назва енцикліки походить із слів св. Франциска Ассізького «Славен будь, о мій Господи», який у «Пісні творинь» нагадує, що земля, є «наш спільний дім – як сестра, з якою ми розділяємо життя, і як прекрасна матір, яка прийняла нас у свої обійми» [36, п. 1]. В Енцикліці понтифік закликає усю світову спільноту захистити та «будувати наш спільний дім» [36, п. 13]. Папа Франциск пригадує, що «представники інших Церков і християнських спільнот, а також інших релігій висловили глибоку стурбованість та озвучили власні цінні роздуми» щодо проблем екології [36, п. 7]. Навіть більше, він приймає їхній вклад, починаючи від Вселенського Патріарха Варфоломія [36, п. 7]. Папа Франциск неодноразово дякує як окремим особам, так і асоціаціям і товариствам – визнаючи, що «напрацювання численних вчених, філософів, богословів та соціальних організацій збагатили думку Церкви щодо цих питань» [36, п. 7] і заохочує всіх визнати «багатство, яке релігії можуть внести в цілісну екологію та повноцінний розвиток людського роду» [36, п. 62].

Енцикліка була позитивно оцінена багатьма організаціями по захисту навколишнього середовища. Її появу також привітали Генеральний секретар ООН, президент Світового банку, відповідальні за природоохоронні програми під егідою ООН. Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун зацентрував, що зміна клімату є «моральним питанням, що вимагає уважного діалогу з усіма частинами суспільства» [273, с. 43]. Давши позитивну оцінку енцикліці «Laudato si'» Костантинопольський патріарх Варфоломій, заявив: «Боротьбу зі зміною клімату не можна вести індивідуально. Ця проблема потребує уваги і дій всього

людства, особливо багатих регіонів нашої планети. У бесіді з нашим дорогим братом папою Франциском ми погодилися в тому, наскільки важливо те, що над цією темою працюють церкви Сходу і Заходу» [211].

Позитивний відгук про енцикліку залишив генеральний директор ФАО Х. Сілва, зазначивши, що енцикліка «вчить нас важливості балансу між людиною та природою, щоб гарантувати стійке майбутнє нашої планети. Боротьба із наслідками зміни клімату, причинами вимушеної міграції та здоровим харчуванням сьогодні в центрі ФАО» [360].

Фахівець з ватиканської дипломатії американський журналіст Дж. Аллен висловив думку, що енцикліці судилося увійти в історію як переломний момент, коли захист навколишнього середовища нарешті зайняв почесне місце серед таких важливих питань, як гідність людського життя і економічна справедливість, які стали наріжним каменем католицького соціального вчення. На думку Д. Вігано, нинішній понтифік прагне здійснювати прямий контакт як з людьми, так і з членами Римської курії заради більшого ефективного просування власної позиції, тому він направляє енцикліку особисто кожному кардиналу з проханням прочитати документ [425, с. 124].

Енцикліка «Laudato si'» була опублікована напередодні проведення КС 25 – двадцять п'ятої зустрічі підписантів Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. На конференції КС 25 урядові делегати зібралися підписати Паризьку кліматичну угоду, яка мала на меті відновити зусилля для боротьби зі зміною клімату, яка за їх словами «представляє невідкладну та потенційно незворотну загрозу для людського суспільства та планети, а тому вимагає якомога ширшої співпраці всіх країн та їхньої участі в ефективному та відповідному міжнародному реагуванні» [155, с. 1]. Угода вимагала від країн-підписантів вжити всіх можливих заходів щодо обмеження викидів вуглецю, щоб стримати глобальне потепління максимум на +2 С доіндустріального рівня та почати знижувати зростання викидів до 2030 р. [155, с. 3].

На жаль, в 2019 р. США вийшли з кліматичної Паризької Угоди. І хоча багато країн, зокрема країни ЄС, продовжують вважати Паризьку угоду

важливим зобов'язанням, проте без участі США досягти успіхів у досягненні позитивної боротьби зі зміною клімату буде складно [220].

Акцентуючи свою активну позицію щодо екологічних проблем, Святий Престол провів у Римі Конференцію, присвячену питанням охорони навколишнього середовища. На конференцію, організовану Папською академією наук, понтифік запросив мерів міст і посадових осіб, які відповідали саме за ці питання. Папа Франциск особливо акцентує увагу на ролі молоді, яка виявляє підвищену активність до складних проблем, що виникають унаслідок надзвичайної ситуації. «Ми не повинні покласти тягар на наступні покоління, щоб вирішити проблеми, викликані попередниками» [253]. Як бачимо, для обговорення питань клімату папа Франциск не збирає світових лідерів, а вважає за краще працювати з людьми «на місцях», використовуючи пряму дипломатію та політику прямої комунікації.

Зіткнувшись з перспективою руху обмеження викидів вуглецю, Римський Понтифік провів міжнародну дискусію з приводу третьої річниці «Laudato si'». Головний міжнародний дипломат Ватикану Кардинал П. Паролін у своєму вступному слові зазначив: «Ми всі знаємо, наскільки крихкою є ситуація на нашій планеті сьогодні». Він сказав, що «енцикліка є своєчасною відповіддю на один з найактуальніших викликів, з яким стикається людство сьогодні, а саме можливий крах самого дому, який підтримує нас та всі форми життя» [278].

На засіданні були представники різних етнічних груп, включаючи корінні групи з Амазонії та Тихого океану, а також економісти, дипломати та політичні діячі. Мета заходу – внести новий імпульс у Паризький процес. Серед конкретних пропозицій Святий Престол рекомендував, щоб країни вимагали від компаній розкривати екологічні ризики в рамках своїх офіційних заявок до фінансових регуляторів, сприяти масовому відновленню пустих земель як способу секвестрування парникових газів [220].

Папа Римський Франциск закликав усі країни світу вдатися до рішучих кроків у збереженні здорової планети. Серед них понтифік називає відмову від викопного палива. Відповідну заяву він оприлюднив 1 вересня 2019 р. [250].

Папа також оголосив про початок кількох тижнів (з 1 вересня, Всесвітнього дня молитви за турботу про творіння, по 4 жовтня, пам'яті св. Франциска Ассізького) молитви для християн, щоб привернути увагу до проблеми забруднення та використання природних ресурсів. Очільник Католицької церкви висловив побажання, щоб люди більше замислювалися над «розважливими або шкідливими» щоденними рішеннями щодо споживання та «егоцентричним» ставленням до світу [250].

Звертаючись до лідерів КС 25 проявити політичну волю з протидії зміни клімату, папа Франциск назвав її, «кліматичною надзвичайною ситуацією» та «викликом цивілізації», що вимагає глибоких змін в економічній системі [253]. У посланні до урядів, що збираються на щорічному саміті з питань клімату в Мадриді, понтифік заявив, що політичні лідери зробили недостатньо щодо кліматичної кризи [253].

Позитивну оцінку Папи Римського заслужили лише зусилля ЄС в природоохоронній сфері. Тим не менше, і тут він закликав приділяти більше уваги раціональному витрачання природних ресурсів та активніше сприяти глобальним зусиллям щодо подолання голоду. І хоча на закінчення свого виступу папа Франциск все ж зазначив, що ЄС для багатьох сусідніх країн залишається центром тяжіння, гарантією миру в регіоні, в цілому його промова вийшла вельми критичною по відношенню до ЄС. Навіть його заяви про готовність Апостольського Престолу до відкритого діалогу та спільної роботи з євроінституціями по відтворенню «Європи цінностей» швидше звучали як вказівка на те, що якраз самі євроінститути в цьому поки не дуже досягли успіху [242].

Заклик Святого Престолу на захист навколишнього середовища свідчить про суперечливу позицію Святого Престолу з канонічними положеннями. Вперше представники Католицької церкви заявляють про проблеми, не пов'язані з церковними справами, але є важливими для всього людства. Таким чином, стає цілком очевидним, що Апостольський Престол проводить політику, спрямовану на активізацію роботи на інституціональному рівні, згадуючи про необхідність

враховувати реальний стан справ, а не керуватися ефемерними ідеями, що, на його думку, народжуються на вищому рівні.

2.3. Трансформація системи зовнішньополітичних пріоритетів Святого Престолу за понтифікату папи Франциска.

Важливим фактором трансформації системи зовнішньополітичних пріоритетів за понтифікату папи Франциска стали істотні зміни географічного розташування католиків у світі за останнє століття. Лідерство за чисельністю християн в світі перейшло від Європи, в якій у 1910 р. проживало дві третини усіх католиків, до Латинської Америки [400]. З 7,4 млрд населення світу, 1,3 млрд становлять католики. З них 48,5% проживають в Америці, 21,8% – Європі, 17,8% – Африці, 11,1 % – Азії та 0,8% – Океанії [366]. Всі материкові регіони, окрім Європи, демонструють позитивну динаміку збільшення католицького населення. Тому варто звернути увагу на деякі регіональні особливості зовнішньополітичних пріоритетів Святого Престолу.

Латинська Америка для папи має особливе значення, так як частково в ній він бачить майбутнє розвитку людства. Своєрідним визнанням значущості цього регіону в глобальній християнській громаді стало обрання главою Католицької церкви латиноамериканця – кардинала Хорхе Маріо Бергольйо. Через особливу увагу до цього регіону папу Франциска часто критикують. Інтерес понтифіка до регіону продиктований не тільки його корінням. Саме тут сконцентровано найбільше католиків світу – 39 %, що складає 60% усього латиноамериканського населення. Серед країн, на першому місці – Бразилія (172,2 млн), потім – Мексика (110,9 млн), Філіппіни (83,6 млн) [402].

Майже п'ять століть Католицька церква підтримувала авторитарні режими у Латинській Америці. Після Другого Ватиканського собору на континенті Церква стала рушієм демократичних перетворень. Вона стала на сторону бідних і вимагала для них справедливості. Релігійні діячі протистояли диктатурам та захищали дисидентів, надаючи міжнародну легітимність таким діям, допомагаючи провести хвилю демократизації [269, с. 45].

В Бразилії, де єпископи ще в 1964 р. підтримали військовий переворот, виникають антиурядові «базові спільноти» віруючих; в Аргентині, де Церква теж визнавала законність військових переворотів, священники ініціювали антиавторитарне відродження молоді; в Чилі Церква дистанціювалася від Піночета і створила «Вікаріат солідарності»; у Сальвадорі під керівництвом Католицької церкви відбулися масштабні соціальні й просвітницькі програми [25]. Критика на адресу влади призвела до гонінь на Церкву, репресій проти духовенства, навіть до тортур і вбивств. Католицька церква в Латинській Америці 1970-х –1980-х рр. – це великий мартиролог загиблих і пропалих безвісти єпископів та священників [327, с. 183–184].

У найбільшій католицькій країні світу Бразилії Церква стала найгострішим критиком правління військових (1964–1985 рр.). Вона очолювала кампанії за впровадження обов'язкової початкової освіти й ліквідацію неписьменності серед бідних, цілеспрямовано працювала серед селян, робітників, індіанців. По суті справи, Католицька церква в Бразилії стала ключовим чинником радикальних суспільно-політичних змін: повернення до громадянського правління в 1985 р., ухвалення нової Конституції в 1988 р. та всенародного обрання президента в 1989 р. [234].

Безумовно, демократизація в Латинській Америці була нерівномірною, і церковна підтримка авторитаризму донедавна існувала в таких країнах, як Аргентина, Гондурас та Уругвай. Одне з можливих пояснень цієї мінливості – це те, що Церква змінилась найменше там, де вона зіштовхнулася з невеликою конкуренцією, чи то від росту протестантизму, чи секуляризації [327].

Другий Ватиканський собор акцентував на величезній нерівності у світовій економіці та засудив існування бідності. Ця тема була розроблена на засіданнях Латиноамериканської Єпископської Конференції (CELAM) в Медельїні в 1968 р. та в Пуебло в 1979 р. Церковні лідери сформулювали впливову ідею, що державна політика повинна спрямовуватися на користь бідних. Церква критикує тих, хто звужує віру до персонального чи родинного життя і виключає з неї професійний, економічний та політичний устрій [38, с. 31]. Цю ідею підсилила

теологія визволення, яка в 60–70-х рр. ХХ ст. стала головною доктриною Церкви на континенті і під впливом якої протікала політична активність католиків в регіоні. Теологія визволення, застосувала аналіз класового конфлікту для того, щоб домогтися радикальних змін у суспільних структурах, які б припинили експлуатацію обездолених [282]. Отже, під впливом Другого Ватиканського собору, конференцій CELAM та теології визволення, лідери Католицької церкви в багатьох випадках ставали захисниками обездолених людей.

Звичайно, марксистський вимір теології визволення турбував Святий Престол, тому у 1980-х рр. кардинал Й. Ратцінгер засудив її як «фундаментальну загрозу» для Церкви та заставив мовчати провідного діяча цього руху бразильського монаха Л. Боффа [269, с. 45]. Незважаючи на це, теологія визволення залишається в пріоритеті серед священиків та мирян-католиків, які прагнуть структурних змін у боротьбі з бідністю.

Папа Франциск, судячи з усього, спирається на це джерело в своїй критиці світової економіки та нерівності. Будучи вихідцем з «небагатої Латинської Америки», папа Франциск приділяє значну увагу бідності, милосердю та новій євангелізації в умовах глобальної конкуренції. Тому понтифік проводить політику, спрямовану на активізацію роботи на функціональному рівні, згадуючи про необхідність враховувати реальний стан справ, а не керуватися ефемерними ідеями, які на його думку, часто народжуються на вищому рівні. Політика Святого Престолу спрямована на необхідності бути якомога ближче до віруючих і проводилася ще з часів, коли Х. Бергольйо був архієпископом Буенос-Айреса. Тоді він висловив «стратегію 600 метрів», яка передбачала, що церковний прихід повинен мати територію населеного пункту в межах 600 метрів [256, с. 38]. Римський понтифік апелює до того, що Церква Латиноамериканської Америки ще дуже молода, гнучка і здатна скласти основу для Католицької церкви нового тисячоліття. Сучасну концепцію Церкви, що визначила діяльність Апостольського Престолу в країнах Латинської Америки, висловив папа Франциск у своєму першому Апостольському зверненні про проголошення Євангелія у сучасному світі «*Evangelii Gaudium*» [248]. Понтифік

закликав «Церкві стати ближчою до народу», наголосив про ризик «зневіри індивідуалізму», закликав до «революції милості» та діалогу з мусульманами, агностиками і атеїстами [248].

Для ефективної реалізації дипломатичних завдань в регіоні папа Франциск зробив ряд важливих внутрішніх кроків: провів ревізію Банку Ватикану, реформу Римської курії, відбулися зміни в кадровому складі вищих керівників [7]. На помітні посади в Ватикані за останні кілька років було обрано кліриків, професійний шлях яких був пов'язаний з Латинською Америкою. Наприклад, в жовтні 2013 р. папа Франциск призначив Державним секретарем Святого Престолу П. Пароліна, який до цього був Апостольським нунцієм у Венесуелі. Як стверджує впливова італійська газета «La Stampa»: «Призначення Пароліна дає нову інформацію про те, який шлях Католицька церква вибере в найближчі роки. Щоб це уявити, потрібно поглянути на важливі кроки, зроблені нинішнім нунцієм у Венесуелі в рамках його гуманітарної та християнської місії» [404]. Відзначимо також, що до заслуг Пароліна відносять і юридичне визнання Католицької церкви в Мексиці в 1992 р. та встановлення дипломатичних відносин між двома країнами. В рамках свого служіння П. Паролін доклав чимало дипломатичних зусиль для поглиблення християнсько-мусульманських відносин в Нігерії, а також просуванню договору про нерозповсюдження ядерної зброї в світі [277].

Важливою подією стало обрання восени 2016 р нового, 31-го Генерального настоятеля Ордену єзуїтів (Генерала Ордену). Ним став 68-річний священик з Венесуели отець Артуро Соза Абаскаль. Новий Генерал є першим за всю історію цієї організації вихідцем не з європейської країни, і першим, як і нинішній папа, з Латинської Америки. Коментуючи обрання нового Генерала Ордену єзуїтів, доречно буде процитувати влучне зауваження аргентинського новинного сайту «Infobae»: «У церкві можуть бути таємниці і чудеса, але не збіги» [157]. Сьогодні А. Соза вважається визнаним і одним з поважних політологів в своїй країні. Його високий авторитет був оцінений північним сусідом, і він був запрошений читати лекції в якості професора в Центр латиноамериканських досліджень в

Джорджтаунський університет м. Вашингтон. З 1985 – 1994 р. він також працював професором на кафедрі соціально-політичного аналізу на курсі підготовки вищого командного складу у Вищій школі Військово-повітряних сил Венесуели. А. Соза неодноразово говорив, що більшу частину свого академічного життя присвятив «розуміння політичного процесу в Венесуелі і ролі Церкви в ній» [353].

Незважаючи на досягнення у посередницькій діяльності Святого Престолу між Кубою та США, серйозну критику латиноамериканців викликала бездіяльність понтифіка щодо гуманітарної кризи у Венесуелі. Президент країни Н. Мадуро неодноразово звертався до понтифіка з проханням вплинути на агресивну позицію США, Аргентини і Бразилії щодо Каракаса, проте папа Франциск, з точки зору венесуельців, не надав проблемі належної уваги, яка свідчила б про підтримку Святим престолом Венесуели [132].

За сім років свого понтифікату папа Франциск відвідав більше десяти латиноамериканських країн, де був гаряче прийнятий місцевим населенням (за винятком Чилі, де скандали з випадками насильства в Церкві викликали масу протестів). В опитуваннях громадської думки, опублікованих латиноамериканською некомерційною організацією «Latinobarometro», що займається статистикою в регіоні, наводиться шкала підтримки папи Франциска. Найбільшу популярність понтифік набрав у Парагваї і Бразилії – 8,3% і 8,0%, в той час як в Чилі та Уругваї цифри опускаються до 5,3% і 5,9%. Середньо статистична цифра по регіону становить 6,8% з 10% [307].

Перший апостольський візит папа здійснив у 2013 р. в найбільшу католицьку країну світу – Бразилію, де популярність папи Франциска набирає обертів. Понтифік особисто відвідав лікарні, в'язниці і бідні райони, незважаючи на серйозні загрози безпеки. Папа Римський закликав главу країни продовжувати працювати на благо бідних [247].

Відвідуючи у 2015 р. Еквадор, Болівію і Парагвай, понтифік від імені Католицької церкви публічно вибачився за геноцид місцевого населення під час завоювання Америки. Даний крок засвідчив дружнє ставлення до корінних

жителів та зміцнення католицької присутності в усіх соціальних групах латиноамериканського суспільства. Головною темою офіційного візиту в Мексику 2016 р. стало зникнення 43 студентів в штаті Герреро, проблеми корупції та насильство в країні [249].

В рамках візиту у вересні 2017 р. до Колумбії понтифік обговорював примирення між повстанцями і правлячим режимом [237]. Роль Святого Престолу у врегулюванні збройного конфлікту в країні виявилася важливою. Під час відвідування міста Вільявісенсіо понтифік поспілкувався з жертвами зіткнень, що стала символічним завершенням кривавої епохи в країні [60].

На думку папи Франциска, латиноамериканський регіон володіє величезним духовним і людським потенціалом, ретельно оберігає справжні християнські цінності [247]. Незважаючи на симпатію до рідного континенту, папа Франциск жорстко критикує поточний стан справ в регіоні, який переживає серйозні соціальні та економічні проблеми, іде процес соціальної деградації: ненормований робочий день, зростання злочинності, поширення наркотиків. Акцентуючи увагу на проблемах регіону, понтифік відзначає економічну нестабільність, наслідком якої стає зростаюча бідність, тому папа закликає забезпечити права громадян на землю, дім і роботу [229].

Святий Престол звертає увагу на цю проблему не тільки на глобальному рівні, а й локальному – за допомогою обговорення відповідних тем у парафіях, включення їх в проповіді латиноамериканських священників. Таким чином, Святий Престол активно використовує м'яку силу для вирішення внутрішньополітичних проблем інших країн, поліпшення життя католицького населення в Латинській Америці.

Хоча Папа Римський і популярний у Латинській Америці, однак Церква втратила багато своїх прихильників через п'ятидесятників та секуляризацію. Його вплив також відображається в тому, що країни регіону настільки швидко прийняли сучасні закони, що легалізують аборт, одностатеві шлюби, відбувається декриміналізація марихуани.

Католицизм різко зріс в Африці на південь від Сахари, де сьогодні проживає понад 170 млн католиків (17,8%) порівняно з 1 млн (менше 1%) в 1910 р. [400]. В період з 2016 р. по 2018 р. католицьке населення на континенті зросло на 6,3 млн. Сьогодні Африка забезпечує священнослужителями США та Європу, а зріст католицького населення в регіоні випереджає всі частини світу [336]. Саме тому Святий Престол проявляє особливий інтерес до цього регіону. Це підтверджується тим, що за 7 років свого понтифікату, у вересні 2019 р. папа Франциск здійснив уже четвертий візит до країн Африканського континенту [255]. Його попередник, за час свого восьмирічного понтифікату, папа Бенедикт XVI, відвідав Африку лише двічі [273, с. 133].

Як незалежний сектор громадянського суспільства Католицька церква сприяла демократизації в низці країн. Наприклад, у Малаві католицькі єпископи критикували однопартійне правління Банді Гастінгса Камузу, що стало «поворотним пунктом» у демократизації цієї нації. Церква також керувала популярними опозиційними рухами проти авторитаризму в Кенії, Замбії та Гані. У розбитому війною Конго, коли кількість католиків за останні тридцять п'ять років збільшилася втричі, церковні лідери створили форум для примирення як засіб сприяння миру та демократизації [269, с. 46].

Через неефективність та корумпованість урядів, Католицька церква надає життєво важливі освітні та медичні послуги в Анголі, Нігерії, Судані. Після громадянської війни в Анголі Церква перетворилася на незалежну силу, виконуючи роль потужного «політичного лідера» [336].

Сьогодні для Святого Престолу, окрім відносин з католицькими країнами, великого значення мають його відносини з основними некатолицькими країнами, зокрема Китаєм, Росією, ісламським світом, оскільки ці регіони та релігійні групи стають істотними чинниками світової політики.

Завдяки своїй чисельності та географічному охопленню, Азія представляє собою широкі можливості для католицької політичної діяльності. В регіоні знаходиться найбільше комуністичних держав: Китай, В'єтнам, Лаос та Північна Корея. Східний Тимор посідає друге місце після Філіппін за кількістю католиків

серед країн Азії [400]. Незважаючи на різноманітність національностей та форми правління, Святий Престол намагається будувати громадянське суспільство в регіоні.

Із збільшенням католицького населення в Тайвані та Південній Кореї, Святий Престол сприяв боротьбі проти авторитарних режимів і допомагав демократизації країн. Наприклад, в Південній Кореї католик Кім Де-Чжун, використовуючи церковні установки та підтримку Ватикану, у боротьбі проти військової диктатури, був двічі ув'язнений і навіть засуджений до смертної кари в 1980 р. Завдяки втручанню США був звільнений та засланий. Його повернення до Південної Кореї посилювало продемократичні процеси. В 1997 році він здобув перемогу на президентських виборах та у 2000 році отримав Нобелівську премію миру за роль у демократизації нації [258].

У 1980-х рр. Католицька церква підтримувала опозицію проти авторитарного правління Ф. Маркоса. Єпископська конференція та кардинал Х. Сін, якого називали «моральним компасом» [123], на президентських виборах 1986 р. підтримали кандидатуру Корасон Акіно, дружини убитого лідера опозиції Беніньо Акіно. Завдяки сфальсифікованому голосуванню Ф. Маркос став президентом, однак під тиском Церкви та США в 1989 р. подав у відставку, а Корасон Акіно стала президентом [435]. У 2001 році філіппінське духовенство виступило проти тодішнього корупційного президента Д. Естради. Протягом останніх років президент Р. Дутерте вів жорстоку війну з наркоторговцями, вбивши тисячі філіппінців, одночасно переслідуючи Церкву за критику вбивств. Терпимість уряду до позасудових вбивств змусила Церкву, «стати на моральне перехрестя» [433]. Хоча Філіппінська Церква офіційно виступає проти вбивств наркоторговців, вона бореться з глибоким внутрішнім розколом. Половина духовенства підтримує Р. Дутерте в надії зберегти світський вплив Церкви, тоді як інша половина закликає священнослужителів мовчати. Однак популярність президента зробила сьогоднішню Церкву нестабільною, тому в 2016 р. президент Р. Дутерте охарактеризував свої вибори як референдум між ним та Церквою. Після війни, Церква почала відновлювати свій вплив. Її курс формуватиме

релігійне майбутнє найбільшої католицької країни в Азії. В її розділеному і ослабленому стані Філіппінська Католицька церква може перетворитися на бастион моралі і людяності або слабкий і пасивний фактор [433].

Упродовж століть Церква служила колоніальній владі Індонезії. Проте, після окупації Східного Тимору в 1974 р. уряд Індонезії відмежувався від Церкви і та очолила народну боротьбу проти окупації. Оскільки інтереси Церкви і корінного населення співпали, зв'язок з католицизмом зріс. У 1973 р. менше третини населення Східного Тимору було католицьким, а в 1990 р. католиками вже були 90% населення [314]. Під міжнародним тиском Індонезія визнала незалежність Східного Тимору. Як бачимо і тут Церква посприяла демократизації та здобутті незалежності країни.

Китайський вектор зовнішньої політики Святого Престолу під час понтифікату Франциска, спрямований на перезавантаження відносин між Святим Престолом і Китаєм, які десятиліттями були надто складними [427]. Для Апостольського Престолу Китай є місцем найбільшої євангелізації, так як чисельність населення там наразі становить понад 1,3 млрд, і саме Китай може змінити глобальний релігійний ландшафт упродовж найближчих десятиліть. За різними підрахунками, сьогодні у Китаї кількість християн становить від 100 млн до 130 млн, з них 9 млн католиків [399]. Експерти китайського університету Пердю з питань християнства вважають, що за умови збереження «скромних» темпів зростання, до 2025 р. Китай зможе мати до 160 млн християн, а до 2032 р. – 247 млн [229].

В Китаї проводиться політика контролю за діяльністю релігій, і принцип діяльності іноземних релігій прописаний в конституції. Тому без співпраці з китайським урядом Святий Престол не може створювати легальний зв'язок з китайськими церквами та не може нормально розвивати роботу євангелізації в країні. Загалом, китайські католики знаходяться в скрутному становищі. Хоча в Китаї є легальні католицькі організації, такі як Католицька патріотична Асоціація Китаю і Конференція єпископів Католицької церкви Китаю, проте Святий Престол їх не визнає, бо дані церкви підконтрольні комуністичній партії

Китаю. Через це багато католиків належать до церкви, яка підпорядковується Ватикану, має власну ієрархію і не звітує перед офіційними організаціями. Їх діяльність є таємною – поза контролем китайського уряду, що викликає конфлікти між підпільною церквою і урядом, ускладнюючи відносини між віруючими підпільної і офіційної церкви. Сьогодні в Китаї діють дві католицькі церкви [426].

Без співпраці зі Святим Престолом китайському уряду важко підтримувати зв'язок з віруючими підпільної церкви, що ускладнює ефективне управління і гарантування вірності католиків державі. Для Китаю це велика прихована загроза державної безпеки і соціальної стабільності. Тому нормалізація відносин для Китаю і Святого Престолу стала необхідністю.

Китайський уряд уважно стежив за подіями у Східній Європі наприкінці 1980-х років, де папа Іоанн Павло II та Святий Престол відігравали ключову роль у поваленні комуністичних авторитарних режимів. Хоча сам папа Іоанн Павло II сказав: «Дерево було гнилим; я просто його добре потрусив», багато людей, як М. Тетчер у своїх спогадах, віддали заслугу його ролі в падінні реального соціалізму [398, с. 345]. Китай також бачив регіональну динаміку Католицької церкви, в Південній Кореї, Філіппінах, Східному Тиморі, чого не хоче допустити в себе, тому насторожено ставиться до можливості впливу Ватикану на своїх громадян, сподіваючись уникнути того, що сталося в інших країнах.

Китай і Святий Престол не підтримують дипломатичних відносин з 1951 р., після того, як нунцій з урядом Чіанг Кай-Шеку втік до Тайваню у 1949 р. Відтоді відносини між сторонами були настільки складними, що папі Іоанну Павлу II навіть не дозволяли літати над Китаєм, коли він відвідував країни Східної Азії. Після невдалої спроби налагодити відносини з Китаєм, Бенедикт XVI перестав цікавитися регіоном і ніколи не їздив туди під час свого понтифікату [204]. Папа Франциск наголосив про підвищений інтерес до Далекого Сходу, коли вирішив відвідати Південну Корею та Філіппіни. Відвідування країн, що знаходяться поблизу Китаю, було додатковим доказом волі Ватикану налагодити відносини з офіційним Пекіном.

На відміну від папи Іоанна Павла II, папа Франциск здійснив значний прорив щодо цієї країни. Про це свідчать заяви понтифіка про готовність у будь-який момент відвідати Китай, відмова папи зустрічатися з Далай-ламою, а також направлення особистих послань Сі Цзіньпіну під час прольотів над територією Китаю в серпні 2014 р. і січні 2015 р. Що стосується китайської сторони, то експерти звертають особливу увагу на сам факт надання Китаєм повітряного коридору для літака папи, чого раніше не траплялося, а також на неодноразові коментарі офіційного представника МЗС Китаю, в яких підкреслювалося прагнення Китаю розвивати конструктивний діалог зі Святим Престолом [426].

Папа Франциск, намагається реанімувати діалог з Китаєм, розпочатий ще папою Бенедиктом XVI. Останній намагався зблизитися з офіційним Пекіном у 2005 р. за активної участі кардинала П. Пароліна, який відповідав за політику Католицької церкви в Азії. Тоді китайська сторона відмовилася від запропонованої Святим Престолом схеми призначення єпископів, яку Святий Престол успішно використав при укладанні угоди з В'єтнамом у 2010 р. Мовиться про так звану «в'єтнамську модель», яка передбачала визнання Ватиканом представника Ханоя, за відсутності офіційних дипломатичних відносин, та системи спільних єпископських призначень. На думку деяких спостерігачів, дипломатичний підхід П. Пароліна щодо Китаю нагадує «Остполітику» або нормалізацію відносин з радянським блоком у Східній Європі, розпочату тодішнім держсекретарем кардиналом А. Казаролі під час понтифікату Іоанна Павла II [390]. 22 вересня 2018 р. у м. Пекіні відбулася зустріч між ватиканською і китайською делегаціями. Їх відповідно очолювали: монсеньйор А. Камільєрі, заступник секретаря Святого Престолу та Ванг Чао, віце-міністр закордонних справ Китаю [129]. Обидві сторони висловили побажання добра для китайського народу та утвердження миру в світі. Під час цієї зустрічі відбулося підписання засекреченої Тимчасової угоди [206], яка порушує ключові питання двосторонніх відносин, а також створення двосторонньої робочої групи, спрямованої на зняття головного протиріччя – хто має право обирати і зводити в церковний сан єпископів для Китаю.

В результаті досягнутого компромісу, китайська влада визнає увесь підпільний єпископат, а Ватикан – усіх висвячених єпископів під контролем китайського уряду. Прес-секретар Ватикану Г. Берк назвав угоду «не політичною, а душпастирською, дозволяючи усім вірним мати єпископів, які перебувають у спілкуванні з Римом, але водночас визнаються китайською владою» [120]. Хоча в угоді зазначається, що Китай рекомендуватиме єпископів перед тим, як папа їх призначатиме, однак понтифік має право вето та не погодитися з тією чи тією кандидатурою [422]. В свою чергу, Католицька церква Китаю пообіцяла залишатися лояльною до Комуністичної партії Китаю. Папа Франциск сподівається, що прийняті рішення дозволять започаткувати новий шлях, який дозволить подолати рани минулого, здійснивши повне сопричастя між усіма китайськими католиками, так як католицька спільнота Китаю покликана жити в братерській співпраці, щоб нести вістку Євангелія [66].

Також в угоді відображається давнє бажання Китаю припинити визнання Святим Престолом уряду в Тайвані. Варто зазначити, що ця угода відбулася, незважаючи на серйозну критику папою Франциском, політики Комуністичної партії Китаю щодо «синізації» та «китаїзації» іноземних релігій, таких як іслам і християнство, зробивши їх лояльними до партії. Кампанія «синізації» та «китаїзації» спричинила релігійні переслідування, як на мусульман, так і християн, які були нечуваними з часів Культурної революції [434].

Близький до понтифіка кардинал Дж. Пелл привітав потепління з офіційним Пекіном і заявив про те, що християнство може дати позитивний вплив на розвиток Китаю з урахуванням «сприйнятливості китайського керівництва до політичних доктрин, сумісних зі здоровим глуздом, вільним ринком і науковим прогресом». На його думку, очікуване перетворення Китаю в країну з найчисельнішим християнським населенням «принесе значну користь як послідовникам віри, так і міжнародного співробітництва» [432].

Досягнення компромісу щодо вибору кандидатур католицьких єпископів стало головною дипломатичною заслугою для нормалізації двосторонніх відносин. Сьогодні, офіційно, в Китаї існує 97 єпархій (за інформацією західних

джерел – 138), з яких 59 управляються єпископами Китайської патріотичної католицької асоціації і частково Святого Престолу, а 42 – підпільними єпископами, затвердженими тільки понтифіком [115, с. 29].

Проте серйозним подразником для офіційного Пекіна залишаються дипломатичні відносини між Святим Престолом і Тайванем, які сьогодні залишаються міцними, сторони підтримують тісні контакти, і представництво Апостольського Престолу на Тайвані працює в звичайному режимі [390].

Варто зауважити, що не всі представники Апостольської столиці схвалюють плани понтифіка щодо зближення з Китаєм. Наприклад, кардинал Ф. Филон і колишній католицький єпископ Гонконгу, кардинал Й. Чень Жіцзюнь вважають, що папа Франциск виявився заручником геополітичної гри Китаю, в якій останній більше зацікавлений у зміцненні зв'язків з Московським патріархатом, ніж зі Святим Престолом. Зокрема, вказується на досягнуту між сторонами і вже реалізовану домовленість про відновлення перерваної в 1950-х рр. практики висвячування РПЦ священників для Китайської автономної православної церкви [390]. Цей крок слід розглядати в рамках політичного і стратегічного вимірювання, який плекали Пекін і Москва упродовж останнього часу, після введених економічних санкції проти Москви через анексію Криму та воєнних дій на сході України. У зв'язку з цим лідери Китаю, ймовірно, бачать Московський патріархат як цінний, м'якший актив, який потрібно використовувати в розширенні зв'язків з Росією.

Хоча Китай може використовувати питання релігійного діалогу для політичної вигоди, коли йдеться про Росію, він також може недооцінювати дипломатичну силу Ватикану та зростаючий глобальний вплив у його взаємодії зі Святим Престолом. За папи Франциска Ватикан розширив свої сили у всьому світі як стабілізуюча і політична сила, успішно продемонструвавши посередництво у налагодженні відносин між США та Кубою. У цьому сенсі Китай лише може отримати користь від взаємного визнання зі сторони Святого Престолу, відшукавши неформального союзника у пошуку стабільного світового порядку.

Підписана таємна угода 2018 р. свідчить про великий прорив у двосторонніх відносинах. Однак остаточна нормалізація відносин Китаю і Ватикану відбудеться лише тоді, коли китайський лідер і понтифік «проведуть особисту зустріч, в ході якої офіційно визнають один одного». І саме після цього варто очікувати істотні зміни в становищі Католицької церкви Китаю. Дипломатія Апостольського Престолу в даний час вже активно опрацьовує варіанти організації такої зустрічі, розглядаючи різні її формати, в тому числі гіпотетично можливий контакт двох керівників у третій країні в ході їх закордонних турне [317]. Хоча довгоочікуваної зустрічі Сі Цзіньпіна і папи Франциска в США у жовтні 2015 р. під час роботи 70-ї сесії Генеральної асамблеї ООН так і не відбулося. 14 лютого 2020 р. міністр МЗС Китаю Ван Йі та Секретар Святого Престолу з держав архієпископ П. Галлахер зустрілися на засіданні Мюнхенської конференції з безпеки. Це була перша зустріч вищого рівня між двома державами з 1949 р.

Варто зауважити, що Китай також зацікавлений у нормалізації контактів з Ватиканом, так як прорив у відносинах став би дипломатичним успіхом Сі Цзіньпіна, який би не тільки покращив відносини з Європою, але й підвищив свій авторитет серед католиків. У свою чергу, Святий Престол, зацікавлений у подоланні розколу китайської пастви та консолідації швидкозростаючих католицьких громад Китаю.

Важливу роль у зовнішньополітичних пріоритетах Апостольського Престолу надається близькосхідному регіону, так як там відбуваються найбільші утиски християн та інших релігійних і етнічних меншин. Близький Схід став «ареною нового мучеництва християн [124, с. 42]. За оцінками Святого Престолу, через конфлікт на Близькому Сході регіон покинули більше мільйона християн. Політичні процеси на Близькому Сході ускладнилися загостренням радикального ісламізму і поступово зменшується ймовірність розв'язати арабо-ізраїльський конфлікт мирним шляхом [85, с. 189]. До існуючого конфлікту приєдналися війни в Афганістані, Іраку та Сирії, підтримка американською адміністрацією ізраїльських лідерів та перенесення посольства США в

Єрусалим. Святий Престол змушений стежити за розвитком подій і, при необхідності, коригувати свої зовнішньополітичні завдання з новими викликами у політичному, культурному та релігійному житті регіону.

Першим основним завданням близькосхідної політики Святого Престолу є захист усіх християн, серед яких незначна кількість католиків латинського і східного обряду [438]. Упродовж багатьох століть християнські меншини зазнають утисків від мусульманського населення. Сьогодні ідеальна модель мирного співжиття християнського і мусульманського населення, на думку Апостольського Престолу, представлена в Лівані, яка гарантує свободу віросповідання громадянам, які сповідують різні релігії, а політична система заснована на демократичних механізмах, вважається найрозвиненішою в регіоні [134, с. 115]. Але цей приклад є більше винятком і не реалізується в країнах, де християнське населення є в меншості. Тому Святий Престол змушений приймати соціально-політичний інститут «мілета», що передбачає визнання державою релігійних меншин і надання їм обмеженої автономії, і виступає проти інституту «зимми», що визнає абсолютне панування ісламу в усіх сферах життя при наявності релігійних меншини з обмеженими правами [71].

Захоплення Мосула, другого за величиною міста Іраку, бойовиками Ісламської держави (ІДІЛ) влітку 2014 р. приголомшило світ. Шокуючою була їх жорстокість у вбивстві та вигнанні всього християнського населення з міста Ніневії. Повалення режиму С. Хусейна в Іраку призвело до систематичних терористичних нападів ісламістів на християнські громади. Криза прискорила із сирійською громадянською війною та діями ІДІЛ [269, с. 48].

Тим не менше, католицькі лідери, спираючись на транснаціональні мережі, стали найпомітнішими прихильниками обложених вірних. Патріарх Луїс Рафаель I Сако, голова халдейської католицької громади Іраку, забив тривогу з приводу небезпечної ситуації для християн в Іраку, та наголосив, що діалог серед християн і мусульман можливий. Християни важливі для Близького Сходу через культуру, високий рівень освіти, кваліфікацію, відкритість, та їхні установи, такі як школи, лікарні, будинки для дітей та людей похилого віку, а також їхні

підприємства та малий бізнес» [161]. Крім правозахисної діяльності, Святий Престол через мережу католицьких організацій опікується біженцями з Курдистану, Йорданії, Туреччини та Лівану.

Другим завданням Святого Престолу в близькосхідному регіоні є охорона святих місць і нейтральний статус Єрусалиму. Йдеться не тільки про фізичний захист пам'ятних місць, пов'язаних з життям Христа, але і про надання юридичних гарантій незалежного статусу міста. У своїх виступах понтифіки підкреслювали, що Єрусалим на інституційному рівні має стати прикладом примирення юдеїв, християн і мусульман, символом мирного співіснування трьох релігій на Близькому Сході [292]. Папа Франциск, назвавши Єрусалим «унікальним та святим містом для християн, євреїв і мусульман всього світу», наголосив на необхідності збереження його ідентичності та шанування status quo [39]. У своєму зверненні «Urbi et Orbi» понтифік закликав знайти вирішення ізраїльсько-палестинського конфлікту – після того, як заява президента США Д. Трампа про визнання Єрусалима столицею Ізраїлю спровокувала зростання напруженості [109]. А під час поїздки до Марокко папа Франциск і король Мохамед VI підписали заклик зберегти «святе місто» Єрусалим як «спільну спадщину людства» та «символ» мирного співіснування» серед віруючих трьох монотеїстичних релігій. У спільному тексті лідери захищали «багаторелігійний» характер священного міста юдаїзму, християнства й ісламу та заявляли про право вірних здійснювати свій культ [371].

Інтернаціоналізація і визнання міжнародного статусу Єрусалиму, свідчить не тільки про увагу Святого Престолу до внутрішніх проблем регіону, але й про глобальну політику – визнанні і значущості євреїв, християн і мусульман для долі регіону і всього світу. Святі місця і захист близькосхідних християн логічно вписуються в картину ісламо-християнського співіснування, що включає єврейську присутність на Святій Землі. Наявність трьох компонентів відповідає зовнішньополітичним завданням Святого Престолу, спрямованим на досягнення стабільних відносин серед віруючих різних релігій, які підтверджують те, що віра в Бога може бути фактором соціальної гармонії, а не конфлікту.

Звідси випливає і третє завдання – це забезпечення Святим Престолом мирного вирішення конфліктів на Близькому Сході. Серед них окрему увагу заслуговують арабо-ізраїльський конфлікт і внутрішньополітична криза в Сирії. Окрім того, що збройні зіткнення суперечать гуманним принципам, які Святий Престол відстоює на міжнародній арені, ці конфлікти спонукають християн залишати свої будинки, загрожують знищенню святих місць. Принцип мирного співіснування християн і мусульман, який відстоює Святий Престол, не відповідає інтересам західним країнам, що орієнтуються на політику «розділяй і володарюй» [372]. Прикладом тому служать воєнні дії в Іраку, Сирії та Лівії, а також підтримка Білим домом Ізраїлю, який має привілейоване становище у регіоні [3, с. 120]. Такі розбіжності не є предметом для протистояння, однак являють собою різні інтерпретації політичних процесів, які відбуваються в арабських країнах. Ідея Апостольського Престолу перетворити Середземномор'я в точку дотику народів є частиною його глобальної мети – примирення авраамічних релігій [179].

Перенесення посольства США в Єрусалим, пояснюючи це боротьбою з тероризмом, і його визнання столицею Ізраїлю, ставить під сумнів питання про інтернаціональний статус міста. Це не може не викликати побоювань у Ватикані, тому папа Франциск звертається із невідкладним закликом дотримуватися status quo міста Єрусалима, визнаного резолюціями ООН [39]. Першоієрархи більшості християнських церков на Близькому Сході також підтримують цю ідею, тому надсилали офіційні листи зі схожим змістом на Саміт в Кемп-Девіді в 2000 р. Навесні 2018 р. християни знову звернулися до Вашингтону з закликом не відмовлятися від визнання міжнародного статусу Єрусалиму, адже будь-які непередбачені дії можуть завдати непоправної шкоди [80]. Для войовничих ісламських радикалів проблема Єрусалима – головний пропагандистський козир в кампанії проти Америки. По-перше, мусульмани всього світу щиро переживають втрату Єрусалима не стільки як політичну, скільки релігійну трагедію ісламу. По-друге, вони вважають, головною причиною чужим контролем над містом – американське заступництво Ізраїлю. Майже всі араби

переконані, що Ізраїль виконає всі вимоги Білого дому і продовжує окупацію палестинських земель тільки тому, що США тому потурають [82].

Святий Престол засуджує агресивні дії Ісламської держави в Сирії, Іраку та Лівії, через що остання оголосила Папу Римського своїм «ворогом номер один» [233]. Ватикан вважає, що діяльність Ісламської держави – це прояв «неотероризму» [346]. Однак застосування сили проти джихадистів недопустиме, і діяти треба виключно на дотримання норм міжнародного права. Патріарх Луїс Рафаель І Сако в своєму виступі перед Радою Безпеки ООН заявив: «Миру та стабільності неможливо досягти лише військовими діями, оскільки вони не в змозі розібрати цей скупчений спосіб мислення, що знищує людину і цивілізацію. Міжнародна спільнота, включаючи Лігу арабських країн та Конференцію ісламських країн, зобов'язана приймати юридичні рішення та конкретні заходи. Цього можна досягти, прийнявши політичні, культурні та освітні рішення» [384]. Він оголосив, що ісламістські екстремісти «стирають усі сліди» немусульман у регіоні, і просить світових лідерів ужити координованих дій щодо їхнього захисту. З моменту падіння Мосула він став єдиним речником для захисту християн та інших меншин.

20 січня 2011 р. Європейський парламент у відповідь на теракт проти коптів в Александрії прийняв резолюцію «Про становище християн в контексті свободи віросповідання» [226]. На сесії ГА ООН 13 березня 2015 р. Святий Престол став співавтором першого спільного документу на захист близькосхідних християн, який підтримали понад 60 держав [300]. В тому ж році Коптська церква включила в Синаксарій своїх вірних, убитих терористами за їх приналежність до християнства та присвятила на їх честь окремий храм [124, с. 42]. Як і у випадку резолюції Європарламенту, заява ООН отримала широкий резонанс серед християнських Церков, в тому числі в Католицької церкви, на що вказує спеціальна заява Святого Престолу при ООН [367].

Для арабо-ізраїльського врегулювання Святий Престол дотримується необхідності активізації палестино-ізраїльського діалогу. Він виступає за міжнародне визнання статусу Палестини як самостійної держави. Результатом

проведення цієї зовнішньополітичної лінії стало укладення двосторонньої угоди між Апостольським Престолом і Палестиною [272]. Папа Франциск тричі упродовж двох років приймав М. Аббаса у Ватикані та паралельно вів активний діалог з Ізраїлем. Незмінною характерною рисою зовнішньої політики Апостольського Престолу залишається «активний нейтралітет».

Незважаючи на від'ємну динаміку росту європейського католицького населення та переміщення католицизму на «глобальний південь», Європа залишається традиційною сферою впливу Святого Престолу. В Європі проживає 287 млн католиків, що складає 40,08% континентального населення [152].

В рамках установ ЄС ий Престол має значний вплив. Неофіційний консультативний статус, заснований на традиційному авторитеті, дозволяє Святому Престолу впливати на рішення Єврокомісії та Європарламенту. Національні єпископські конференції тісно пов'язані з урядовими колами та політичними елітами, особливо у країнах з сильною католицькою традицією. Вони є провідниками позиції Ватикану з різних питань загальноєвропейської політики [135, с. 154]. Для просування своїх інтересів в Європі, Святий Престол також спирається на католицькі еліти, релігійні ордени та професійні католицькі асоціації. У багатьох країнах ЄС існують координаційні центри з їх діяльності.

Яскравим прикладом прагнення Апостольського Престолу безпосереднім чином впливати на європейські процеси, стали дискусії навколо проєкту Європейської конституції, який потерпів невдачу на референдумі в 2004 р., в яких одним з предметів серйозних протиріч стало питання про згадування в проєкті релігії і «християнських коренів» Європи [275]. Святий Престол, намагаючись ввести до Європейської конституції згадку християнства як основи загальноєвропейської єдності, хотів, щоб були відображені в ній ряд інших принципів, серед яких – «інститут структурованого діалогу», який надав би церквам особливий консультативний статус. Це забезпечило б Апостольському Престолу офіційне право виступати консультантом з широкого кола питань на етапах підготовки європейського законодавства і можливість консультувати на вищому рівні різні інституції ЄС. Однак, на наш погляд, Святий Престол не

зможе домогтися участі у вирішенні питань європейської політики на основі формалізованого статусу.

На відміну від своїх попередників, нинішній папа дотримується нового погляду на Європу, що пояснюється його народженням в родині італійських мігрантів та латиноамериканським середовищем, в якому йшло формування поглядів папи. Будучи вихідцем з іншого континенту, він дивиться на Європу крізь призму бідної Латинської Америки, тому оцінює Європу з трьох позицій: з позиції латиноамериканця, з позиції мігранта та з позиції глави всієї Католицької церкви. Дані фактори служать поясненням того, чому відразу ж після інтронізації папа Франциск заявив, що Церква повинна бути бідною і для бідних, перейнявся проблемами міграції, а свої перші поїздки в Європі здійснив у периферійні європейські міста Лампедузу, Тирана, Лесбос та Лунд. Варто зазначити, що з 32 пасторських візитів лише 11 були здійснені в європейські країни (2014 р. – Албанія; 2015 р. – Боснія і Герцеговина; 2016 р. – о. Лесбос, Греція, Польща, Швеція; 2017 р. – Португалія; 2018 р. Швейцарія, Ірландія, Естонія; 2019 р. – Болгарія, Румунія) [255].

Дослідники образно порівнюють папу Франциска з Магелланом, який спостерігає за Європою очима мандрівника, оком периферії, яке вивчає центр. «Наскільки ми віддаляємось від центру, настільки ми відкриваємо більше речей, і коли ми дивимось на центр із цих нових речей, ми бачимо, що реальність відрізняється... Реальність краще видно з периферії, ніж з центру» [189, с. 86–90].

Розглядаючи політику Апостольського Престолу у відношенні до ЄС, слід зазначити, що понтифік не ототожнює Ватикан з європейською державою, підкреслюючи універсальний характер Католицької церкви.

Спираючись на глобальний підхід та розширену географію інтересів Святого Престолу, папа Франциск пропонує світовій спільноті широкий погляд на події в світі. Понтифік приділяє велику увагу політичній та соціальній сфері не ЄС, а країнам Латинської Америки, в якій бачить майбутнє розвитку планети. Такий підхід обумовлений тим, що папа не асоціює себе безпосередньо з Європою. Він не був особистим свідком геополітичного розколу Європи, як папа

Іоанн Павло II та папа Бенедикт XVI. Саме тому, на думку папи Франциска, його головне завдання не в тому, щоб об'єднати Європу з допомогою зовнішніх важелів впливу, а в тому, щоб змусити інтеграційні механізми ЄС працювати зсередини, на інституційному рівні [142].

Понтифік образно говорить про необхідність відродження «душі» Європи, розуміючи під цим постійну присутність Католицької церкви. Це підтвердив і голова Європарламенту М. Шульц, акцентуючи, що ЄС і Святий Престол поєднують загальні цілі». За його словами, у просуванні терпимості, рівності, солідарності, миру, і через взаємодію, зміцнюючи авторитет один одного, ЄС і Католицька церква можуть повернути підтримку і довіру населення [242]. Святий Престол сприймає Європу не як політичний суб'єкт або об'єкт, а як політичний втрачений проєкт, якому треба дати нове життя [240]. «Європа – це не річ, це становлення. Час, а не простір» [189, с. 86]. На думку Франциска, Європа втратила своє місце у світі: «Європа виглядає втомленою та старою, інший світ дивиться на неї холодно, з недовірою і навіть з підозрою». Початкові великі ідеї батьків-засновників об'єднаної Європи – представника християнсько-демократичної традиції Р. Шумана, тодішнього мера Кельна А. Гаспері та К. Аденауера втратили свою привабливість, і їх замінили «бюрократичним формалізмом інститутів Євросоюзу» [242]. Відсутня турбота про духовний початок, а в політичних дебатах переважають економічні питання. Європа втрачає душу і гуманний дух. Все це – результат нав'язування культу безконтрольного споживання, зниження ролі духовної культури. Щоб вийти з кризи, Європі необхідно «повернутися до своїх коренів, повернути реальну турботу про людину» [242]. Пріоритетними він назвав відстоювання прав людини, але при цьому прямо розкритикував таку популярну зараз на Заході концепцію абсолютизації індивідуальних прав на шкоду інтересам усього суспільства як джерело, з одного боку, конфліктів і насильства, з іншого – «самотності» значних груп населення, насамперед, людей похилого віку і молоді. Понтифік закликає об'єднати зусилля, щоб «побудувати Європу, яка обертається не навколо економіки, а навколо святості людської особистості і невід'ємних людських

цінностей. Папа Римський Франциск пропонує Європі, відродити її лідерство в науці, мистецтві, людські цінності, віру» [242].

Більше того, на підтвердження зобов'язання «вирішувати проблеми і кризи на місцях», понтифік висуває ідею про дипломатію європейських міст як ефективний і впливовий фактор системи міжнародних відносин для вирішення проблем регіонального і міжнародного значення. На його думку, місто може стати місцем «справжньої, живої і ефективної політики» [240]. На таку позицію папи, очевидно, впливає ідея ордену єзуїтів, науково виражена німецьким філософом і теологом Е. Пшивари, про те, що «ідея створення єдиної Європи повинна виходити не з теоретичних програм політичних партій, а з ідеї співпраці міст-полісів» [368, с. 76]. Святий Престол завжди підтримував ідею єдиної Європи та виступав за створення будь-якого об'єднання в Європі уже тому, що зіткнення інтересів європейських країн було початком двох світових воєн. В єдиній Європі папа Франциск відводить ключову роль церкві та її молодому поколінню. Європа буде врятована лише в тому випадку, якщо вона поверне молодих і створить нову спільноту людей. При цьому основою єдиної Європи повинна стати культура діалогу, яка тягне за собою справжнє навчання та дисципліну, яка дозволяє нам розглянути інших як дійсних партнерів по діалогу, поважати іноземця, іммігрантів та людей з різних культур [240]. Тільки при дотриманні цих умов Європа зможе знову стати суб'єктом міжнародних відносин, здатним розробляти нові ідеї та ефективно відповідати новим викликам і загрозам.

Розвиток Європи полягає в відкритості ЄС для всієї світової спільноти, перш за все для сусіднього середземноморського світу. «Інтегруйтесь або загинете: нам потрібен погляд Магеллана, щоб відкрити очі перед дилемою, якою буде Європа для наступних поколінь» [189, с. 86–90]. Тут Святий Престол має на увазі позицію ЄС щодо європейської міграційної кризи, яку папа жорстко критикує: «не можна дозволити, щоб Середземне море стало величезним цвинтарем» [242]. Прийом біженців європейськими країнами є ключовою ідеєю папи Франциска, свідченням чого є згадка про цю проблему майже в кожній

розмові про ЄС. Понтифік закликає кожній парафії прийняти як мінімум одну сім'ю мігрантів [335]. Позиція папи Франциска стала причиною напружених відносин з національними католицькими церквами. Святий Престол жорстко критикує міграційний підхід, відповідно до якого міграційна проблема, а також інші вузли напруженості в міжнародних відносинах, вирішуються через призму виключно національних інтересів [370]. Оскільки Апостольський Престол не має національних інтересів, то ними є захист людської особистості в усьому світі.

Папа Франциск кардинально відрізняється від своїх попередників у тому, що він не вважає долю Європи визначальною для подальшого розвитку всієї світової спільноти та християнства і католицизму зокрема. [142]. Частково це можна пояснити тим, що погляди обох попередників папи Франциска були сформовані наслідками двома світовими війнами та «холодною війною». Також у першій половині ХХ ст. Європа являла собою джерело великих людських ресурсів Католицької церкви для здійснення її політики у світі: саме з Європи вирушали місіонери у віддалені райони планети для проведення католицької місіонерської політики.

Папи-європейці віддавали Європі головну роль. Папа Пій XII виступив за об'єднання першої шістки країн – майбутнього ЄС. Такий проєкт відповідав інтересам Святого Престолу про створення на території Європи «республіки християнських народів» [42, с. 8]. Всі папи були яскраво вираженими європейцями. Оскільки папа Франциск прожив в Аргентині, це дозволяє йому поглянути на проблеми Європи ширше і критичніше. Свідченням іншого ставлення Апостольського Престолу до Європи є три головних послання папи Франциска до Європи і ЄС: заява понтифіка в стінах Європарламенту в Страсбурзі, в якій він жорстко розкритикував стан європейського співтовариства [242]; звернення до Асамблеї Ради Європи, в якому папа закликає «повернутися до своїх коренів, щоб побудувати мирне майбутнє в дусі діалогу зі світом» [241]; промова в ході вручення премії Карла Великого [240]. В цих виступах Святий Престол пропонує європейським країнам альтернативний шлях виходу з політичної кризи, побудований на збереженні традиційних цінностей.

Святий Престол приділяє велику увагу розвитку відносин з пострадянськими країнами. Насамперед це стосується зміцнення міждержавних зв'язків з Вірменією. У зв'язку зі 100-річчям геноциду вірмен 1915 р. папа Франциск офіційно визнав геноцид вірмен і прийняв у Ватикані глав всіх вірменських християнських церков та провів службу. Однак, це стало причиною погіршення ватикано-турецьких відносин [414].

Після обрання папи Франциска американо-ватиканські відносини змінилися через критику понтифіком ролі американців у світовій політиці, економіці та культурі. Папа Франциск, який не ототожнює себе з західним світом, критикує політику дикого капіталізму, розквіт якого, на його думку, зараз спостерігається саме в США. Якщо раніше Вашингтон бачив у Апостольському Престолі союзника, активно виступав проти атеїзму країн комуністичного табору і навіть установив дипломатичні відносини, то після розпаду біполярної системи Ватикан, який вважався прихильником традиційних християнських ідей, що йдуть врозріз з політикою неолібералізму, – став предметом критики. Менша орієнтованість на питаннях сексуальної моралі, сучасного бачення суспільства та економіки поставили папу Франциска в ситуацію об'єктивної незгоди з істотними положеннями американізму. А після публікації Апостольського звернення «*Evangelii Gaudium*», де була окреслена нова концепція Церкви, що визначила її дипломатичну діяльність, деякі консервативні американські католики відкрито звинувачували його в антиамериканізмі та марксизмі [228]. Навіть на церковному рівні папа Франциск не знаходить підтримки в США. Консервативні американські єпископи не поділяють реформи нового понтифіка. Наприклад, кардинал Р. Берк відкрито виступив проти понтифіка, за те, що останній дозволив причащати розлучених християн. Кардинал Р. Берк є противником лібералізації церкви в питаннях шлюбу, сім'ї та статевої етики [190].

Ця ситуація є виразом протистояння двох ідейних груп всередині Римської курії: консерваторів і лібералів, які підтримують папу Франциска. Перші захищають вікові традиції церкви, неохоче проповідують реформаторські ідеї

після Другого Ватиканського собору. Другі, наслідуючи понтифіка, прагнуть до відкритості, скромності, аскетичності, але в той же час готові до деяких послаблень для пастви з низки важливих питань (розлучення, аборти, секс меншини та інші соціальні проблеми) [369].

Прихід Д. Трампа до влади не покращив американо-ватиканський діалог. Про це засвідчив президент Папської комісії у справах Латинської Америки М. Уелле на з'їзді в м. Боготі та назвав «дипломатичний напрямок папи з адміністрацією США неоднозначним» [328]. Ще до обрання президентом США, папа Франциск критикував популізм Д. Трампа, який «породжений страхом і тривогою населення, несе в собі ризик» та порівнює ідеї сучасних політиків-популістів з диктатором А. Гітлером, який був обраний законно та застерігає сучасних європейців не повторювати помилки минулого [188].

Засуджуючи прикордонну політику президента США, яка призвела до насильницького застосування сили, в результаті яких влада розлучила маленьких дітей зі своїми сім'ями, папа Франциск назвав політику «нульової терпимості» адміністрації Д. Трампа щодо незаконних перетинів кордону «аморальною та жорстокою» [370]. «Міграція – це драма розколу: розлучаються сім'ї, діти відокремлюються від батьків, залишають батьківщину. Перед обличчям таких явищ розділяються уряди і країни. Відповіддю на цей феномен має стати спільна політика співпраці» – заявив папа Франциск [111]. Д. Трамп відстоював агресивну прикордонну політику, а будівництво стіни між США та Мексикою було ключовою частиною його кампанії. Зусилля Д. Трампа були зірвані демократичною опозицією та міжнародною критикою [361].

Є представники католицького єпископату, які позитивно оцінюють адміністрацію Д. Трампа, оскільки останній підтримує такі теми, як рішуча відмова від гомосексуальних союзів та легалізації абортів. Виступаючи на Генеральній Асамблеї ООН, Д. Трамп категорично заявив: «Ми в Америці віримо, що кожна дитина, народжена і ненароджена, є священним даром від Бога» [392]. Безумовно, така позиція викликає схвалення консервативного крила Католицької церкви, що віддаляється від реформаторського курсу папи.

Всупереч класичному вченні Католицької церкви, беручи на себе відповідальність піти проти канонічних правил, папа Франциск продемонстрував новий підхід до проблеми абортів: прийняв рішення уповноважити всіх католицьких священиків відпускати гріх аборту усім тим, хто розкаявся в цьому і просить за це прощення. Варто відзначити, що позиції понтифіка жодним чином не змінюють церковну доктрину щодо вищезазначених проблем. Ідея папи Франциска полягає в тому, щоб не ставити ці питання наріжним каменем, а навпаки, з християнською милістю спробувати розібратися з гріхами, зрозуміти свого ближнього та його стан.

Оскільки католицизм є вірою більшості американських мігрантів, то ідеї папи та церкви мають велике значення. Відомо, що в Римській курії зростає вплив архієпископа Лос-Анджелеса Х. Гомеса мексиканського походження, керуючого однієї з найбільших єпархій у світі. Він є представником школи *Opus Dei*, перший латиноамериканець, який очолив Конференцію католицьких єпископів США. Архієпископ Х. Гомес ставиться досить помірковано до питань біоетики, при цьому є палким захисником «латиноамериканців» та іммігрантських громад, які живуть в США [431].

Не варто при цьому забувати і про інтерес, який проявляє США до Святого Престолу. У 2014 р. держсекретар США Д. Керрі провів переговори з держсекретарем Ватикану П. Пароліном. Головними темами стали врегулювання сирійської кризи, ситуації у Південному Судані та палестино-ізраїльського конфлікту. Візит був запланований з метою налагодити американо-ватиканський діалог, розпочатий в 1984 р., за президентства Р. Рейгана та папи Іоанна Павла II, коли були встановлені офіційні відносини між Апостольським Престолом і США [228]. Американськими послами при Святому Престолі були відомі католицькі діячі США (М. Глендон, М. Діас, К. Хакетт, К. Гингріч). Однак переїзд американського посольства у Ватикані до американського посольства Італії в м. Рим, викликало негативну реакцію Ватикану, і цей жест свідчить про зниження інтенсивності американо-ватиканських відносин [228].

Важливого значення у міждержавному діалозі та розвитку зв'язків між Україною та Ватиканом у церковній сфері має греко-католицьке і римо-католицьке українське духовенство, з якими дипмісія України у Ватикані тісно співпрацює з метою захисту національних інтересів на благо миру в Україні. Після здобуття Україною незалежності, 8 лютого 1992 р. були між країнами встановлені дипломатичні відносини [151]. За цей період відбулася низка офіційних візитів до Ватикану: Президентів України (2009, 2015, 2016, 2020 рр.), Прем'єр-Міністрів України (2009, 2014 рр.), Держсекретарів Ватикану в Україну (1999, 2008, 2016 рр.) та найвищою точкою розвитку у двосторонніх відносинах між Святим Престолом і Україною став візит в Україну папи Іоанна Павла II у червні 2001 р. Політичний діалог між державами розширюється та інтенсифікується.

Після Революції Гідності, Апостольський Престол займає чітку позицію щодо територіальної цілісності та суверенітету України. Зустріч у Ватикані папи Франциска, з українською делегацією на чолі з Прем'єр-міністром України А. Яценюком в квітні 2014 р. засвідчила позицію Святого Престолу. Зважаючи на специфіку дипломатії Апостольського Престолу, яка відрізняється своєю виваженістю і не публічністю, Святий Престол активно підтримує мирні ініціативи та цілісність України. Це було підтверджене також в ході візиту Держсекретаря Апостольського Престолу П. Пароліна в Україну у червні 2016 р. Дипломат підкреслив, що понтифік приділяє особливу увагу Україні та українському народу. Сторони констатували важливість повного виконання Мінських угод як основи мирного врегулювання конфлікту на Донбасі, визнали роль церковної дипломатії у збереженні миру, акцентуючи на застосуванні гуманітарного підходу, повазі цінностей та переконань як основи сучасного цивілізаційного розвитку. Під час останньої двосторонньої зустрічі в лютому 2020 р. президент України В. Зеленський звернувся до папи Франциска з проханням про допомогу у звільненні всіх українців, незаконно утримуваних на окупованій частині Донбасу, Криму та в Росії та вчергове закликав Папу Римського приїхати в Україну [151].

Підтримка Святим Престолом має й практичний вимір. Ватикан виділяє гуманітарну допомогу, яку «Caritas Internationalis» постачає для постраждалих на Донбасі. Триває імплементація гуманітарного проекту, що проводився у країнах Європи «Папа для України», який став важливим жестом солідарності усіх європейців з українським народом і потужною підтримкою України у вирішенні актуальних внутрішньо- та зовнішньополітичних викликів, спричинених військовою агресією Росії. Сума зібраних для допомоги постраждалим коштів склала 17 млн євро., з яких папа Франциск особисто виділив 5 млн євро. Папа Франциск ставиться до українців з особливою батьківською теплотою та увагою, тому не раз особисто закликав до миру в Україні: в папських благословеннях «Urbi et Orbi»; у зверненні з нагоди 25-ї річниці Незалежності України; з нагоди 30-ї річниці Чорнобильської трагедії; в рамках зустрічі з учасниками міжнародного соціального проекту «Діти за мир у всьому світі!» [151].

Варто згадати приклади унікальних іміджевих заходів, організованих спільно із Ватиканом. Проект «Українське Різдво у Ватикані», мало об'єднавче значення та яскраво засвідчило євроінтеграційні прагнення України. Кульмінацією заходу стало встановлення української ялинки з Карпатських гір на площі Святого Петра. Цей захід мав надзвичайно потужний іміджевий ефект з огляду на особливу присутність України в інформаційному просторі Італії та інших держав світу. Подія широко висвітлювалася відомими медійними каналами, як Associated Press Television News, CNN, Euronews, RomeReport, TF1.

Як бачимо, є всі підстави сподіватися на продовження позитивної динаміки двосторонніх відносин та всебічної підтримки з боку Апостольського Престолу України в подальшому.

2.4. Формування Святим Престолом багаторівневої системи двостороннього та багатостороннього співробітництва.

Сьогодні Апостольський Престол веде активну дипломатичну діяльність. Він підтримує офіційні дипломатичні відносини зі 183 суверенними державами, з суверенним Мальтійським орденом, державою Палестина та ЄС. Крім того,

Святий Престол має два окремих постійних дипломатичних представництва в Європейському Союзі та Російській Федерації [184].

Апостольський Престол має офіційні контакти, не встановивши дипломатичних відносин, з Афганістаном, Брунеєм, Сомалі, Оманом та Саудівською Аравією [191]. Крім того, Святий Престол підтримує деяких апостольських делегатів у місцевих громадах Католицької церкви, які не є акредитованими урядами відповідних держав і працюють лише на не офіційній дипломатичній основі. Такі недипломатичні делегати діють у Брунеї, Коморських островах, Лаосі, Сомалі, В'єтнамі, Єрусалимі та Палестині, Омані, Саудівській Аравії, Антильських островах, апостольський делегат є в Косово і апостольській префектурі в Західній Сахарі [167]. Апостольський Престол не має жодних відносин з Бутаном, Мальдівами, Китаєм, КНДР [191].

Святий Престол є єдиним європейським суб'єктом міжнародного права, який має дипломатичні відносини з Китайською Республікою Тайвань.

Під час понтифікату Папи Римського Бенедикта XVI були встановлені відносини з Чорногорією (2006 р.), Об'єднаними Арабськими Еміратами (2007 р.), Ботсваною (2008 р.), Росією (2009 р.), Малайзією (2011 р.) та Південним Суданом (2013 р.), а під час понтифікату папи Франциска були встановлені відносини з Мавританією (2016 р.) та М'янмою (2017 р.) [122]. Раніше з Росією існували «відносини особливого характеру», подібні до тих, що продовжують існувати з Організацією Визволення Палестини [184].

Не будучи політичною силою, Апостольський Престол представляє потужну моральну силу, з якою не можна не рахуватися на міжнародному рівні. Папа Римський та весь церковний апарат усвідомлюють завдання, що стоять перед ними в цій галузі, адже на них покладено обов'язок поширювати на міжнародній арені євангельські принципи справедливості, рівності перед Богом та людської гідності.

Тому першочерговими завданнями Апостольського Престолу є такими:

- захист прав церкви і віруючих, тобто забезпечення умов, які допускають розвиток християнського життя. Тому Святий Престол у сфері міжнародних

відносин завжди захищає релігійну свободу і право на неї – в діяльності ООН та ОБСЄ;

- підтримка миру, який є результатом не одного лише роззброєння, але і довіри, що виникає між людьми й народами, які відчують себе братами;

- захист етичного начала в міжнародних відносинах, який заснований на чотирьох принципах енцикліки «Pacem in Terris» 1963 р. [299]:

- дотримання принципу істини: істинна природа людини, об'єкт дій і зусиль політиків, не повинна приноситися в жертву політичним інтересам або бути предметом компромісів;

- дотримання принципу свободи: держави існують для того, щоб створювати і забезпечувати умови, які дозволяють кожному громадянину здійснювати його особисті і колективні стремління;

- дотримання принципу соціальної справедливості, необхідний для досягнення гуманнішого світу, де кожен покликаний до активної взаємодії;

- дотримання принципу солідарності: розвинені країни зобов'язані допомагати слабшим націям. Необхідно поважати гідність менш розвинених країн і не розглядати їх тільки як клієнтів або неплатоспроможних боржників [349, п. 44].

Варто зазначити, що у нинішній міжнародній ситуації Святий Престол насамперед прагне допомогти міжнародному співтовариству прийти до нової концепції світового порядку. Ця нова концепція повинна приймати до уваги як серйозні, все ще існуючі, перешкоди щодо справи миру, так і можливість їх подолати за допомогою діалогу, даючи можливість висловитися пригнобленим народам, які позбавлені голосу на міжнародній арені. Тільки діалог здатний усунути існуючі загрози, розділення і протистояння. У цій новій концепції світового порядку на першому плані знаходиться довіра – наріжний камінь для мирного спільного життя людства.

Діалог між народами використовує всі науково-технічні досягнення сучасного суспільства, перш за все інформаційно-комунікативні технології. Люди приходять до усвідомлення єдності і спільної долі всього людського роду.

Але швидкість сполучення сама по собі не є прогресом в інтересах людини, якщо разом з нею не зростає і взаєморозуміння.

У своїй дипломатії Святий Престол прагне володіти засобами, що дозволяють йому долучитися до досвіду і духовного прагнення народів, щоб зрозуміти їх цінності і допомогти уникнути конфліктів, викликаних байдужістю, нерозумінням і відчуженістю.

Таким чином, тут ідеться насамперед про духовну місію, яка поширюється на всіх тих, хто служить Верховному Первосвященнику в постійній праці пізнання самих себе, церкви і сподівань народів. Ця праця здійснюється насамперед у світлі Євангелія, що представляє собою остаточний критерій оцінки цих дій.

Католицька церква «розглядає себе супутницею людства на його шляху до справжньої міжнародної спільноти» [90, с. 550], який сформувався після створення ООН в 1945 р. Ця організація, «зробила значний внесок в утвердження гідності людини, свободи народів і їхнього розвитку, заклавши культурні й інституційні підвалини для побудови миру» [62, с. 270]. Соціальна доктрина Католицької церкви позитивно оцінює роль міжнародних організацій, зокрема тих, що працюють в особливих секторах.

Багатостороння дипломатія є важливим інструментом, за допомогою якого Святий Престол, який представляє інтереси Католицької церкви на міжнародній арені, та є її керівним органом, бере активну участь в міжнародній політиці та впливає на неї. Тому Апостольський Престол представлений у багатьох міжнародних урядових та неурядових організаціях світу. У більшості міжнародних організацій папські дипломати акредитовані як представники Святого Престолу, а не держави-міста Ватикан (див. Додаток 3).

Апостольський Престол є учасником багатосторонніх міжнародних договорів та конвенцій, а саме: Віденської конвенції про консульські зносини 1963 р., Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., Женевської конвенції про біженців 1951 р. Ратифікував та дотримується Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1971 р., щоб «надати моральну

підтримку принципам, які складають основу самого договору» [273, с. 124] та Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань 1996 р., оскільки переконана у тому, що заборона ядерних випробувань, ядерне нерозповсюдження та ядерне роззброєння тісно пов'язані між собою й повинні бути досягнуті якомога швидше під ефективним міжнародним контролем [28]. Договір є «одним із наріжних каменів юридичних структур, які ретельно впроваджуються для того, аби контролювати глобальну загрозу ядерної зброї та поступово прямувати до побудови світу, вільного від ядерної зброї» [28]. Також Святий Престол приєднався до Конвенції про заборону хімічної зброї 1992 р., до Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва й передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення 1997 р., Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення 1999 р. та Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення, до якої Апостольський Престол приєднався в 2002 р.

Хоча Апостольський Престол має можливість підписувати та ратифікувати міжнародні договори, він не зміг встановити загального зобов'язання щодо міжнародних норм прав людини. Незважаючи на свою прихильність до глобального економічного розвитку та викорінення бідності, Святий Престол знехтував ратифікацією Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, не ратифікував ні Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, ні Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Святий Престол ратифікував лише три конвенції ООН про права людини: Конвенцію про права дитини 1990 р., Конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1969 р. і Конвенцію про статус біженців 1956 р. [401, с. 4].

Під час конференції, присвяченій присутності Апостольського Престолу у міжнародних організаціях, кардинал Ж-Л. Торан визначив роль Святого Престолу в просуванні у всьому світі клімату взаємної довіри між народами, яка відстоює принципи нової філософії міжнародних відносин, яка ґрунтується на принципі одночасного скорочення військових витрат, ефективного роззброєння,

повазі культурних і релігійних традицій, солідарності з країнами, які стоять на межі бідності і яким потрібна допомога [210]. Звернення Апостольського Престолу до Генеральної Асамблеї ООН побудовані на принципах рівноправності міжнародних відносин, в якому між державами немає поділу на «великі» і «малі», кожна країна має право захищати власний суверенітет, культурну ідентичність і діяти незалежно на світовій арені [210].

Ще одна ключова ідея зовнішньої політики Святого Престолу полягає в концепції міжнародного співтовариства як однієї великої родини, об'єднаної братніми узами. З цього виникає ідея «міжнародного загального добра», в якій війни як засобу політики не повинно бути, а пріоритет надається переговорному процесу за допомогою необхідних правових інструментів [105, п. 69].

Якщо слідувати традиції міжнародних відносин англійської школи, відповідно до якої право і дипломатія є єдиним і головним фундаментом міжнародних відносин, то тут Апостольська столиця домоглася успіхів. Це стало очевидним, коли Святий Престол став учасником ООН у статусі постійного спостерігача. За останній час таке становище займала лише Швейцарія та Палестина. Однак після остаточного вступу Швейцарії в ООН у 2002 р. Апостольський Престол і Палестина залишаються єдиними державами світу, які присутні в ООН зі статусом постійного спостерігача [401, с. 2].

Спочатку Папський спостерігач був акредитований при Генеральному секретареві ООН, однак у 2004 р. рівень відносин піднявся до представництва при Генеральній Асамблеї. Це стало важливим дипломатичним кроком, так як він дозволив дипломатам Святого Престолу під час кожного засідання відкрито висловлювати думку, а також випускати документи для всіх членів Асамблеї [119]. Користуючись таким статусом, Апостольський Престол представляє релігійну і моральну діяльність Католицької церкви, підкреслюючи церковний і релігійний вимір її дипломатичних представників, ґрунтуючись на принципах і цінностях, які повинні вирішувати проблеми, служити основою для договорів. Таким чином, Святий Престол стає захисником не тільки конкретних проблем

католиків, християн і віруючих, але і загальних проблем всіх людей, таких як мир, справедливість, розвиток і непорушні права людей.

Відвідуючи ООН, понтифіки висловлювали повагу та підтримку Організації. Папа Павло VI був першим відвідувачем у жовтні 1965 р., Папа Іоанн Павло II двічі відвідував ООН у 1979 р. та 1995 р., Папа Бенедикт XVI у 2008 р., а папа Франциск у 2015 р. Папа Павло VI у своєму виступі перед Генеральною Асамблеєю заявив, що метою його візиту було насамперед урочиста та моральна ратифікація цього високого Інституту [347], папа Іван Павло II акцентував на універсальності організації: «Як універсальна спільнота, яка охоплює вірних, що належать майже до всіх країн і континентів, націй, народів, рас, мов і культур, Церква глибоко зацікавлена в існуванні та діяльності організації, назва якої нам говорить про те, що вона об'єднує і асоціює нації і держави» [284], папа Франциск висловив стурбованість щодо неповного застосування міжнародних норм та відсутності примусового виконання [243].

Продовж усієї історії римські понтифіки виконували роль миротворців, сприяли і допомагали у пошуку мирних рішень міжнародних конфліктів. Найголовнішою політичною метою присутності Святого Престолу в ООН є розширення можливостей побудови міжнародного суспільства та впровадження принципів глобального управління, яке ґрунтується на основі міжнародного права. Такі ж цілі переслідує Апостольський Престол і в інших організаціях.

З моменту створення ООН Святий Престол брав активну участь у кількох світових конференціях ООН, які належать до передових форумів міжнародного законодавства, а саме: Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку у Ріо-де-Жанейро 1992 р., Всесвітній конференції з прав людини у Відні 1993 р., Міжнародній конференції по народонаселенню і розвитку в Каїрі 1994 р., Четвертій всесвітній конференції ООН зі становища жінок у Пекіні 1995 р. На цих конференціях Апостольський Престол займав високі позиції, які привернули увагу всього світу.

Вивчаючи відносини між Святим Престолом і ООН, необхідно пам'ятати про декілька головних аспектів. По-перше, обидва інститути дотримуються

єдиного глобального підходу: ООН представляє всі держави, а Апостольський Престол – всіх католиків. По-друге, обидва суб'єкти ставлять перед собою головне завдання – виконувати глобальну місію щодо встановлення загального миру й уніфікації прав людини. Як і ООН, так і Святий Престол переймаються міжрасовою єдністю та запобіганням конфліктів між державами. Але, на відміну від ООН, Католицька церква має позачасовий вимір своєї місії для спасіння душ. А маючи статус Постійного Спостерігача ООН, Апостольський Престол займає досить привілейоване місце в порівнянні з іншими релігійними організаціями світу.

Дипломатичні порівняння між двома організаціями очевидні. Як визнаний суб'єкт міжнародного права, Апостольський Престол володіє суверенітетом над містом-державою Ватикан, та має надсуверенні повноваження керувати транснаціональною мережею християн-католиків по всій земній кулі, що живуть під різною національною юрисдикцією. Крім того, Святий Престол прагне виконати свою релігійну місію для некатоліків, пропонуючи етичний наголос серед тимчасових політичних дебатів незалежно від їх юридичного, історичного, суверенного чи культурного місця [198, с. 3]. Цей аспект дипломатії Апостольського Престолу викликає як суперечки, так і повагу з боку деяких некатоліцьких держав. ООН, як спільна конгрегація дипломатичних відносин майже з усіма суверенними національними державами світу та численними неурядовими організаціями, пропонує ідеальну платформу для спрямування тимчасових суверенітетів на моральну ясність. Як пояснюється на офіційному вебсайті Місії Святого Престолу при ООН, «політичної підтримки чи матеріальної допомоги національні держави та їхні народи точно не очікують. Те, чого вони очікують, – це те, що Апостольський Престол за своєю суттю і традицією може запропонувати: орієнтацію та духовне натхнення, яка повинна оживляти життя націй та їх взаємні стосунки» [354].

На відміну від інших релігійних громад та об'єднань, які просто представлені при міжурядових інституціях і виконують консультативні функції, маючи статус постійного спостерігача, Святий Престол, може вести переговори

з суверенними державами на рівних. Таке становище дозволяє Апостольській Столиці вступати в союзи з різними державами та посилювати свій вплив серед суверенних держав. Під час роботи останніх світових конференцій щодо прав жінок, Святий Престол об'єднав свої зусилля з невеликою групою консервативних урядів та радикальних організацій правого напрямку, як Судан, Лівія та Іран [322, с. 193]. Вони намагалися перешкоджати досягненню консенсусу щодо правової, політичної та програмної реформи, яка була необхідною для подальшого сексуального та репродуктивного здоров'я, контрацепції, абортів та прав жінок, тим самим позбавляючи жінок своїх прав. Наприклад, папа Іван Павло II застосував шалений тиск, включаючи роботу з урядами Латинської Америки для узгодження своїх позицій, і скликав засідання послів, акредитованих Святим Престолом, за чотири місяці до початку Каїрської Міжнародної конференції з народонаселення та розвитку 1994 р., щоб внести свої корективи та сформувані спільну релігійну позицію щодо припинення поширення вседозволеної сексуальної політики. З точки зору представників Апостольського Престолу, такі союзи є необхідною стратегією для проектування католицького соціального вчення на міжнародній арені [334].

Як бачимо, Святий Престол використовував свій статус, що відповідав рівню держави, щоб перешкоджати тому, що він вважав «мирським проєктом сексуальної вседозволеності та надмірним індивідуалізмом, яке суперечить зерну християнського вчення» [200]. Однак, такий статус спостерігача спровокував невдоволення неурядових організацій та інших релігійних представників через нерівність «акторської діяльності» у міжнародних відносинах та глобальному громадянському суспільстві. Критики стверджують, що Святий Престол є нічим іншим, як будь-яка інша неурядова організація чи церква, які прийняті до ООН як неурядові організації, тоді як Апостольський Престол отримує преференційований статус, подібний до звичайних держав-членів ООН. Журнал «The Economist» запропонував Святому Престолу відмовитись від свого спеціального дипломатичного статусу і називати себе найбільшою неурядовою організацією в світі [345]. Критики намагалися

витіснити Апостольський Престол як державу-спостерігача з ООН. У відповідь на такі напади держави-члени ООН, як партнери Апостольського Престолу, 16 липня 2004 р. ухвалили резолюцію 58/314 Генеральної Асамблеї під назвою «Участь Святого Престолу в роботі ООН» [119] з метою підтвердження та посилення ролі Апостольського Престолу в роботі ООН. Генеральна Асамблея прийняла цю резолюцію без будь-яких застережень. У документі згадується, що ще 6 квітня 1964 р. державі було надано статус постійного спостерігача при ООН і що з тих пір його завжди запрошували для участі в засіданнях всіх сесій Генеральної Асамблеї [119].

У додатку до резолюції розкриваються права і привілеї Святого Престолу в Генеральній Асамблеї, які були значно розширені [119]. Фактично, в ході дебатів постійний представник не змушений добиватися підтримки регіональних груп в Асамблеї, а може втручатися в обговорення питань, які безпосередньо цікавлять Апостольський Престол. Крім того, він має право на відповідь, публікацію і розповсюдження своїх повідомлень як офіційних документів, може клопотати про порядок і співавторство проєктів резолюцій, які безпосередньо пов'язані з його роботою [119].

Резолюція була прийнята через зростання посередницької діяльності Святого Престолу у міжнародних відносинах для того, щоб зміцнити позиції ООН та розширити функціональні можливості організації в рамках підтримки міжнародного миру і безпеки. Однак цей статус постійного спостерігача не наділяє Апостольський Престол правом голосу в Генасамблеї. З одного боку, це позбавляє Апостольську столицю можливості безпосередньо впливати на прийняття резолюцій. З іншого боку, такий особливий стан дозволяє їй зберігати абсолютний нейтралітет з будь-яких міжнародних суперечок. Таким чином, Святий Престол може висловитися з питання, яке його цікавить, закликати учасників спору до певного рішення, однак у момент голосування залишитися осторонь, виступаючи в ролі «миротворчої сили» [119]. Прийняття цієї резолюції стало великим успіхом для Апостольського Престолу, і це демонструє високу шану, яку Святий Престол має серед держав-членів ООН.

Участь Апостольського Престолу в ООН включає висвітлення всіх пунктів порядку денного ООН, але з акцентом на пріоритетних сферах, які включають: захист та просування гідності людської особистості та традиційної сім'ї; сприяння миру та мирному врегулюванню міжнародних суперечок; роззброєння; захист прав людини і зокрема захист релігійної свободи; зменшення бідності; економічний та соціальний розвиток та гуманітарна допомога.

Важливим є той факт, що, відповідно до резолюції ООН, Святий Престол фінансує загальні адміністративні витрати ООН з відповідною ставкою внесків.

Хоча Апостольський Престол оперує такими поняттями як транснаціональні проблеми та необхідність дотримання принципів солідарності, наприклад, закликаючи до «відкритості» Китаю, відправною точкою політичного порядку в глобальному масштабі та основою організаційної структури міжнародних відносин для Святого Престолу поки що є відносини між суверенними державами та їх інтереси, а не лише заклики до відкритості держав, постійної співпраці і дотримання прав людини. Базовою основою залишається «світ держав», а не «держави світу».

Ідея світового управління, яка вигідна деяким гравцям на глобальному рівні, суперечить ідеям Апостольського Престолу, так як не відповідає принципу субсидіарності. Про це чітко заявив папа Бенедикт XVI в енцикліці «*Caritas in Veritate*» 2009 р. [177]. А папа Франциск закликає реформувати ООН, яка перетворюється в «організацію націй, об'єднаною страхом і недовірою» [251]. Насправді існує велике біблійне виправдання, яке Святий Престол час від часу озвучує, для ствердження думки про те, що держави, якими б вони не були створені, несуть сліди божественного схвалення та пов'язані з моральним всесвітом. Тому у 2005 р. Святий Престол підтримав створення Комісії ООН з миробудівництва. В її функції входить розробка пропозицій у сфері комплексних стратегій постконфліктного відновлення і миробудівництва, налагодження контактів між усіма зацікавленими сторонами і мобілізація ресурсів [61].

При формуванні порядку денного в галузі сталого розвитку Апостольський Престол проводив потужну роботу з метою недопущення обговорення питань

права сексуальних меншин, неоднозначного трактування сім'ї, статі та репродуктивного здоров'я. У зв'язку з цим, 1 вересня 2015 р. постійний представник Святого Престолу при ООН виступив із заявою про прийняття порядку денного сталого розвитку, в якому містилися пункти:

- про «сексуальне і репродуктивне здоров'я» та «репродуктивні права», які Апостольський Престол розглядає як такі, що застосовуються до єдиного поняття здоров'я та відносяться до кожної людини відповідно з особливостями його особистості, з урахуванням розумових і фізичних якостей, які сприяють досягненню особистої зрілості і подальшої взаємної любові, а також прийняття рішень, які характеризують подружні відносини між чоловіком і жінкою у відповідності з моральними нормами;

- на думку Апостольського Престолу, питання терміну «статі» повинно базуватися на біологічній сексуальній ідентичності, що визначається приналежністю до жіночої або чоловічої статі [339].

Оскільки ініціатива Святого Престолу активно підтримувалася багатьма країнами, тому зазначені питання не були включені до порядку денного. У зв'язку з цим важливою є думка про зміцнення ролі міжнародного права і права ООН, яку висловив держсекретар Апостольського Престолу П. Паролін на 69-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 16 вересня 2014 р. П. Паролін наголошує на нових викликах, які стоять перед міжнародною спільнотою, серед яких він поставив на перше місце «неотероризм» – «явище, пов'язане з глобалізацією і яке починає становити загрозу для всіх держав», в яких владу готові захопити «псевдорелігійні транснаціональні сили» [346]. При цьому Святий Престол вважає, що «багатосторонні силові акції» в боротьбі з «неотероризмом» обов'язково повинні спиратися на схвалення Ради Безпеки ООН [346].

Апостольський Престол критикує за спрощене трактування багатьох нинішніх конфліктів як зіткнення цивілізацій. Цей підхід, «граючи на існуючих страхах та упередженнях, призводить лише до ксенофобії. Через це недооцінюється наявність «давніх добрих зв'язків між різними культурами і релігіями» – «фундаменту миру і добросусідства» на всій планеті» [346].

Підтримуючи ООН як «незамінний засіб побудови справжньої сім'ї народів», Святий Престол особливо підкреслює роль Ради Безпеки ООН у прийнятті рішень про спільні дії через конфліктні ситуації. Держсекретар П. Паролін висловився за розробку «інноваційних стратегій» в роботі ООН, які повинні допомогти адекватно реагувати на нові виклики XXI століття. Він повторив тезу Папи Франциска про важливість боротьби проти «фінансово-економічного тероризму» – «прихованої та небезпечної загрози» [346].

Позицію Апостольського Престолу з міжнародних проблем закріпив папа Франциск, який виступив на 70-тій Сесії Генеральної Асамблеї ООН 25 вересня 2015 р. Понтифіком були зроблені акценти на реформуванні системи ООН при повному збереженні ролі і функцій Організації у врегулюванні конфліктів мирними засобами (згадавши існуючі осередки напруженості – Україну, Сирію, Ірак, Лівію, район Великих африканських озер), захист бідних верств населення і охорону навколишнього середовища. Незважаючи на те, що виступ папи Франциска не мав нових тез, він став яскравим моральним критиком керівників ООН [243].

Святий Престол робить активні зусилля по захисту християн, адже гоніння на християн у сучасному світі набули загрозливих масштабів. На Близькому Сході і в Північній Африці християни витісняються з рідних місць і фізично знищуються екстремістськими угрупованнями, руйнуються об'єкти християнської спадщини, хоча «ознаки антихристиянства в Європі також викликають велике занепокоєння» [138]. 7 березня 2017 р. в рамках 34 сесії Ради ООН з прав людини відбулася конференція «Взаємна повага і мирне співіснування як умова міжрелігійного миру та стабільності: підтримка християн і представників інших релігій». Основними організаторами виступили Вірменія, Ватикан, Ліван і Росія. До них приєдналися Бразилія, Греція, Іспанія, Кіпр, Угорщина, Сербія і Хорватія. У заході взяли участь понад 40 офіційних делегацій, у тому числі США, Франції, Німеччини, Італії, Куби, Венесуели, Азербайджану, Казахстану, Ефіопії, Сингапуру, Індії, Індонезії і ПАР. Представник Апостольського Престолу в ОБСЄ отець Я. Урбанчик зазначає:

«Християни – найгониміша релігійна група, до якої упереджено відносяться на глобальному рівні» [138]. Дипломат підкреслив неприпустимість замовчування злочинів щодо близькосхідних християн. Закликав міжнародне співтовариство розглядати цю проблему як дзвінок сучасної цивілізації, відповіддю на який повинна стати загальна консолідація зусиль проти тероризму. Постійний представник Святого Престолу при ООН в Женеві В. Юркович закликав до повноцінного визнання в кожній країні релігійних свобод в якості фундаментального права [146]. Хід обговорення довів, що проблематика забезпечення міжрелігійного миру та злагоди під кутом зору важкого становища християн викликає зростаюче занепокоєння не тільки в Європі, але і в інших регіонах зі значною часткою християнського населення.

Головною метою присутності Апостольського Престолу в ОБСЄ завжди було відстоювання як гідності людської особистості, так і прав народів. Його вагомим вкладом у десять принципів Гельсінського Заключного Акту 1975 р. було включення принципу «поваги державами-учасницями прав людини і основ свободи, включаючи свободу думки, совісті, релігії і переконань, для всіх, незалежно від раси, статі, мови і релігії. А. Казаролі був єдиним представником-підписантом від Святого Престолу [125]. Про це він сказав на саміті глав держав і урядів в Парижі 19 листопада 1990 р., під час якого була схвалена «Паризька хартія для нової Європи» [112]. «Європа прав людини і народів: саме на це ми повинні зосереджувати наші зусилля. Тепер це переконання стало концепцією, яке набуло поширення по всьому європейському континенті: повага до людської гідності є найвищим благом не тільки для досягнення моральної рівноваги в світі, але й в плані юридичних зобов'язань» – заявив дипломат [195].

Святий Престол не може втручатися у військово-політичні питання, однак вважає своїм обов'язком продовжувати наголошувати про захист прав людської особистості і народів, а також підтримувати мир і співробітництво. У Апостольського Престолу немає політичних, економічних чи соціальних інтересів, навпаки, «він пропонує думати про моральні принципи, які повинні керувати життям народів і держав» [126]. Тому «Святий Престол залишається

непохитним прихильником зусиль ОБСЄ, спрямованих на вирішення конфліктів та боротьбу з транснаціональними загрозами, включаючи тероризм та насильницький екстремізм, що веде до тероризму, а також тих, хто займається вагомими проблемами безпеки, такими як міграція, торгівля людьми, а також гуманітарні наслідки та страждання внаслідок конфлікту» [279]. Ця позиція Святого Престолу була підтверджена Президентом ОБСЄ 8 липня 1992 р. на останньому пленарному засіданні ОБСЄ в Гельсінкі [208].

Апостольський Престол завжди підтримував ідею єдиної Європи та виступав за створення будь-якого об'єднання в Європі уже тому, що зіткнення інтересів європейських країн було початком двох світових воєн. Тому Святий Престол завжди робив акцент на те, що союз повинен бути відкритим, переслідувати лише благі наміри, з можливістю вступу в нього будь-якої країни. Зараз Апостольський Престол представлений у ЄС в статусі спостерігача. В свою чергу, ЄС має свого посла у Ватикані. З 1962 р. Святий Престол бере активну участь у роботі Ради Європи [386]. Нинішнім представником папи в статусі постійного спостерігача є монсеньйор П. Руделлі [331]. Також Апостольський Престол є учасником багатьох організацій, підзвітних Раді Європи. Серед них, Європейська комісія за демократію через право (скорочена назва Венеціанська Комісія), створена в 1990 р. Святий Престол отримав статус спостерігача в цьому органі 13 січня 1992 р. 4 вересня 1973 р. Апостольський Престол став членом Банку розвитку при Раді Європи. З грудня 1994 р. в статусі спостерігача Святий Престол бере участь в роботі Європейської комісії боротьби з расизмом і нетерпимістю, присутній на засіданнях по боротьбі з допінгом і на засіданнях комітету по боротьбі з гендерною нерівністю.

Діяльність Святого Престолу при Раді Європи будується на певних принципах і пріоритетах; акцент робиться на майбутнє Європи, її своєрідності, культурі та збереження традицій, захисту прав людини. Далі слідує захист сім'ї, повага свободи вибору релігії і гідності кожної людини. До того ж папські нунції проповідують розвиток універсальної дружньої культури між народами. Саме з цих позицій потрібно розглядати постійну місію Апостольського Престолу при

ЄС та Раді Європи. Необхідно розуміти, що особливу увагу місія приділяє ролі Католицької церкви в Європі, не тільки через призму конфесійної приналежності, а на принципах універсальності прав людини і прагненні до міжрелігійного діалогу. Святий Престол підписав шість конвенцій Ради Європи: Європейська конвенція про транскордонне телебачення 1993 р. та переглянута у 2000 р., Європейська культурна конвенція 1962 р., Європейська конвенція про академічне визнання університетських кваліфікацій 1979 р., Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини 1972 р. та переглянута в 1999 р., Конвенція про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти в Європейському регіоні 2001 р.

Такі події, як візит і звернення папи Івана Павла II до Парламентської Асамблеї Ради Європи 8 жовтня 1988 р. [287], аудієнція папи Бенедикта XVI з членами Європейського банку розвитку 12 червня 2010 р. [176], візит і звернення папи Франциска 25 листопада 2014 р. до Парламентської Асамблеї Ради Європи [241] свідчать про зацікавленість та активну участь Апостольського Престолу у житті організацій.

Святий Престол веде активну роботу щодо запобігання голоду в світі і закликає політиків у всьому світі визнати питання харчування і навколишнього середовища глобальними суспільними питаннями. «Незважаючи на наявність достатньої кількості продовольства для всіх, питання харчування регулярно стають предметом інформаційної спекуляції та загрози національній безпеці, корупції та економічної кризи – заявив папа Франциск, звертаючись до учасників Другої міжнародної конференції з питань харчування у 2014 р. [363]. Світові лідери затвердили Римську декларацію з питань харчування і Рамкову програму дій, в яких викладені добровільні принципи, спрямовані на вирішення основних проблем в сфері харчування та визначення пріоритетів для зміцнення міжнародного співробітництва в сфері харчування.

Ще в листопаді 2009 р. в рамках Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки за ініціативою ФАО очільник Ватикану отримав запрошення відкрити першу сесію зібрання. Саміт намагається допомагати країнам реалізувати

комплексні стратегії продовольчої безпеки за рахунок збільшення сільськогосподарського виробництва та розширення доступу до продуктів харчування через реагування на надзвичайні ситуації [340, с. 6]. ФАО, МФСР та ВПП провели всебічну експертизу у галузі сільського господарства, продовольчої безпеки, управління природними ресурсами, фінансування країн, що розвиваються, та дрібних фермерів; забезпечили ефективні рішення щодо голоду та харчування для найуразливіших країн світу. Генеральний директор ФАО Ж. Діуф відзначив, що присутність глави Католицької церкви дозволила підняти боротьбу з голодом на рівень колективної відповідальності, яка в справі захисту прав людини повинна превалювати над національними та регіональними інтересами [340, с. 2].

14 лютого 2019 р., папа Франциск закликав досягти успіхів в інноваціях та підприємстві, щоб перетворити сільські громади та викоринити голод, заявивши, що «доброчесна наука» потрібна для допомоги бідним і голодним у світі. Він особисто зателефонував на церемонію відкриття 42-ї Наради керуючих МФСР, яка проходила у штаб-квартирі ФАО. Понтифік заявив, що світ повинен «поставити технології на службу бідним», «нові технології не повинні суперечити місцевим культурам та традиційним знанням, а навпаки, повинні доповнювати та діяти у взаємодії з ними» [254]. Понтифік також закликав до розширення глобальної співпраці у боротьбі з голодом та закликав тих, хто постраждав від бідності та голоду, брати безпосередню участь у прийнятті рішень, «щоб ці люди могли бути відповідальними архітекторами власного виробництва та прогресу» [254]. Генеральний директор ФАО Х. Сілва у своєму виступі під час церемонії вступу на посаду зазначив, що присутність папи Франциска завжди рухає нами, надихає нас і зміцнює в боротьбі за справедливий світ [360].

Подібні заяви директорів ФАО продемонстрували беззаперечне визнання Святого Престолу як суб'єкта міжнародних відносин – основного носія ідей наднаціональних інтересів і прихильника побудови гармонійного міжнародного співтовариства.

Висновки до Розділу 2.

Після Вестфальського миру, незважаючи на посилення ролі національних держав, Апостольський Престол продовжував впливати на хід світової політики. А завдяки процесам глобалізації, росту мас-медіа і комунікацій Святий Престол збільшує свій вплив та авторитет у новій глобальній світовій системі, яка сьогодні формується. Католицька церква стала впливовою транснаціональною організацією, і жодна держава не може дозволити собі її ігнорувати. Вона повернула та укріплює всі транснаціональні характеристики, які втратила після утвердження Вестфальської світополітичної моделі: верховенство папи, централізація та інтернаціоналізація церковного управління, проведення вселенських соборів, транснаціональні кадри, місіонерська активність, транснаціональні навчальні центри й інтелектуальні мережі, святині як осередки паломництва й міжнародних контактів, транснаціональні релігійні рухи.

Католицькій церкві вдалося пережити секуляризацію на Заході і стати частиною Глобального Півдня. Сьогодні Святий Престол є одним з ключових суб'єктів глобального управління, і з ним однаково рахуються як ісламські, так і світські режими. Католицька церква, яка існує упродовж двох тисяч років, сьогодні прагне здійснювати свою місію в глобальному масштабі.

Глобалізація повністю підтверджується Апостольським Престолом. Однак конституційні та нормативні правила цього процесу оскаржуються ним. Актуальність католицького фактору в сучасному світі зростає на тлі глобалізації, активності ісламу, несприятливої демографічної ситуації та духовного вакууму. З обранням латиноамериканця Хорхе Бергольйо Папою Римським, він набуває ще вагомішого значення у світовому процесі.

Католицька церква знаходиться в унікальному становищі для вирішення проблем, спричинених глобалізацією, оскільки є глобальним актором і, таким чином, може мати позитивний або негативний вплив на вирішення питань світового масштабу. Соціальні питання за своєю природою набули масштабу світового значення. Після Другого Ватиканського собору, Святий Престол підтвердив свої глобальні інтереси, виражені в багатьох енцикліках. Своїми

працями і вчинками понтифіки постійно висловлювали стурбованість Католицької церкви глобальними умовами. Головний внесок Католицької церкви у дискурс про глобалізацію пов'язаний з прагненням проповідувати та служити зміцненню фундаментальної єдності людства. Соціальне вчення відповідає на питання про вплив глобалізації на єдність людської сім'ї в контексті дискусії про глобальний розвиток. Воно приділяє особливу увагу нерівності і виключеності народів з економічного та соціального прогресу.

Глобальні проблеми сьогодення залишаються в полі зору Католицької церкви. Їх причини та наслідки всебічно досліджувалися та аналізувалися у всіх офіційних документах Святого Престолу, присвячених соціальній тематиці. Безперечно, вони не обмежуються лише проблемами війни і миру, боротьби з бідністю та соціальною нерівністю, свободи віровизнання чи захисту довкілля. Їх перелік значно ширший і потребує подальшого аналізу. Проте позиція католицизму до причин їх появи та наслідків для людства є однозначною і ґрунтується на позиції теоцентризму і теогуманізму та твердженні, що джерела глобальних проблем походять з гріховності світу, розвитку антигуманних ідеологій, панування атеїстичного світогляду, глобалізації економіки. Католицька церква закликає до переосмислення суспільно-політичної дійсності та її зміни на засадах відповідальності, солідарності та загального суспільного блага. Соціальне вчення пронизане найважливішими елементами концепції універсального суспільного блага, що включає і захист навколишнього середовища, і відстоювання універсальних прав людини та свободу віровизнання. Для досягнення універсального суспільного блага необхідна розвинена координація зусиль між найрозвиненішими країнами, і щоб в міжнародних структурах були представлені інтереси всього людства. Вказуючи на соціальний обов'язок глав держав перед соціально незахищеним населенням, Апостольський Престол закликає до рівномірного розподілу благ, вважаючи це моральним обов'язком.

Нерівномірний розподіл матеріальних благ, невключеність усіх народів в економічний і соціальний прогрес, питання монополій і несправедливої

конкуренції в ринковій економіці, криза демократії та глобальні кліматичні зміни становлять основний фокус інтересів Святого Престолу.

Соціальне вчення Католицької церкви вважає демократію співмірною з гідністю людини. Демократія без моральних цінностей перетворюється у завуальований тоталітаризм. Тому папа Франциск говорить про необхідність «повернути контроль над демократією «високої інтенсивності», що повинно виражатися за допомогою реформування державних установ та процедурних правил, які б ставили людей в центр уваги.

Святий Престол акцентує увагу на екологічних проблемах, переймаючись кліматичними змінами, нестачею води та їжі і закликає розвинені країни діяти не декларативно, а рішуче вирішувати екологічні проблеми, які загрожують людству. Римські папи наголошують на спільній відповідальності людства за збереження цілісного і життєздатного середовища та підпорядкування наукових можливостей морально-етичним засадам. Проблеми з питань екології розглядаються з позиції солідарності, відповідальності та загального блага. Поставивши наріжним каменем свого понтифікату екологічні проблеми та захист навколишнього середовища, папа Франциск видав у 2015 р. енцикліку «Laudato si'», в якій закликає всю світову спільноту «захистити наш дім».

Зважаючи на широку географію присутності католиків у світі, дипломатія Апостольського Престолу набирає свою ефективність, набуваючи нових форм і розвиваючи нові методи впливу. Головні пріоритетні напрямки сучасної дипломатичної діяльності Святого Престолу випливають з регіональних особливостей та існування глобальних проблем сьогодення, які ніколи не виходять з поля зору Католицької церкви. Вносячи вклад у збереження і відстоювання на міжнародній арені традиційних цінностей і моралі, Апостольський Престол зберігає свій вплив у сучасному світі, використовуючи папську дипломатію.

Святий Престол розширює горизонти своєї дипломатії, активно розвиваючи відносини з некатолицькими країнами і навіть країнами, які упродовж довгих років відверто протиставляли свою державну ідеологію

Католицькій церкві. Сьогодні Апостольський Престол активно розвиває діалог з Китаєм та іншими азійськими країнами. Проте зміцнення міждержавних зв'язків з Вірменією та офіційне визнання геноцидом вірменської різанини 1915 р., погіршило ватикано-турецькі відносини.

Незважаючи на відлигу двосторонніх відносин між Апостольським Престолом і Китаєм, проблемними питаннями залишається збереження Ватиканом дипломатичних відносин з Тайванем та підтримка Святим Престолом католицьких єпископів Гонконгу, які виступають на підтримку китайської опозиції. Разом з тим відмова папи Франциска в аудієнції з духовним лідером буддистів Тибету у вигнанні Далай-ламою свідчить про неготовність Святого Престолу вступати в конфронтацію з Китаєм через визнання католицизмом нового балансу сил у світі, зокрема зростаючої політичної могутності Китаю.

З приходом до влади папи Франциска послабилися відносини Святого Престолу з США. Франциск вніс нове бачення зовнішньополітичної концепції Апостольського Престолу, що відповідає інтересам Євразійського регіону.

Особливої уваги надається близькосхідному регіону, так як там відбуваються найсильніші утиски християн та інших релігійних і етнічних меншин. Головним завданням близькосхідної політики Апостольського Престолу є захист усіх християн, охорона святих місць та мирне вирішення близькосхідних конфліктів. Усі понтифіки акцентують увагу на інтернаціоналізації і визнанні нейтрального статусу міста Єрусалима. На інституційному рівні місто має стати прикладом примирення юдеїв, християн і мусульман, символом конкретної можливості мирного співіснування трьох релігій на Близькому Сході.

Незважаючи на втрату колишнього впливу на європейську політику, процеси секуляризації та від'ємний ріст католицизму в Європі, сьогодні католицизм є одним з найсильніших політичних факторів як у європейському, так і в світовому масштабі. Сучасна Європа плюралістична і толерантна, що забезпечує можливість діалогу між світською та церковною владою. Апостольський Престол активно співпрацює з усіма європейськими країнами,

висуваючи ідею дипломатії європейських міст як ефективний і впливовий фактор системи міжнародних відносин для вирішення проблем регіонального і міжнародного значення. Попри це Апостольський Престол жорстко критикує Європу за провальну міграційну кризу. Прийом біженців європейськими країнами є ключовою ідеєю сьогоднішнього понтифіка.

Особливість співпраці Святого Престолу з міжнародними організаціями, в яких він представлений переважно спостерігачем, полягає в тому, що на відміну від інших суб'єктів міжнародного права, зокрема держав, Апостольський Престол зосереджує свою увагу в них не стільки на матеріальному аспекті людського життя та прогресу, а духовному, моральному та культурному вимірах. Святий Престол вважає, що принципи миру, поваги прав людини та справедливості, зафіксовані у Статуті ООН, співпадають з принципами, які сповідує Церква, і лише ця універсальна міжнародна організація здатна розв'язати найскладніші проблеми сучасності.

Схвалюючи діяльність ООН, яка спрямована на мирне співіснування та співпрацю між країнами, Апостольський Престол заявляє про свої моральні позиції щодо актуальних сучасних питань (наприклад, планування сім'ї, абортів, ембріонального клонування людини та сімейного життя). І те що політика папи Франциска щодо абортів чи визнання одностатевих шлюбів викликає певні внутрішні суперечки свідчить про бажання понтифіка змінювати Церкву та проводити подальші реформи.

Незважаючи на періодичну критику Святогодіякими акторами міжнародних відносин, взаємодія між Святим Престолом та ООН продовжує існувати і плодоносити у різних контекстах. Пошуки миру мають велике значення для обох інституцій, особливо захисту людської гідності та інтересів людства.

Зважаючи на значні результати останніх дипломатичних проривів Апостольського Престолу, є всі підстави сподіватися на продовження позитивної динаміки двосторонніх відносин та їхньої всебічної підтримки з боку Святого Престолу в подальшому.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ СУЧАСНОЇ ДИПЛОМАТІЇ СВЯТОГО ПРЕСТОЛУ.

3.1. Публічна дипломатія Святого Престолу.

В політологічній літературі дипломатія трактується як діяльність суб'єкта міжнародних відносин для здійснення цілей і завдань зовнішньої політики та захисту інтересів держави за кордоном. Дипломатія являє собою сукупність практичних заходів, прийомів і методів, що застосовуються з урахуванням конкретних умов і характеру вирішуваних завдань. Перевагою цього визначення є обмеження кола учасників дипломатії лише суб'єктами міжнародних відносин, здатними незалежно і самостійно вступати у дипломатичні відносини з міжнародними акторами, та залучення до кола учасників дипломатичної діяльності не тільки держав, але й особливих суб'єктів дипломатії, яким і є Святий Престол [59, с. 13].

Сучасна дипломатія зазнає докорінних змін. Дипломатична сфера перестала бути винятковою прерогативою держави, і успіх на міжнародній арені багато в чому залежить від спільних зусиль державних і недержавних структур. Дипломатія зараз є багатогранною діяльністю, в якій дедалі помітнішу роль відіграє громадська думка і жодна політична ініціатива не може увінчатися успіхом без громадської підтримки. Дипломатії стало властиве різноманіття форм, свідченням чого є зростаюча роль публічної дипломатії. На відміну від традиційної дипломатії, публічна дипломатія є відкритим комунікаційним процесом, спрямованим на розвиток контактів на рівні урядів, неурядових організацій і просто громадян в цілому. Основними методами публічної дипломатії є широкі інформаційні, культурні та освітні програми. Публічна дипломатія визначається деякими дослідниками як «стратегічне політичне спілкування» [79, с. 24].

Процеси глобалізації, інтеграції та регіоналізації ведуть до суттєвих змін у характері сучасної дипломатії, модифікують її структури, розширюють коло дипломатичних акторів. В умовах електронної революції і стирання кордонів між внутрішньою і зовнішньою політикою на перший план у дипломатичній

діяльності виходить публічна дипломатія як невід'ємна частина м'якої сили. Акторами публічної дипломатії виступають як професійні дипломати, так і транснаціональні релігійні актори.

В контексті наукового дослідження, під публічною дипломатією Апостольського Престолу розуміється формування громадської думки і поліпшення іміджу церкви завдяки інформаційним проектам у друкованих та електронних ЗМІ, в сфері культури, науки, освіти, підвищення професійного рівня, економічного розвитку і охорони навколишнього середовища.

Головна риса, властива публічній дипломатії Святого Престолу, є політика прямої комунікації [141, с. 226]. Щоб донести до тих чи інших політичних або релігійних інститутів певну думку, дуже часто понтифік не звертається до своїх нунціїв (тобто офіційні дипломатичні канали), а сам робить заяви, з яких світова спільнота отримує необхідну інформацію. Яскравим прикладом такої політики є перша промова понтифіка після закінчення конклаву. Новообраний папа сказав: «Обов'язком конклаву було обрання римського єпископа, і, здається, що мої брати-кардинали знайшли його на краю світу» [263]. Ця лаконічна та іронічна фраза несе в собі потужне послання всій християнській спільноті. По-перше, папа підкреслює міжнародний характер майбутнього понтифікату, акцентуючи увагу на своєму походженні. По-друге, папа Франциск титулує себе найдавнішим титулом – «єпископом Риму», підкреслюючи тим самим, що він лише один з багатьох єпископів Христа. Це яскравий посил до всього світу, який демонструє готовність до діалогу, рівноправного співробітництва, подолання суперечок. По-третє, понтифік взяв собі ім'я в честь св. Франциска Ассізького, який відомий скромністю свого життя, ідеалом для якого був смиренний Христос і постійна праця на благо бідних та простих людей.

Римський понтифік виступає за тісне спілкування з православними: проводить зустрічі з очільниками православних церков. 12 лютого 2016 р в аеропорту м. Гавани на Кубі відбулася зустріч папи Франциска і патріарха Кирила, які відзначили, що зустріч носила в першу чергу пасторський характер і не була політичною подією. Папа Франциск налаштований на подібні зустрічі, і

з Московським патріархом він був готовий зустрітися давно. Більшість експертів вважають, що за раптовою згодою патріарха Кирила на зустріч із Папою Римським стоїть Кремль, який намагається різними способами подолати міжнародну ізоляцію Росії. Будь-яка зустріч із міжнародним авторитетом допомагає Кремлю зміцнити репутацію. Я. Кротов з цього приводу зазначає: «Погодившись на зустріч, папа Франциск допомагає агресивній диктатурі Кремля виглядати нормальною країною. Це обійми за чужий рахунок. Обіймається Папа, а гинуть від російської зброї українці і сирійці» [73]. Однак, навіть така подія стала важливим кроком у публічній дипломатії понтифіка, який ще раз підкреслив своє дружнє ставлення до православного світу та намагається налагоджувати мирний діалог між двома церквами.

Концептуальні засади нової публічної дипломатії включають у себе розвинений інформаційно-комунікаційний компонент [325, с. 16–20]. Потреба залучати громадськість на свою сторону в умовах миттєвого поширення як інформації так і дезінформації, стала особливо значущою. Прекрасно розуміючи цю тенденцію, понтифік оновлює публічну дипломатію Апостольського Престолу, що робить її всеохоплюючою, відкритою для всіх, здійснює своєрідний «ребрендинг» Католицької церкви» [141, с. 227]. Папа проводить таку політику поступово і непомітно: перерозподіляючи функції та використовуючи існуючі методи і внутрішні ресурси. Вирішуючи проблему скорочення кількості віруючих і парафіян, папа не посилює політику, а шукає розумні шляхи, йде назустріч навіть усупереч деяким канонічним засадам, що, до речі, викликає протистояння певних релігійних і громадських кіл [7].

Святий Престол вважає, що Церква покликана бути там, де є люди. Оскільки зараз уся електронна мережа також складається з людей, там повинна бути і Церква. Папа закликав не боятися стати повноцінними громадянами інформаційного суспільства XXI ст., оскільки Інтернет пропонує величезні можливості для зустрічі та солідарності [252]. Важливо відзначити, що папа Франциск у своїх посланнях вкладає особливий зміст у поняття «громадянин». Бути таким означає прагнення разом творити суспільні блага. На його думку,

сучасні цифрові технології дали імпульс для створення абсолютно нового соціального простору, всередині якого можлива побудова таких зв'язків, які будуть впливати на суспільства і їх культуру. Ось чому понтифік ставить питання відносин між церквою і суспільством, які регулюються на різних рівнях, найважливішим з яких є глобальна мережа Інтернет. Йому надається центральне значення в побудові нового типу відносин між віруючими і представниками світського суспільства. Своїм закликом до активної участі в цифрових контактах він відкриває шлях до побудови такого діалогу. Така модель поведінки Католицької церкви коріниться в історії. У період, коли суспільство переходило від усної до письмової форми спілкування, церква була першою, хто використовував новий тип комунікації. Таким чином, її письмові звернення набули особливої ваги, навіть наближеної до святості. Таке ж ставлення завоювали і їх автори. Сьогодні Святий Престол теж прагне першим застосувати нові форми спілкування в цифровому просторі для проведення своєї ефективної політики та прямої публічної дипломатії [141, с. 231]. Оскільки Апостольський Престол завжди намагається іти в ногу з часом, саме за понтифікату папи Франциска публічна сфера набула першочергового значення і стала повноцінною частиною зовнішньої політики та одним з основних дипломатичних інструментів Святого Престолу.

Посилення впливу публічної дипломатії супроводжується важливими тенденціями: глобалізацією і розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, які тепер з'єднують країни, культури та суспільства складними і безпрецедентними механізмами. В такому світі сьогодні різко зросло інформаційне забезпечення практично кожного зовнішньополітичного питання. Тому папа Франциск приділяє велику увагу інформатизації своїх ресурсів: був запущений сайт, який відвідують понад половини мільярда людей, понтифік завів свої сторінки в соціальних мережах Twitter, Facebook та Instagram. Проповіді та повчання понтифіків щонеділі транслюються по всіх інформаційних каналах Апостольського Престолу, що є «ефективним інструментом м'якої сили» [141, с. 228]. Така послідовна та ефективна політика

папи Франциска з використанням інструментарію цифрових можливостей дипломатії сприяє найменшій країні в світі залишатися впливовим актором сучасної світової політики та зберігати свій беззаперечний авторитет, оскільки Святий Престол привертає увагу світового співтовариства до актуальних проблем сучасності. Це свідчить про політичну силу Католицької церкви.

Щорічне дослідження «Twiplomacy», проведене комунікаційною фірмою Burson Marsteller, виявило, що папа Франциск через свої акаунти @Pontifex на дев'яти мовах був найвпливовішим світовим лідером у Twitter три роки поспіль. Президент США Б. Обама мав більшу частку послідовників, але середній показник «ретвітів» папи Франциска перевищував показник Б. Обами у вісім разів [359]. Така особливість пояснюється тим, що сторінка Б. Обами орієнтована на донесення власної політичної ідеї, а папа використовує соціальну мережу для спілкування з усіма віруючими, тим самим підкреслюючи концепцію універсальної церкви [276].

Папа Франциск залишається найпопулярнішим світовим лідером, випереджаючи інших впливових світових політиків. У 2013 р. він був особою з максимальною кількістю щомісячних пошукових запитів у Google (понад 1,7 млн) та найчастіше згадувався в мережі (понад 49 млн), випередивши Б. Обаму, В. Путіна та А. Меркель. Дослідження також показує, що за рівнем популярності серед молоді папа Франциск займає 3-є місце після групи One Direction (78 млн) і Джастіна Бібера (53 млн) [276].

На акаунт папи Франциска в Instagram протягом 12 годин після його запуску підписалося понад 1 млн користувачів. Папа побив рекорд футболіста Д. Бекхема, він тримався майже рік, зібравши 1 млн голосів, але понтифіку знадобилося вдвічі менше часу, щоб набрати стільки ж голосів, як і знаменитий футболіст. Приєднавшись до Instagram, папа Франциск потрапив у спільноту, яка набагато молодша за нього [359].

Апостольський Престол завжди здійснював комунікацію з використанням максимально нових технологій та зробив усе можливе, щоб не залишитися на «задвірках» нових технологій і «йти в ногу з віруючими». З 1991 р. активно

використовуються програмні сервіси WORM, SEDOC, які сприяють якіснішому поширенню інформації в зручному для реципієнтів форматі та спеціальною системою DEI, через яку передаються всі послання пап. Не маючи ще власного сайту, всі важливі події Католицької церкви (різдвяні меси, урочисті папські благословення «Urbi et Orbi») транслювалися за допомогою сервісів французького оператора супутникового зв'язку EUTELSAT і британського WRN Broadcast [94, с. 131].

Святий Престол приділяє особливу увагу публічній дипломатії в конфліктних умовах, яку часто називають «прямим діалогом зі знедоленими». Так, під час апостольського візиту папи Франциска в США у вересні 2015 р. телевізійним центром Ватикану спільно з американським телеканалом ABC була створена програма, в якій американська і кубинська молодь могла обговорити різні актуальні для них теми. Це стало ще одним потужним кроком у нормалізації відносин між двома країнами після встановлення дипломатичного діалогу.

Освоєння Католицькою церквою інтернету та акцентування на всеосяжному значенні цього інструментарію свідчить не лише про прогресивність, а й про вміле та послідовне проведення масштабних акцій із залучення, зокрема молодого покоління. Окрім визнання майже всіх видів релігійної діяльності в інтернеті, церква активно дискутує та обговорює питання про призначення одного зі святих покровителем мережі Інтернет, що привертає увагу громадськості до цифрових технологій. Фактично, Ватикан активно використовує інструментарій публічної дипломатії у міжнародних відносинах. Так, у березні 1997 р. Ватикан запустив власний офіційний сайт www.vatican.va., з використанням італійської офіційної мови держави-міста Ватикан, латини як офіційної мови Католицької церкви і юридичної мови Ватикану, французької як дипломатичної мови Ватикану, німецької як мови армії Ватикану та швейцарської гвардії, а також англійської, іспанської, польської і португальської мови, які використовуються для поширення інформаційних матеріалів [116, с. 203]. Ватикан уважно стежить за новітніми технологіями і не залишається осторонь. Напередодні ювілейного 2000-го року Радіо Ватикан разом з

компанією Sony реалізували масштабний проєкт *Abba Pater*. В рамках якого було записано 11 треків та випущено 3 альбоми, в яких голос папи Іоанна Павла II звучав під музичний супровід на п'яти мовах. Яскраво і ефективно працювали засоби масової інформації Ватикану у 2000 р., коли ватиканські ЗМІ максимально інтенсивно і цілодобово транслювали ювілейні заходи, знайомлячи публіку всього світу з діяльністю Святого Престолу в новому тисячолітті [202]. Подібні проєкти були втілені за папи Бенедикта XVI («*Alma Mater*» 2009 р.) та папи Франциска (прогресивний рок альбом «*Wake Up!*» 2015 р.) [320].

У рамках проведеного дослідження *Eurisko*, яке поставило своїм завданням визначити потенціал католицьких медіа, які розширюються і впроваджують нові принципи роботи, розвивається політика реорганізації діяльності мас-медіа Апостольського Престолу, результатом якої стало створення єдиної всесвітньої католицької інформаційної мережі *Aleteia*. Ця реформа дала свої результати – в соціальній мережі вже понад 67 млн католиків із США, Великобританії та Ірландії [159]. *Aleteia* стала першим новинним та інформаційним вебсайтом під егідою папської комісії з масових комунікацій та папської ради зі сприяння новій євангелізації, де висвітлюються питання життя, віри і суспільства. В його роботі беруть участь понад 1300 партнерів Католицької церкви і понад 800 експертів. Він базується у Франції і працює на восьми мовах по всьому світу (англійською, арабською, французькою, іспанською, італійською, польською, португальською та словенською). *Aleteia* має понад 600 тис. підписників та понад 3,3 млн шанувальників у Facebook, щомісяця охоплює понад 13 млн людей [159].

Важливим стратегічним «брендингом» і «вебідентифікації» Католицької церкви в електронній мережі є створення ідентифікованого домену верхнього рівня «*catholic*». Найближчим часом Святий Престол планує запуснути нову інформаційну платформу з використанням цього домену, яка стане головним електронним майданчиком, що об'єднає всі помісні церкви та єпархії Католицької церкви по всьому світу [428]. Домен верхнього рівня стане головним джерелом ідентифікатора Католицької церкви в мережі. Це означатиме, що той, хто це має, є саме таким – тобто авторитетом з цього

конкретного предмету. Це важлива стратегія «брендингу» і «вебідентифікації» Католицької церкви в інтернеті [428].

29 червня 2011 р. був запущений власний інформаційний портал news.va, на якому 39-ма мовами розміщується інформація про новини Святого Престолу та держави-міста Ватикану, газети «L'Osservatore Romano», бібліотеки Ватикану й інші інтернет-ресурси [116, с. 207].

4 вересня 2014 р. папа Франциск представив відеозв'язок зі студентами з п'яти країн, які представляють усі континенти світу, для запуску цифрової платформи Scholas.social [424]. Ця цифрова платформа сприяє інтеграції понад півмільйона навчальних закладів для обміну досвідом, методологіями та проектами, демонстрації їх та сприяння співпраці а також залучення їх до глобального контексту. Scholas Social будує мости між школами та освітніми організаціями по всьому світу з акцентом на периферію [389].

У червні 2015 р. відбулася реформа засобів масової інформації Ватикану, в результаті якої було створено нове відомство Римської курії – Секретаріат з питань комунікацій «Segreteria per la Comunicazione», пізніше перейменований у Дикастерію з питань комунікації «Dicastero per la Comunicazione» [218]. Мета проекту – об'єднати всі ватиканські ЗМІ в одну структуру, щоб «краще реагувати на потреби глобальної місії Церкви у мінливому та швидкому середовищі, такому як мультимедіа та соціальна інформація» [218]. В рамках цього проекту в новий Секретаріат увійшли автономні структури: телевізійний центр Ватикану, ватиканське радіо, офіційна газета Ватикану «L'Osservatore Romano», ватиканське книжкове видавництво, папська комісія з питань соціальних комунікацій, пресслужба Святого Престолу, інтернет-сервіс Ватикану, ватиканська типографія, фотослужба Ватикану [218].

У відомстві Дикастерії з питань комунікації (префект – доктор П. Руффіні) знаходиться офіційний сайт Ватикану та акаунти понтифіка в соціальних мережах. Колишнім префектом відомства був Монсеньор Д. Вігано, який з 2013 р. опікувався висвітленням всіх апостольських візитів, а 28 лютого 2013 р. під його керівництвом були зняті «прощальні кадри» відречення папи римського

Бенедикта XVI. Документальні кадри, були показані як художній фільм: ось папа прощається з кардиналами, на очах яких виступають сльози, ось він сідає на вертоліт і махає рукою, наче прощається з Престолом Святого Петра. Фільм мав величезний успіх, який, безсумнівно, став і особистим професійним успіхом Монсеньйора Д. Вігано.

Монсеньйора Д. Вігано є визнаним у кінематографічному світі, був директором світського кінематографічного журналу та вручав кінопремію ім. Брессона режисерові А. Кончаловському [365]. Премія Р. Брессона, заснована італійським Фондом культурних заходів і кінематографа та щорічно вручається на Венеціанському кінофестивалі режисерам, після погодження папськими радами по культурі і масовим комунікаціям [365]. Таким чином, Апостольський Престол не залишається далеко від кінематографа і активно висловлює свою позицію вустами монсеньйора Д. Вігано. Це явно свідчить про те, що представники Римської курії активно беруть участь в світському культурному житті суспільства.

Участь Святого Престолу в суспільному і культурному житті – значний інструмент його публічної дипломатії. Саме тому велику увагу Секретаріат з комунікацій приділяє кіно, важливому засобу популяризації моральних і політичних ідей. Раніше, в 1995 р, з ініціативи папи Іоанна Павла II, Апостольський Престол опублікував список, що складається з 15 фільмів. Список «Кращих світових фільмів за версією Ватикану», був скромно названий «Деякі важливі фільми». Ідея полягала в тому, щоб відібрати ряд шедеврів світового кінематографа, які відповідно до ідей Католицької церкви вважаються позитивними для віруючих. Список був поділений на три тематичні блоки: релігія, цінності і мистецтво. До нього увійшли такі шедеври, як «Нові часи», «Андрій Рубльов», «Список Шиндлера», «81/2» [377].

Ватикан робить ставку на спілкування з молоддю. Про спрямованість проведення публічної дипломатії за допомогою встановлення контактів з молодим поколінням свідчать, наприклад, Всесвітні дні молоді (ВДМ), що проводяться Католицькою церквою з 1985 р. На заключній месі Всесвітнього дня

молоді на Копакабана-Біч в Ріо-де-Жанейро в 2013 р. взяли участь 3,2 млн людей. Меса Всесвітнього дня молоді 1995 р. з папою Іоанном Павлом II, яка проводилася в Манілі на Філіппінах, залишається наймасовішою. За оцінками експертів, цей захід відвідало до 5 млн людей [310]. Проведення таких заходів відкриває перед Ватиканом широкі можливості одночасно доносити широке коло питань. Також у ці дні йому вдається успішно нарощувати ту саму силу привабливості, що є важливою складовою публічної дипломатії, наприклад надаючи допомогу бажаним відвідати подію (безкоштовні пункти харчування, сприяння в документальному оформленні поїздки, проживання і т.д.). Цікаво зауважити, що офіційний сайт Всесвітнього дня молоді перекладений українською та російською мовами, незважаючи на те що у своїй більшості населення цих країн некатоліцьке.

На Всесвітньому дні молоді в Бразилії папа Франциск просив молодь не боятися стати місіонерами, бо «сам Христос буде йти перед ними: нести Євангеліє – значить нести божественну силу, зносити й руйнувати бар'єри егоїзму, нетерпимості та ненависті, щоб будувати новий світ» [45]. Це бажання позбутися зла і насильства, що принаймні декларативно відповідає прагненням будь-якої країни і людини окремо. А також, стати місіонерами, що прямо відповідає інтересам Святого Престолу збільшити кількість віруючих. Щоб досягти блага світу і країн, необхідно слідувати ідеям пап. Це і є один з методів роботи публічної дипломатії Ватикану.

Зовнішньополітичні принципи та пріоритети Святого Престолу не можуть транслюватися без власного прикладу, що є ефективною складовою його дипломатичного інструментарію: наприклад, у липні 2015 р., він відкрив вертолітну площадку у Ватикані для прийому швидкої допомоги кліки «Бамбіно Джезу» [423], в день свого дня народження 17 грудня 2014 р. подарував спальну білизну безхаткам, а в березні 2015 р. відкрив для них двері ватиканських музеїв [416]. Є цілком очевидним, що такі дії не впливають на глобальні питання міжнародних відносин, але мають важливу складову публічної політики та дипломатії Святого Престолу на сучасному етапі. Раніше такого роду ініціативи

не відрізнялися масштабністю і частотою проведення. Приклади таких соціальних акцій з боку понтифіка здатні створювати доброзичливий імідж Святого Престолу як усередині Італії, так і у всьому світі.

Ще одним дипломатичним інструментом Святого Престолу є проведення «ювілейного року», протягом якого допускається можливість особистого відпущення гріхів. Незважаючи на те, що причинами проведення ювілейного року було збагачення церковної скарбниці, надання особливого значення понтифікату того чи іншого папи, тепер у складний для церкви період (скорочення кількості вірних, секуляризація, погрози радикалів і екстремістів на адресу віруючих) з'явилася необхідність «переорієнтувати» захід і зробити його відкритим і соціальним. Такі заходи розширюють географічні кордони публічної дипломатії Святого Престолу

Всупереч традиції, в 2016 р. перші святі ворота ювілейного року милосердя (проголошений на честь 50-ої річниці закінчення Другого Ватиканського собору та присвячений Божому милосердю) були відкриті не в Римі, а в столиці Центральноафриканської Республіки [20]. Вперше за час проведення ювілейних років, цей рік став подією всесвітнього масштабу та отримав «універсальну характеристику» [209]. Святі ворота відкрилися по всьому світу, як свідectво того, що «Божа любов не може знати кордонів». Варто зауважити, що в рамках проведення того ювілейного року папа Франциск звертався до лідерів багатьох країн про помилування засуджених в'язнів. Державна рада Республіки Куба під головуванням Р. Кастро у відповідь на заклик папи Франциска помилувала 787 в'язнів, серед яких жінки та хворі [215].

Зростаюче число єпархій в Африці та Азії дозволило охопити мільйони людей в усьому світі. На глобальному рівні – це приблизно до 62% усього католицького населення. Таким чином, ідеться про 900–950 млн віруючих, які пройшли через святі ворота в різних парафіях. Цікава особливість такого ювілейного року в тому, що він набув широкого розголосу в Інтернеті, що пов'язано з новою інформаційною публічною дипломатією. Сайт сімома мовами, присвячений події, відвідали понад 16 млн людей, а завантаження матеріалів

сягнули 1,5 млн разів. Подія викликала великий інтерес з боку громадськості. Наприклад, відео, на якому під час ювілейного року папа Франциск сповідує молодих хлопчиків, менше ніж за 24 години сягало майже 2.5 млн переглядів [209]. Упродовж Року милосердя місто Рим відвідало понад 21 млн паломників з 156 держав [209]. Проведення Ювілейного Року мало позитивний вплив на економіку Риму. Було зафіксовано підвищення ВВП міста на 2,4%, що у грошовому еквіваленті склало 11,5 млрд євро [305, с. 3]. Також Ювілейний Рік справив позитивний вплив на ринок праці: у 2016 р. були створені 5,5 тис. нових робочих місць, що говорить про зниження безробіття в італійській столиці на 2,9%. Приріст доходу від податкових надходжень, порівняно з вихідним передбачуваним показником, склав 37%, що відповідає 832 млн євро, в той час як надлишок збільшився на 244 млн євро. В цілому на проведення заходу було витрачено близько 400 млн євро [305, с. 4].

Отже, наслідки та ідеї Ювілейного Року залишилися живими і актуальними для мільйонів віруючих, які викликають інтерес і прихильність ідеям Святого Престолу. Публічна дипломатія проводиться в рамках загального зовнішньополітичного курсу Святого Престолу, дозволяючи йому розширювати сферу своїх інтересів як у духовному, політичному та економічному житті країн, переслідуючи свої інтереси – захист християн у всьому світі.

Церква в розумінні Апостольського Престолу – перш за все місіонерський інститут, який активно проводить евангелізацію сучасного секуляризованого світу. Другий Ватиканський собор дав серйозний імпульс розвитку цієї концепції. Для цього по всьому світу почали створюватися різноманітні транснаціональні католицькі мережі та інші форми взаємодії, що безперешкодно перетинають національні кордони й межі між регіонами, які в останні десятиліття прикметно зросли. Якщо використовувати сучасні терміни бізнесу, Святий Престол проводить політику «франчайзингу» для розвитку каналів своєї публічної дипломатії [141, с. 234]. Крім відкриття нових парафій, Апостольська Столиця сприяє розвитку католицьких громад, рухів, організацій, багато з яких досягли масштабів політико-економічних центрів. Серед них «Опус Деї»,

«Братство сопричастя і визволення», Федерація «Regnum Christi», клерикальна релігійна конгрегація «Легіонери Христа», Католицький рух «Фоколярі», «Спільнота Святого Егідія», благодійна організація «Кáритас Інтернаціоналіс» та багато інших.

Варто зазначити, що багато неурядових організацій мають офіційне представництво в ООН. На даний час 4500 неурядових організацій різного походження мають активний консультативний статус при Економічній та Соціальній Раді ООН, а 1500 неурядових організації мають асоціацію з Департаментом громадської інформації ООН [303]. Серед цих неурядових організацій є багато католицьких організацій, які є сильними партнерами ООН. Вони також відіграють активну роль у списку неурядових організацій і користуються позитивною репутацією на міжнародному рівні. Католицькі організації були пов'язані з попередницею ООН – Лігою Націй; вони з самого початку брали участь у роботі багатьох ранніх міжнародних організацій, які зараз належать до системи ООН. Деякі католицькі організації брали участь у конференції ООН у Сан-Франциско з метою створення ООН, і вони відіграли важливу роль у розробці тексту статті 79 Статуту ООН, яка визнає участь неурядових організацій в роботі ООН [303].

Понад 30 католицьких організацій є членами ООН в Нью-Йорку, Департаменту економічних та соціальних питань ООН чи Департаменту громадської інформації ООН. Головною метою цих католицьких організацій є просування католицьких соціальних принципів та цінностей, таких як мир, соціальна справедливість, співчуття, толерантність та солідарність [303].

Благодійна організація «Caritas Internationalis» – глобальна конфедерація 164 національних організацій Католицької церкви, що надають гуманітарну соціальну та правозахисну допомогу у близько 200 країнах усього світу. На національному та міжнародному рівнях Карітас втілює місію побудови кращого світу, просуванню миру, економічної справедливості та добробуту людини, з особливою увагою до бідних і знедолених. Сьогодні конфедерація є найпотужнішою у світі гуманітарних структур, штаб-квартира якої знаходиться

у Ватикані. Робота Карітас натхненна принципами католицького соціального вчення, які були розроблені в ХІХ столітті у відповідь на соціально-економічні зміни, спричинені промисловою революцією [193].

Карітас розділена на сім регіонів: Африка, Азія, Європа, Латинська Америка і Карибський басейн, Близький Схід і Північна Африка, Північна Америка, Океанія. Вищим органом управління Карітас Інтернаціоналіс є Генеральна Асамблея Конфедерації, що проводиться один раз на чотири роки для огляду виконаної роботи і затвердження бюджету. Діяльність організації зосереджена на шести основних сферах: мир і примирення з акцентом на міжрелігійне розуміння; надзвичайні ситуації, включаючи природні та техногенні катастрофи; економічна справедливість; зміни клімату та його вплив на довкілля; СНІД; права жінок та іммігрантів [193].

«Opus Dei» – найвпливовіша католицька організація, яка здійснює духовну підготовку вірних, спрямовану на допомогу людям у розвитку їхнього духовного життя та апостольського служіння. Така підготовка проводиться в центрах Прелатури, храмах та приватних резиденціях. З 23 січня 2017 р. Прелатом Opus Dei є монсенйор Ф. Окаріс. Їхня кількість сягає 90 тис. віруючих, з них 98% миряни, 2% духовенство [341].

«Братство сопричастя і визволення» (італ. *Comunione e Liberazione*) – католицька харизматична та екуменічна організація, заснована в 1950-х р. італійським священником і теологом Л. Джуссані. Рух поширений у всьому світі. Найактивніші групи Братства сопричастя і визволення розташовані в Африці, Італії, Іспанії, Бразилії, Казахстані, США, Канаді, Філіппінах. Рух видає журнал «Слід» (італ. *Tracce*). Члени Братства беруть активну участь у політиці своїх країн, у багатьох культурних благодійних заходах. Зараз рух об'єднує близько 65 тис. людей [86].

Федерація «Regnum Christi» («Царство Христове») – міжнародний католицький рух, присвячений пропаганді католицької віри. До його складу входять клерикальна релігійна конгрегація «Легіонери Христа» [308], «Товариство посвячених жінок» [374], «Товариство посвячених мирян» та

«Товариство простих мирян» [375], які живуть згідно особливого покликання і присвятили себе душпастирству підлітків. Рух відкритий для всіх католиків. Їх девіз: «Любіть Христа, служіть людям, будуйте Церкву» [376]. Легіонери Христа знаходяться під особистою юрисдикцією понтифіка. Заснована в 1941 р. в Мексиці і сьогодні функціонує в 21 країні [308]. Рух прагне залучити до своїх лав представників консервативної католицької еліти і відноситься до ультраконсервативної гілки католицизму, якій властиві фундаменталістські переконання щодо прав сексуальних меншин і репродуктивних прав. Особливим завданням членів організації є навчання і підготовка еліт [308].

Католицький рух «Фоколярі» був заснуваний К. Любіх в 1943 р. для поширення християнських ідеалів життя та допомоги ближнім. Рух об'єднує представників різних конфесій, сприяє зміцненню церковного спілкування, екуменічного діалогу, міжрелігійної та сучасної культури. Рух Фоколярі офіційно відомий як «Дія Марії». В організації близько 2 млн людей в 182 країнах [332].

«Pax Christi International» – це глобальний католицький рух за мир, який працює у всьому світі для пропаганди миру, поваги до прав людини, справедливості та примирення у всьому світі. Pax Christi International був заснований в Європі в 1945 р. як рух за примирення, який об'єднав французів та німців після Другої світової війни. Рух складається з національних секцій та місцевих груп, всі носять ім'я «Pax Christi», а також асоційованих організацій, які працюють під власними назвами. Ґрунтуючись на вірі, що мир можливий і що можуть бути порушені порочні цикли насильства та несправедливості, Pax Christi розглядає основні причини та руйнівні наслідки жорстоких конфліктів та війни. Сьогодні у русі є 120 різних організацій, близько 6 тис. людей що діють у понад 50 країнах світу [350].

«Спільнота Святого Егідія», проповідує ідеї солідарності, молитви і екуменічного діалогу. Її діяльність включає створення притулків для літніх людей, хоспісів для хворих на СНІД тощо. Спільнота налічує близько 60 тис. віруючих в 70 країнах світу [387].

Ставлячи своїми офіційними пріоритетами духовні цілі, вищезгадані організації беруть активну участь в утвердженні миру, діалозі з громадянським суспільством, а також в політичному та економічному житті країн.

«Братство сопричастя і визволення» взяло на себе відповідальність за виконання культурних, благодійних та підприємницьких проєктів, які включають: притулки для душевнохворих, інвалідів, хворих на СНІД і невиліковно хворих; допомога нужденним сім'ям і пошук житла; центри солідарності для надання допомоги безробітним у пошуку роботи; компанії з метою працевлаштування інвалідів; установи соціального забезпечення для дітей у в'язницях в Африці та Америці. Членами братства було засновано асоціацію підприємців «Compagnia delle Opere». Організація «сприяє утвердженню і захисту достойного положення людини в суспільстві і в професійній діяльності, сприяти створенню ринкових механізмів і підходів, що забезпечують повагу особистості у всіх її аспектах, вимірах і на всіх життєвих етапах» [207]. Сьогодні асоціація складається з 56 відділень, 16 з яких знаходяться за межами Італії, і об'єднує понад 34 тис. підприємств.

Члени організації Братства сопричастя і визволення заснували неурядові громадські організації «AVSI» в Італії (1972 р.) [171] та «CESAL» в Іспанії (1988 р.) [197], які займаються питаннями надання допомоги і сприяння розвитку бідним нерозвиненим країнам: наприклад, Продовольчий банк, забезпечує щоденними продуктами харчування понад мільйон бідного населення в Італії.

В рамках організації Фоколярі працює проєкт «Economy of Comunion». Він об'єднує підприємців, працівників, керівників, споживачів, громадян, учених, економістів – усіх тих, хто прагне до досягнення економічної культури на базі єдності, взаємності, до вміння допомагати ближньому. Проєкт ставить перед собою завдання запропонувати суспільству альтернативну економічну модель, відмінну від капіталістичної.

Католицькі організації надають гуманітарну, благодійну та іншу оперативну допомогу в країнах, що розвиваються, серед них – «Місіонери милосердя» та «Карітас Інтернаціоналіс».

«Місіонери милосердя» (лат. *Missionariarum a Caritate*) – це католицька релігійна організація, заснована в 1950 р. Матір'ю Терезою, тепер відомою в Католицькій церкві як св. Тереза з Калькутти. Штаб-квартира знаходиться в Калькутті. У 2018 р. він складався з 5294 католицьких сестер [329]. Місіонери милосердя піклуються про біженців, колишніх повій, нарко- та алкозалежних, психічно хворих та покинутих дітей, людей із СНІДом, людей похилого віку. Вони мають школи, якими керують волонтери, щоб навчати дітей. Ці послуги безкоштовно надаються людям незалежно від їх віросповідання чи соціального статусу [330].

Поштовхом до інституціонального розвитку соціальної діяльності Католицької церкви послужив ідеологічний поштовх, виражений в енцикліці «*Rerum Novarum*» (1891 р.) [311]. Цей програмний документ викликав справжній переворот у свідомості не тільки кліриків, але й мирян [311]. Адже найважливішим у ньому стало не тільки виклад загальних принципів і положень, а аналіз конкретної ситуації, формулювання завдання і шляхи практичного вирішення. Звучить заклик до конкретної дії [77].

З 1947 р. Карітас офіційно представляє всі католицькі благодійні організації на міжнародному рівні, в тому числі в ООН з метою сприяння координації зусиль та співпраці. У 1957 р. Конфедерація змінила свою назву на «Карітас Інтернаціоналіс», щоб відобразити зростаючу міжнародну присутність членів на всіх континентах» [193].

Якщо розглядати папські енцикліки як елементи певної стратегії Святого Престолу, що представляє собою загальний, не деталізований план діяльності, бачимо, що починаючи з 1951 р., тобто з часу офіційного визнання Карітас Ватиканом і делегування представницьких функцій в міжнародних організаціях, саме Карітас став основним інструментом реалізації цієї стратегії. Пропаганда цілей і цінностей, які визначаються в енцикліках, є основною складовою стратегічних планів, які розробляються вищими органами управління Карітас [153, с. 3].

Визнавши певну благодійну організацію основним інструментом реалізації соціальної концепції, Святий Престол зміг персоналізувати свою соціальну діяльність. Ідеологічна і ресурсна підтримка Карітас з боку Ватикану перетворила цю організацію в глобальний «бренд», відомий по всьому світу. Успіх цієї діяльності не в останню чергу залежить від візуалізації ідеології, тому Карітас давно став частиною візуального простору багатьох країн і викликає чітку асоціацію з соціальною діяльністю саме Католицької церкви.

Використовуючи ресурси Католицької церкви для побудови інформаційної політики, завданням якої була побудова зв'язку на ідеологічному рівні, пропаганда, поширення соціальної реклами та інформування про діяльність організації, за дуже короткий час Карітас розширив свою присутність по всьому світу. Практично кожна парафія Католицької церкви, незалежно від місця знаходження, пов'язана з діяльністю Карітас [145, с. 73]. Цей зв'язок проявляється у тому, що у будь-якій церковній громаді можна знайти брошуру або флаєр, який містить інформацію про місцеві, та міжнародні проекти Карітас, номери рахунків для пожертв з коротким звітом про витрачені кошти. Зараз неможливо уявити собі практично ні одне велике європейське місто, в якому не зустрічався б час від часу значок організації. Відділення Карітас часто можна знайти на великому вокзалі, в аеропорту, при центральних клініках і в соціальних установах католицького походження. Соціальна діяльність Карітас виступає як певний продукт чи послуга [145, с. 73].

Опублікувавши Папський хірограф «Під час Тайної вечері» 16 вересня 2004 р. папа Іоанн Павло II, надав Карітас Інтернаціоналіс публічну канонічну правосуб'єктність, яка, діючи по всьому світу, «черпає натхнення для своєї дії з Євангелія та з Традиції Церкви». Хірограф визначає Карітас Інтернаціоналіс як «конфедерацію благодійних установ, національних осередків Карітасу» [290, п. 2].

Варто зазначити що католицькі громадські організації та їхні транснаціональні мережі також відіграють активну роль у миротворчості і посередництві. Важливими є рухи «Pax Christi», «Pax Romana», «Спільнота

Святого Егідія», які виступають якими прихильниками роззброєння, мирного врегулювання конфліктів та захисту прав людини.

«Pax Christi International» діє як автономне католицьке утворення, в якому миряни, єпископи та інші релігійні члени працюють як рівноправні у досягненні миру та примирення. Організація доносить голос громадянського суспільства до Церкви і, навпаки, несе цінності Католицької церкви до громадянського суспільства. Pax Christi координує чотири основні вектори взаємодії: зростання та інтеграція міжнародного руху (створення мереж), координація та представлення глобального руху на міжнародній арені (правозахисна діяльність), розвиток потенціалу організацій-членів для ненасильницької миротворчої роботи (розбудова потенціалу), виховання духовності через артикуляцію яскравої духовності [350].

Ключова роль Pax Christi – представляти рух у міжнародних організаціях та бути впливовим прихильником на міжурядових рівнях. Рух спроможний впливати на глобальну світову політику, що посилюється завдяки значному доступу до міжнародних політичних форумів, а саме:

- він має спеціальний консультативний статус в ООН у Нью-Йорку, Женеві та Відні, а також в ЮНЕСКО в Парижі;
- офіційно представлений в Африканському союзі в Аддіс-Абебі;
- бере участь у Раді Європи та разом із своїми Організаціями-членами користується доступом до Європарламенту та Єврокомісії [350].

«Pax Romana» – міжнародний католицький рух мирян, заснований в 1921 р. студентами з 23 країн. Між двома світовими війнами Pax Romana підтримувала тісні стосунки з Лігою Націй з метою вирішення проблем студентів всього світу. У 1949 р. Pax Romana стала однією з перших неурядових організацій, яким надано спеціальний консультативний статус при Економічній і Соціальній Раді ООН та ЮНЕСКО. Тепер Pax Romana поєднує в собі два рухи зі схожими інтересами та цілями: Міжнародного католицького руху з інтелектуальних і культурних питань (ICMICA) і Міжнародного руху

католицьких студентів (IMCS або MIEC). Ці дві групи діють незалежно, але мають загальну назву Pax Romana в представництвах в ООН і ЮНЕСКО [352].

Діяльність Pax Romana має безліч напрямків, в тому числі права людини, демократія, освіта, знищення бідності, сталий розвиток і міжкультурний та міжрелігійний діалог. Кожне з цих завдань розглядається католицьким соціальним вченням для встановлення миру та служінні загальному благу.

Благодійна діяльність Спільноти Святого Егідія призвела до визнання її посередником у мирних переговорах. В кінці 1980-х рр., організація стала посередником у Мозамбікській кризі. У 1990 р. Спільнота Святого Егідія була прийнята правлячою партією ФРЕЛІМО і повстанцями РЕНАМО як медіатор та зіграла ключову роль в укладенні Римських мирних угод 1992 р. Колишній генеральний секретар ООН Б. Галі зазначив що Спільнота Святого Егідія роками вела делікатну миротворчу роботу, використовуючи свої контакти та власну методику [203, с. 156]. На основі мозамбікського досвіду народився термін «італійська формула» для опису «єдиної в своєму роді суміші урядової і неурядової миротворчої діяльності» [150]. Спільнота і надалі залишається близькою до народу Мозамбіка: розпочала масштабну програму боротьби зі СНІДом та кампанію громадянської реєстрації «невидимих дітей» [385]. Організація продовжила мирні ініціативи у внутрішньополітичних кризах Алжиру, Гватемали, Демократичної Республіки Конго, на Балканах та інших місцях. Таким чином стала ще одним новим недержавним актором, в урегулюванні нових типів конфліктів після «холодної війни» [166]. Не залишилася поза увагою і війна в Україні, для якої Спільнота Святого Егідія, є присутністю миру, солідарності з бідними, діалогом між різними християнськими конфесіями» [15].

З 1998 року Спільнота веде активну кампанію в усьому світі за введення мораторію на смертну кару. Звернення, підписане понад 5 млн людей у всьому світі в 2007 році у співпраці зі Всесвітньою коаліцією проти смертного покарання, допомогло Генеральній Асамблеї ООН прийняти 18 грудня 2007 року резолюцію, яка вимагає введення мораторію на смертну кару у всьому світі [418].

Щороку, починаючи з 2002 року, Спільнота Святого Егідія організовує 30 листопада Міжнародний день «Міста за життя», запрошуючи міста усього світу долучитися до цієї акції [203]. Систематичне дослідження показало, що ця група була залучена до великої кількості успішних посередницьких зусиль у таких різних країнах, як Мозамбік, Алжир, Уганда, Косово, Гватемала та Ліберія.

Як бачимо, розгалужена структура організацій може впливати на громадську думку та формувати її, вести просвітницьку та пропагандистську роботу, впливати на суспільні відносини та інші суб'єкти світової політики. Серед методів впливу католицьких організацій на світові політичні процеси є зв'язок з міжурядовими організаціями, активність у формуванні нових міжнародних правових норм, співпраця з ТНК, вплив на громадську думку та тиск на держави для вирішення важливих міжнародних політичних питань.

Католицькі організації є одними із ключових акторів формування та поширення громадської думки в Україні (наприклад, з питань сім'ї та абортів тощо). Крім того, вони є ефективним корисним інформаційно-комунікативним ресурсом, оскільки мають високий рівень довіри громадськості, а отже, мають розгалужену систему громадських контактів. Це допомагає їм успішно досягати своїх цілей у співпраці з громадами та з державними суб'єктами. Як бачимо, католицькі організації можуть виступати як важливий функціональний фактор, що сприяє взаємодії різних суб'єктів політичного процесу, в тому числі на міжнародному рівні.

Отже, Апостольський Престол має розгалужену мережу католицьких організацій, які здатні вирішувати політичні і соціальні завдання світової політики як на формальному, інституціональному, так і на неформальному рівні. Святий Престол розуміє важливість даних інститутів і відводить їм іноді навіть офіційну роль в поширенні доктрини Католицької церкви.

Всі ці проєкти, будучи яскравими прикладами інститутів публічної дипломатії, функціонують в рамках загального внутрішньополітичного курсу Апостольського Престолу, дозволяючи йому не тільки розширювати сферу своїх інтересів у духовних питаннях, а й брати участь у політичному, економічному,

культурному житті країн, переслідуючи свої інтереси, перш за все захист християн у всьому світі.

3.2 Політика посередництва у дипломатії Святого Престолу.

Сучасна політика миротворчості і посередництва у врегулюванні конфліктів Апостольського Престолу є традиційною і складається з трьох основних елементів: проголошення послання миру, молитви за мир, навчання миру.

Проголошення послання миру – «єдиного справжнього напрямку людського прогресу» [348], означає те саме, що проповідування Євангелія усім людям, які є дітьми Божими – братами і сестрами у Христі. «Він є наш мир» (Еф. 2, 14) і «Євангелієм миру» (Еф. 6, 15)» [348].

Молитви за мир зумовлює той факт, що Церква розглядає стан справжнього миру як дар Божий, який потрібно будувати кожен день, через справедливість та любов [295, п. 2].

Навчання миру полягає у проголошенні принципів побудови та захисту миру. Католицька концепція досягнення миру на Землі передбачає дотримання Божого порядку, який заснований, згідно вчення папи Іоанна XXIII, на чотирьох стовпах миру: істині, справедливості, любові та свободі [299, пп. 1; 35]. Під істиною розуміється верховенство універсальних прав людини, справедливість вимагає поваги до цих прав, любов означає стан душі, а свобода означає відповідальності за дії людини [299, п. 35].

З католицькою концепцією досягнення миру на планеті тісно пов'язана стратегія миру, яка складається з чотирьох елементів: 1) відмова від війни як засобу вирішення спорів; 2) роззброєння; 3) створення світового порядку на основі міжнародного права; 4) дотримання норм міжнародного права [19].

Перша складова зазначеної концепції не стосується самооборони внаслідок військової агресії. При самообороні потерпіла сторона повинна дотримуватися моральних критеріїв «справедливої війни». Катехизм Католицької церкви визначає умови захисту за допомогою військової сили, коли

церква санкціонує участь у війні. Щоб розпочати «справедливу війну», потрібно, щоб шкода, завдана агресором нації чи спільноті націй, була тривалою, важкою і безперечною. Оцінка моральності зазначених критеріїв «справедливої війни» лежить на тих, хто є відповідальним за спільне благо [52, п. 2309]. Католицька доктрина не відкидає застосування військової сили тоді, коли грубо порушуються основні права людини. На практиці це означає підтримку концепції гуманітарної інтервенції, коли під загрозу ставиться виживання цілих народів та етнічних груп [285]. Одночасно гуманітарна інтервенція має мати чіткі цілі, проводитися з дотриманням міжнародних норм та в жодному разі її не потрібно проводити лише на основі військової сили [295, п. 11].

Другий елемент стратегії миру заснований на впровадженні загального роззброєння. Дипломати Святого Престолу вважають, що гонка озброєнь призводить до збільшення ймовірності виникнення війни та перешкоджає розвиткові народів. Щоб сприяти роззброєнню і тим самим реалізувати стратегії миру, Апостольський Престол підтримав і підписав низку договорів та багато інших міжнародних угод. З кінця 1980-х рр. Святий Престол є ревним прихильником загального і повного ядерного роззброєння. Згідно з поширеною формулою, визначеною кардиналом А. Казаролі, «ядерна зброя – це зло, яке стало реальністю, а ядерне стримування – сумна реальність, яка стала неминучістю» [196, с. 59]. Сама по собі концепція ядерного стримування йде врозріз з християнськими цінностями. Саме тому папа Франциск, звертаючись до міжнародної антиядерної конференції у Відні в грудні 2014 р., ототожнив будь-яку зброю масового знищення з тим, що суперечить християнській істині [251]. Апостольський Престол постійно виступає за обмеження стратегічних озброєнь. При цьому аргументи про необхідність потенціалу ядерного стримування, до яких нерідко вдаються американські політики, викликають невдоволення Ватикану, що ускладнює відносини США та Святого Престолу.

Щодо третьої складової концепції досягнення миру, то Апостольський Престол виступає за оновлення міжнародного права, яке б гарантувало дієвий захист прав кожної людини та народів. У практичному значенні впровадження

такої стратегії передбачає примат блага людства та людської особистості над усіма іншими благами і визнання цих категорій критерієм й основою міжнародного права та міжнародних структур.

Четвертий елемент концепції миру передбачає дотримання та виконання правового принципу, закріпленого Віденською конвенцією про право міжнародних договорів 1969 р., та уникнення селективного застосування норм міжнародного права [90, с. 397].

Засудження Першої світової війни папою Бенедиктом XV стало точкою відліку у миротворчій політиці Святого Престолу. З цього часу всі наступні понтифіки своїм пріоритетним завданням у зовнішній політиці привносили особистий внесок у підтриманні миру. Так, 1 січня 1967 р. папа Павло VI започаткував щорічне святкування Всесвітнього дня миру, а починаючи з понтифікату Іоанна Павла II римські понтифіки проводять екуменічні молитви з представниками різних релігій та видають в честь цієї події щорічні послання миру, які адресуються усім людям доброї волі [348].

Папа Іоанн XXIII, який започаткував діалог з усіма державами та радикально змінив зовнішню політику Апостольського Престолу щодо країн комуністичного табору, відмовився від політики звинувачення комунізму та виступав за мирне співіснування держав з різними соціальними системами. 25 жовтня 1962 р. папа адресував усім народам з закликом до миру в усьому світі, яке транслювалося по Радіо Ватикану у всіх країнах [90, с. 383].

Енцикліка папи Іоанна XXIII «*Pacem in terris*» («Мир на землі» 1963 р.) стала результатом миротворчої та екуменічної діяльності – вищим посередницьким началом. Незадовго до її виходу в світ папа Іоанн XXIII виступив як посередник і миротворець під час Карибської кризи. Відтоді «східна політика» Ватикану і американська політика «розрядки» розвивалися паралельними курсами [47, с. 269]. Варто зазначити, що Енцикліка була написана у розпал «холодної війни», гонки озброєнь і загрози ядерної війни, причиною яких став розрив між політикою і моральністю у міжнародних відносинах. У чотирьох частинах Енцикліки папа розглядає чотири види

суспільних відносин: між людьми; між громадянами і державною владою; між державами; між окремими державами і світовим співтовариством [299].

Римські папи Павло VI та Іоанн Павло II також неодноразово брали активну участь у миротворчому посередництві та пропонували миротворчі ініціативи. Павло VI послідовно проводив курсу на мирне врегулювання конфліктів, розрядку напруженості, захист прав людини. Понтифік засуджував війну у В'єтнамі, виступав за вивід американських військ та першим визнав Соціалістичну Республіку В'єтнам. У 1975 р. Державний секретар А. Казаролі від імені Святого Престолу підписав Заключний акт Гельсінської угоди, тим самим підтвердивши політику щодо міжнародної розрядки і миру [195].

Активною миротворчою діяльністю займався і папа Іоанн Павло II. Понтифік активно виступав за рух польської солідарності під час його ненасильницького опору комуністичній диктатурі у 1980-х рр. Вплив Апостольського Престолу на крах комуністичної ідеології відчувався і в СРСР, насамперед в Литві та Західній Україні. Коли Східний Тимор, боровся за незалежність від Індонезії, церковні лідери голосно говорили про порушення прав людини в Джакарті. Також Святий Престол підтримував ненасильницький опір проти диктатури Ф. Маркоса на Філіппінах у 1980-х рр. Понад мільйон неозброєних філіппінців разом із військовими частинами, які відмовились від наказу стріляти в мирних протестувальників, кинули виклик насильству і перемогли [314].

Святий Престол сприяв мирному врегулюванню конфліктів і в деяких африканських країнах, зокрема в Мозамбіку. Громадянська війна між правлячою партією ФРЕЛІМО та опозиційним рухом РЕНАМО у 1980-х рр. поставила країну на межу економічної й гуманітарної катастрофи. У 1992 р. за активної участі Апостольського Престолу в Римі був укладений мир між протиборчими партіями Мозамбіку, після чого в країні утвердилася багатопартійна система правління. Варто зазначити що основним медіатором мирного розв'язання конфлікту стала Спільнота Святого Егідія [166].

Однак, найяскравішим прикладом успішного посередництва папської дипломатії стало вирішення прикордонного конфлікту між Аргентиною і Чилі з приводу територіальної приналежності трьох островів (Піктон, Леннокс і Нуева) у протоці Бігль. Переговори щодо розмежування двох держав тривали понад століття. У 1979 р. уряди цих католицьких країн звернулися до папи Іоанна Павла II з проханням про посередництво у врегулюванні цього спору. Завдяки оперативному втручанням понтифіка та папської дипломатії конфлікт вдалося врегулювати і 23 листопада 1984 р. був підписаний Договір про мир і дружбу між двома державами, згідно з яким всі три острови перейшли під суверенітет Чилі [90, с. 387; 8, с. 126].

Говорячи про сьогодишню миротворчу політику Святого Престолу, необхідно відзначити зміни в зв'язку з приходом папи Франциска у 2013 р. Головною лінією зовнішньої політики Апостольського Престолу, є зміцнення миру та врегулюванню міжнародних конфліктів та проблем. Святий Престол пропагує відмову від війни як засобу вирішення суперечок між державами та роззброєння, активно долучається до вирішення міждержавних, міжетнічних та міжрелігійних конфліктів, закликаючи ворогуючі сторони до діалогу та відновлення миру. На практиці позиція Апостольської столиці означає підтримку концепції гуманітарної інтервенції. Дипломатичні акції із запобігання збройних конфліктів, Святий Престол називає «навчанням світу» [40, с. 291].

Перші миротворчі дипломатичні кроки папи Франциска пов'язані з 1 вересням 2013 р., коли він виголосив, одну з найкращих своїх промов: «Насильство ніколи не приносило спокою в світі. Війна веде до війни, насильство веде до насильства!» [246].

Очевидно що після такої заяви Святий Престол вирішив переглянути католицьку концепцію «справедливої війни», яка і без цього упродовж століть змінювалася, враховуючи нові технології та мінливий характер війни, однак її основні принципи залишаються тими ж. Проте, папа Франциск, як прогресивний мислитель, не боїться оскаржувати старі церковні доктрини, вітає головну дискусію з приводу основоположних положень церкви про війну та мир: «Віра і

насильство несумісні», – повторив він під час масового молитовного зібрання у Ватикані 2013 р. [310]. Як і його попередники, він закликає відмовитися від війни, та пішов на крок далі у боротьбі з ненасильницькими альтернативами.

У своєму листі до Римської конференції він закликав учасників активізувати інструменти «активного ненасильства». Іншими словами, це був заклик кинути виклик ідеї «справедливої війни» та запропонувати альтернативну парадигму [395].

Поняття «справедливого миру» не нове. Вперше воно з'явилося у США в середині 1980-х рр., коли міжконфесійна група християнських вчених запропонувала альтернативу війні, що досягли кульмінації в рамках справедливого миру. Він включав такі практики, як підтримка ненасильницьких прямих дій; спільне вирішення конфліктів; просування демократії, прав людини та релігійної свободи; сприяння справедливому та сталому економічному розвитку; і заохочення миротворчих груп та об'єднань. Міжрелігійний діалог розширився, включаючи єврейські та ісламські традиції, акцентуючи увагу на біблейських та практичних значеннях «справедливого миру» у трьох авраамічних традиціях [405]. В результаті діалогу в науці було створено авраамічне розуміння міжконфесійної миротворчої справедливості.

Враховуючи силу сучасної війни та наслідки розв'язання конфліктів, учасники Римської конференції прийшли до висновку що діалог та посередництво – це два найважливіші чинники арсеналу справедливого миру, а, отже і ненасильницького опору, чия тактика включає марші, бойкоти та страйки. Французький лідер «Руху за ненасильницьку альтернативу» Ж.-М. Мюллер розповів, як ненасильницькі дії заклали необхідні основи для успішних переговорів між конфліктуючими сторонами. Він цитував лист Мартіна Лютера Кінга-молодшого з Бірмінгемської в'язниці, який підкреслив взаємодоповнюючий характер діалогу та прямої дії. П. Амельо, уругвайський активіст, який працює з правозахисною організацією SERPAJ Mexico, під час конференції наполягав на тому, що лише «організована громадянська непокора» буде достатнім тиском на урядові органи влади, щоб припинити зловживання в

Мексичі [395]. Підсумковий документ, підготовлений конференцією, закликав Католицьку церкву «сприяти ненасильницьким практикам і стратегіям», включаючи «ненасильницький опір, відновлення правосуддя, загоєння травм, неозброєний цивільний захист, трансформацію конфліктів та стратегії побудови миру». Такі підходи можуть бути інтегровані на всіх рівнях – в церквах, університетах та на місцях [164].

Прихильники переходу від справедливої війни до справедливого миру неминуче стикаються зі складними питаннями, наприклад, що робити з Ісламською державою. Хоча жоден папа з 1960-х рр. не застосовує критерії справедливої війни для захисту війни, однак заяви церковних лідерів про використання військової сили мають сильну вагу. Коли в 2015 р. посол Святого Престолу в ООН у Женеві архієпископ С. Томазі заявив, що джихадисти здійснюють «геноцид», і його необхідно зупинити, подібна заява вважалася «незвичною» [281]. Аналогічне схвалення резолюції «R2P» Генеральної Асамблеї ООН 2005 р., яка дозволяє міжнародне військове втручання у випадках геноциду та злочинів проти людства, дав папа Бенедикт XVI у своєму зверненні до ООН 2008 р. [261]. Однак Конференція католицьких єпископів США відмовилася підтримувати військові дії в Лівії на підставі R2P, що свідчить про те, що церква навряд чи є монолітною, одностайною організацією з критичних питань. Дійсно, Кардинал П. Тарксон, президент Папської ради з питань справедливості та миру, та миротворчої організації Pax Christi International, висловив стурбованість тим, що справедлива війна занадто часто використовується для раціоналізації воєн, які приносять більше шкоди, ніж користі. М. Денніс, співголова Пакс-Крісті, також зазначила, що політичні лідери справедливою війною «зловживали та використовували її для своїх аполітичних цілей» [351].

Реальним залишається те, що справедливий мир вже давно є сильною силою церкви, незважаючи на переважаючу силу справедливої війни. Як зауважує Д. Крістенсен, «з визначною енциклікою папи Іоанна XXIII «*Pacem in terris*» церква почала розробляти концепцію миру як дещо більше, ніж

«відсутність війни». Ця тенденція прискорилося з 1991 р., коли Іоанн Павло II пропагував соціальну справедливість як протиотруту війні та пропагував «ненасильство та прощення в міжнародній політиці» [269, с. 41].

Святий Престол сумнівається, що сучасна війна відповідає критеріям справедливої війни, і встановив «високий моральний поріг для застосування сили» [201]. Ця позиція була продемонстрована під час вступу американських військ до Іраку в 2003 р. Як у приватних розмовах, так і в публічних висловлюваннях Папа Римський виступав проти війни, а його нунцій у США приєднався до американських єпископів, оскаржуючи її виправдання [160]. Папа Франциск продовжив цю справу, коли він закликав світові держави військово не втручатися в громадянську війну в Сирії, яка почалася з кінця серпня 2013 р. Понтифік неодноразово виступав за вирішення внутрішньополітичного конфлікту у цій країні шляхом мирних переговорів, у тому числі за участі міжнародного співтовариства, і закликав усіх віруючих молитися за примирення ворогуючих сторін та «дослухатися голосу своєї совісті, не закриватися у своїх інтересах, побачити в іншому брата, і, подолавши сліпе протистояння, мужньо та рішуче стати на шлях переговорів. Настільки ж наполегливо я закликаю міжнародне співтовариство докласти всі зусилля, щоб, без подальших зволікань, сприяти чітким ініціативам, спрямованим на досягнення миру в цій країні, – ініціатив, заснованих на діалозі і переговорах» [246]. На продовження цього заклику понтифік оголосив 7 вересня днем молитви за Сирію. Також папа Франциск направив звернення до лідерів великої двадцятки, які зібралися на Саміт G20 в Санкт-Петербурзі. У своєму посланні він просив не залишатися байдужими до долі сирійських громадян. Звертаючись до кожного з політиків, понтифік закликав вирішувати фінансово-економічні проблеми з урахуванням інтересів усіх країн і найбідніших верств населення, а також шукати мирного вирішення сирійського конфлікту, без військового втручання [246]. Це звернення відіграло значну роль у відмові Заходу наносити авіаційний удар по Сирії. Висловлювання понтифіків роблять серйозний вплив на міжнародне суспільство і політичні лідери розуміють, що суперечити Папі Римському –

значить втрачати свій електорат. Це ще один з наочних прикладів того, як Святий Престол може впливати на політичну ситуацію в інших державах.

Щодо української кризи Святий Престол рішуче підтримав Мінські угоди і закликав до їх неухильного дотримання, припинення кровопролиття на сході України спричиненою російською агресією, вирішення проблем на основі припинення вогню, діалогу та співпраці. Оцінка понтифіком «братовбивчого насильства» викликала невдоволення в Україні та ієрархів УГКЦ, які визнали підхід Святого Престолу до конфлікту на сході України проросійським. Важливо відзначити, що незважаючи на тиск з боку ЄС, понтифік утримується від антиросійських висловлювань. Очевидно це пов'язане з тим, що для Святого Престолу ватикано-російські відносини мають пріоритетне значення. І напередодні зустрічі папи Франциска та патріарха Кирила в кубинському аеропорту Гавани, іншої оцінки ситуації з боку Святого Престолу не треба й було очікувати. І хоча папа Франциск безумовно хоче, щоб в Україні настали мир і стабільність, він водночас хотів би уникнути того, щоб нинішній конфлікт перетворився на релігійну війну між РПЦ і католицькими церквами в Україні.

Пряма посередницька дипломатія стала ключовою ознакою понтифікату Франциска. Як зауважив один із спостерігачів, хоч «Ватикан давно практикує методичний, стриманий бренд дипломатії», папа Франциск відновив «бачення дипломатичної сміливості, готовності ризикувати і вступати у дипломатичні суперечки, особливо там, де він може діяти як незалежний актор [436]. Це найяскравіше проявилось у дипломатичному посередництві Святого Престолу у відновленні дипломатичних відносин між США та Кубою в грудні 2014 р. Саме понтифік зіграв ключову роль у процесі нормалізації стосунків між США й Кубою. Папа Франциск особисто надсилав листи до Б. Обама й Р. Кастро із закликом «закінчити холодну війну і відновити діалог», що дало імпульс початку таємних переговорів у Канаді між представниками США і Куби, в яких єдиним посередником виступав Святий Престол в особі Держсекретаря П. Пароліна. Ця ініціатива Папи Римського дала свої помітні плоди і вже 17 грудня 2014 р. дві непримиренні сторони оголосили про намір відновити дипломатичні відносини.

А 11 травня 2015 р. Р. Кастро прилетів до Ватикану на приватну зустріч з папою, яка закінчилась довгим та щирим рукостисканням» [110].

Посередництво понтифіка було настільки успішним, що вперше з часів «холодної війни» можна стверджувати про реальне потепління стосунків між керівниками США та Куби. Після цієї зустрічі громадськість стала говорити, що «Франциск – Папа не тільки бідних, а безпосередньо Папа дипломатії» [437]. Відлітаючи з Італії, Р. Кастро заявив, що «приєднується до революції Франциска» [437] і ще раз подякував понтифіку за допомогу у налагодженні діалогу між Кубою і США, висловив надію, що уряд США нарешті викреслить Кубу зі списку країн, які спонсорують тероризм.

Як Б. Обама, так і Р. Кастро визнали великий внесок папи Франциска у врегулюванні майже столітнього конфлікту. І не випадковим є той факт, що через стислі терміни після оголошення цього рішення по телевізійних каналах Державний секретаріат Апостольського Престолу опублікував документ, який висловлював почуття великого задоволення папи з приводу цієї історичної події. У ньому також зазначалося, що Святий Престол, приймаючи у Ватикані в жовтні 2014 р делегації обох країн, запропонував останнім свою допомогу в налагодженні конструктивного діалогу, в результаті чого було досягнуто позитивного результату для обох сторін. Лідер Кубинської революції Р. Кастро заявив: «Мене вразила мудрість і скромність понтифіка... якщо він продовжить у такому дусі, я знову стану католиком» [110]. Приклад м'якої сили Апостольського Престолу в дії цілком очевидний – комуністичний лідер всенародно заявляє про своє позитивне ставлення до Католицької церкви та Римського понтифіка зокрема.

Ще однією заслугою дипломатії посередництва Святого Престолу є візит папи Франциска на Святу Землю у травні 2014 р. Понтифік присвятив цей візит на честь річниці візиту в Святу землю папи Павла VI у 1964 р. Бажаючи примирення у відносинах між Палестиною та Ізраїлем, папа Франциск запросив до Ватикану президента Ізраїлю Ш. Переса і президента Палестини М. Аббаса, щоб разом помолитися та обговорити мир на Близькому Сході. На цьому

«Молитовному саміті» були представлені єврейські, християнські та мусульманські молитви, підкреслюючи загальну гуманність і прощення [185]. Ш. Перес назвав Папу Римського «будівельником мостів братства і миру», а подію у Ватикані «зворушливим приводом». Він пояснив, що два народи – ізраїльтяни та палестинці – «прагнуть миру», і зокрема «миру між рівними» [10]. Це стало першою зустріччю на найвищому рівні між двома лідерами після чергового провалу переговорів про мир. У травні 2015 р. папа Франциск та лідер палестинської автономії М. Аббас підписали угоду, яка гарантує свободу віросповідання. Сторони домовилися сприяти врегулюванню ізраїльсько-палестинського конфлікту. Переговори щодо укладення такої угоди тривали протягом останніх 15 років. Через рік, на жаль для ізраїльської влади, папа Франциск оголосив, що Ватикан визнає палестинську державу [118].

В питанні врегулювання сирійського конфлікту Святий Престол є прихильником збереження статусу-кво в Дамаску. Такою позицією Святий Престол забезпечує безпеку християнам, які проживають на території країни. Можливий відхід з президентського посту нинішнього керівника Б. Асада і поява в новому уряді ісламістів стануть серйозною проблемою для християн, що проживають у країні. Зусиллями папської дипломатії були знайдені механізми взаємодії з владою Б. Асада, які Апостольський Престол не хоче втратити.

Зростання ісламського радикалізму має й інші негативні наслідки. Саме на його основі виникла релігійна аргументація тероризму: приклад виправдання «священної війни» проти невірних для здобуття вічного життя [72, с. 185]. Незважаючи на те що ідеї релігійного тероризму розділяє лише незначна група мусульман, його ефект на західну громадську думку є значним. Це викликає серйозне занепокоєння Святого Престолу, який переслідує ідеї побудови діалогу та примирення між євреями, християнами і мусульманами [371].

Апостольський Престол безкомпромісно засуджує тероризм, адже він є злочином проти людства і закликає боротися з ним, пропонуючи свою стратегію боротьби. В першу чергу, папа Франциск закликає використовувати силу закону,

спираючись на принципи міжнародного права. Саме в цьому зв'язку Апостольський Престол засуджує превентивні дії США щодо Іраку [315].

Крім того, Святий Престол вважає небезпечним боротьбу з тероризмом виключно військовими методами, без урахування політико-соціального тиску на витoki проблеми – глибинні причини, що породили терористичну активність. Концентрація тільки на силовій складовій тероризму, без аналізу його мотивів, не вирішує проблеми, особливо в таких випадках, як арабо-ізраїльський конфлікт [315].

Апостольський Престол не виступає з підтримкою Росії на Близькому Сході, хоча позиції двох держав з деяких питань в регіоні співзвучні. Сторони виступають проти насильницького усунення президента Б. Асада. Участь Кремля у сирійській кризі знаходить швидше підтримку Святого Престолу, ніж осуд. Незважаючи на те що Ватикан завжди стоїть за мирне вирішення конфліктів, в питанні боротьби з ІДІЛ представник Апостольського Престолу при ООН в Женеві архієпископ С. Томазі заявив про необхідність застосування сили, щоб зупинити геноцид місцевого населення з боку бойовиків [280]. У зв'язку з цим військові дії Росії на території Сирії жодного разу не піддавалися критиці з боку ватиканських дипломатів.

Застосування зброї, не підкріплене легітимним рішенням міжнародної спільноти, викликає побоювання не тільки у понтифіка, а й у місцевих католицьких ієрархів. Зокрема, апостольський нунцій в Дамаску кардинал М. Дзенарі підкреслив, що робота Ради Безпеки ООН щодо сирійського конфлікту неефективна, тому що суперечки всередині організації перешкоджають мирному врегулюванню. Нунцій поставив під сумнів факт застосування хімічної зброї на території Сирії, вказавши на його можливу «недостовірність» [280].

Серйозний внесок у зміцнення миру і стабільності на Близькому Сході вніс візит папи Франциска в Абу-Дабі на початку лютого 2019 р. Католицька спільнота ОАЕ сприйняла приїзд понтифіка як жест солідарності, прагнення розповісти всьому світу про те, що означає сповідувати Христа в

нехристиянському суспільстві. У своїй проповіді папа Франциск привернув увагу християнської Європи до потреб мігрантів-християн в ісламському світі і визнав анахронічною політику заборон і обмежень, спонукавши європейців розглядати міграційні процеси в позитивному ключі. Він нагадав королівській родині, що «всі ми однаково гідні і що ніхто не може бути господарем чи рабом інших», і закликав мусульман сприяти міжрелігійному діалогу, оскільки альтернативи немає...Або будемо майбутнє разом, або його не буде» [225].

Варто зазначити, що після Ісламської революції 1979 р. Святий Престол зберіг в Тегерані дипломатичне представництво і з 1979 р. по 1981 р. надавав душпастирську підтримку заручникам-католикам.

Декларація «Про людське братерство в ім'я миру і мирного співіснування», підписана папою Франциском і верховним імамом Аль-Азгар Ахмадом Аль-Таїбом, переслідує мету стверджувати «культуру миру і взаємоповаги» там, де раніше насаджувалася лише «культура ненависті, несправедливості, насильства і кровопролиття» [306]. Верховний імам заявив: «Релігії не несуть відповідальності за війни в ім'я релігій, під різними гаслами: за них несуть відповідальність ті, хто проводить хибну політику і ті, хто задіює релігійних діячів, які не мають нічого спільного з релігією» [306].

Підкресливши виняткове значення зустрічі в Абу-Дабі, понтифік назвав цю землю «квітучою пустелею» – де зустрічаються Схід і Захід, культури і релігії. Папа Франциск застеріг Емірати від ескалації насильства в близькосхідному регіоні та побудові нових демаркаційних ліній.

Логічним завершенням візиту стала перша і найбільша в історії Аравійського півострова папська меса. На богослужінні були присутні 120 тис. католиків і близько 4 тис. мусульман [344]. Треба визнати, що для 2,5 млн християн Перської затоки, особливо для віруючих сусідніх з Еміратами держав, Саудівської Аравії, Катару або Ємену, де відкрито сповідувати християнство заборонено, церков немає, богослужіння проводяться таємно. Католики ОАЕ знаходяться у вигіднішому становищі, незважаючи на те, що де-факто «християни часто вважаються громадянами другого сорту» [344].

В католицькому середовищі візит папи отримав найвищу оцінку [121]. Говорячи про цінності міжрелігійних зустрічей, католики-консерватори з обережністю ставляться до політики «відкритих обіймів». На їхню думку, діалог християнства з ісламським світом ускладнюють такі прояви ісламського фундаменталізму, як заборона апостасії, або зміна віри, яка в деяких мусульманських державах карається смертю; фундаменталізм, страти, дискримінація християн, нерівноправність жінок, верховенство шаріату над світськими законами, відмінність культурних цінностей. На думку ученого-єзуїта А. Булада, ОАЕ завдяки їх відкритості «можуть і повинні зіграти ключову роль у виробленні цих єдиних базових цінностей, щоб разом можна було встановити стабільний мир» в Затоці [417]. А «позитивний вектор і гуманістичний вектор розвитку» [1] ОАЕ може стати зразком для інших держав ісламського світу, відмовитися від ісламського екстремізму і фанатизму, переслідування християн, стати на шлях поміркованості. Останнє можливо лише в умовах діалогу і мирного співіснування обох релігій.

Висновки до розділу 3.

Підсумовуючи виклад цього розділу, можна впевнено сказати, що папська публічна дипломатія, яка бере свій початок у далекому минулому, є багатогранним інструментом зовнішньополітичної місіонерської діяльності Святого Престолу. Апостольські нунції поєднують дипломатичне представництво з активною громадською роботою по всій планеті, ведуть діалог не тільки з державними структурами, а й з місцевим населенням.

Володіючи розгалуженою структурою католицьких акторів, Святий Престол може вирішувати політичні і соціальні завдання світової політики. Розуміючи важливість таких інститутів Апостольська столиця відводить їм іноді навіть офіційну роль в поширенні доктрини Католицької церкви та пропаганді суспільного блага.

Використовуючи добре розвинений дипломатичний інструментарій в рамках застосування традиційних методів, через роботу дипломатичних

представництв і запровадження нових методів м'якої сили та публічної дипломатії, Святому Престолу вдається досягати зовнішньополітичних завдань. Апостольський Престол розвиває концепцію нової публічної дипломатії, акцентуючи на політиці прямої комунікації, за допомогою якої понтифік безпосередньо спілкується зі світовим співтовариством. Святий Престол розширює технологічні можливості ватиканських засобів масової інформації, застосовуючи цифрову дипломатію. Публічна дипломатія папи спрямована на подальшу популяризацію діяльності Апостольського Престолу.

Великий акцент Святий Престол робить на молодіжну політику – на організацію відповідних заходів, а також на покращення доступності ресурсів Католицької церкви в Інтернеті і популярних серед молоді сервісах. Церква стає «своєю» для мільйонів молодих людей.

Впливовим інструментом є наявність широкої мережі духовенства і єпархій по всьому світу, а також ряд католицьких організацій та рухів, які Апостольський Престол популяризує серед населення різних країн світу й інтегрує громадян в наднаціональну католицьку спільноту. В останні десятиліття спостерігається істотне розростання різноманітних транснаціональних католицьких мереж та інших форм взаємодії, що безперешкодно перетинають національні кордони й межі між регіонами.

Наголос на миротворчу і місіонерську діяльність, зроблений Апостольською Столицею у другій половині XIX ст., став визначальним у сучасній дипломатичній діяльності Святого Престолу. Посередницькі та миротворчі ініціативи Апостольського Престолу у світовій політиці сьогодні відіграють важливу роль.

Маючи добре сформульовану доктрину «справедливої війни», вона категорично засуджує застосування сили в міжнародних відносинах. Після появи енцикліки папи Іоанна XXIII «*Pacem in terris*» Апостольський Престол акцентує на концепції миру як на чомусь більшому, ніж «відсутність війни». Ця тенденція прискорила з 1991 р., коли папа Іоанн Павло II пропагував соціальну

справедливість як протитруту війні та «ненасильство і прощення в міжнародній політиці».

Сумніваючись у тому, що сучасна війна не відповідає критеріям справедливої війни, Святий Престол установив високий моральний поріг для застосування сили. Ця позиція була продемонстрована під час останніх військових інтервенцій в Іраку, Сирії, Лівані. Папа Римський Франциск продовжив цю справу, запропонувавши альтернативну парадигму – діалог та посередництво – два найважливіші чинники справедливого миру, а отже і ненасильницького опору, що включає марші, бойкоти та страйки.

Окрім Апостольського Престолу, католицькі громадські організації та їхні транснаціональні мережі також відіграють активну роль у посередництві та миротворчості. Помітними є «Спільнота Святого Егідія», «Організація самосвідомих миротворців», «Пакс Крісті Інтернаціоналіс», «Карітас Інтернаціоналіс». Аналіз їх діяльності показав, що ці структури були залучені до великої кількості успішних посередницьких зусиль у таких різних країнах, як Мозамбік, Алжир, Уганда, Косово, Гватемала та Ліберія.

Також Святий Престол є ревним прихильником загального і повного ядерного роззброєння, трактуючи це злом, що стало реальністю, а ядерне стримування є сумною реальністю, яка стала неминучістю. Сама по собі концепція ядерного стримування йде врозріз з християнськими цінностями. Саме тому Апостольський Престол ототожнює будь-яку зброю масового знищення з тим, що суперечить християнській істині. Тому Святий Престол постійно виступає за обмеження стратегічних озброєнь.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження автором було зроблено наступні висновки:

1. Святий Престол є єдиною частиною Католицької церкви, яка діє транснаціонально та виступає як транснаціональний актор, який має фізичну територіальну базу у місті Ватикані, приймається як особливий юридичний суб'єкт, встановлений міжнародним правом та є визнаним членом міжнародного суспільства. Апостольський Престол є одночасно і суверенною державою, і неурядовою організацією, володіє потужним потенціалом власного соціального, політичного і культурного капіталу, підтримує дипломатичні відносини зі 183 країнами світу та має базу вірних в 1,3 млрд майже в усьому світі.

Політика і дипломатія Святого Престолу тісно пов'язана з усією історією виникнення і розвитку політичних, культурних і соціальних цінностей світового співтовариства. Ключові моменти в розвитку дипломатії Апостольського Престолу демонструють етапи становлення світової політичної системи, так як вони безпосередньо стосуються державного устрою та взаємовідносин духовної і світської влади. Дипломатія Святого Престолу характеризується взаємодією світської і духовної влади. Папство уособлює існування двох суверенних влад – церковної і державної, хоча пріоритет духовного начала над світським залишається основою концепції папства. З одного боку, папські дипломати вирішують суто церковні завдання, такі як поширення християнства, вирішення догматичних питань, будівництво релігійних споруд, а з іншого боку – світські завдання: взаємодія з іншими державами, вирішення проблем зовнішньої політики та глобального розвитку.

Святий Престол беззаперечно схожий та одночасно відрізняється від певної групи транснаціональних недержавних суб'єктів, таких як правозахисні недержавні організації. Як і всі неурядові організації, Апостольська Столиця не може покладатися на економічну або військову силу, щоб впливати на діяльність суверенних держав відповідно до принципів, які вона відстоює. Тому Святий Престол покладається на свої ресурси м'якої сили, щоб домогтися змін. Одним з

таких джерел м'якої сили є розмір Церкви. Завдяки великій і розсіяній кількості віруючих, Святий Престол заслуговує на увагу і повагу навіть тих держав, які не вважають його своїм партнером чи союзником. Це означає, що прохання Святого Престолу будуть почуті, навіть якщо вони не будуть повністю враховані.

Загалом, правозахисні організації є успішними завдяки своїй чіткій спрямованості, авторитету та оцінці своїх принципових вузьких інтересів. З різних теологічних і гносеологічних причин Апостольська Столиця не підкреслює своєї ролі в міжнародних відносинах та не визначає вузьку проблемну спрямованість, внаслідок чого втрачає ті переваги, які отримують неурядові організації від такої цілеспрямованої позиції. Однак, з точки зору принципового ставлення до власних інтересів, Святий Престол нітрохи не поступається іншим правозахисним організаціям.

Крім того, є кілька сфер, в яких Апостольський Престол має більше можливостей для впливу на міжнародні відносини, ніж значна кількість неурядових організацій, оскільки Католицька церква виходить за рамки класифікації неурядової організації. Святий Престол безпосередньо пов'язаний з суверенним актором, містом Ватиканом, і відноситься до суверенних держав як до своїх дипломатичних та юридичних партнерів. Це означає, що Апостольський Престол має доступні канали дій, які є ключовими в міжнародних відносинах і характерні для держав, а не для неурядових організацій. Святий Престол має прямий доступ до глав держав, міністерств закордонних справ, міжурядових організацій та дипломатичного корпусу. На додаток до цих важливих каналів дій, Апостольський Престол відрізняється від інших правозахисних організацій тим, що він самофінансується на дуже високому рівні. Пожертви членів Католицької церкви мають вирішальне значення для фінансового здоров'я церкви, тому ні Святий Престол, ні католицькі організації не залежать від фінансування різного роду фондами. Окрім того, розмір і географічний розподіл світового католицького населення надає Апостольському Престолу важелі взаємодії з державами та здатність керувати широким спектром важливих питань в глобальному політичному дискурсі.

2. Процеси глобалізації та революція комунікацій дають можливість Святому Престолу брати активну участь у світовій політиці та відігравати значну роль у формуванні певних аспектів нової світової системи. Сьогодні Апостольський Престол є глобальним актором і в світовому масштабі здійснює свою місію. Основні зусилля дипломатії Святого Престолу звернені на відстоювання незалежності церкви і на досягнення миру і справедливості у відносинах між державами. Служіння духовним і політичним цінностям надає папству унікальний характер. Міжнародний статус папської влади сьогодні базується на світській владі папи і його духовному авторитеті. Унікальність папської влади полягає також і в тому, що вона є єдиною релігійною організацією світу, яка підтримує офіційні дипломатичні відносини майже з усіма державами світу.

З аналізу діяльності Апостольського Престолу випливає, що особистість Папи Римського є визначальною у виборі політичного вектору і дипломатії Святого Престолу. Римський понтифік володіє повнотою влади в усіх сферах діяльності, включаючи адміністративну та законотворчу. Як світський правитель, понтифік є повноправним сувереном держави-міста Ватикан, створеного в результаті підписання 1929 р. Латеранських угод. Цей статус забезпечує Папі Римському абсолютну незалежність від будь-яких політичних сил в управлінні Католицькою церквою.

Особистісний аспект папської дипломатії надзвичайно важливий, оскільки вся зовнішньополітична діяльність Апостольського Престолу є вираженням ідей понтифіка. У проведенні зовнішньополітичного курсу понтифік ставить на пріоритетне місце пастирське служіння. Латиноамериканське походження папи Франциска вплинуло на формування сучасної політики і дипломатії Святого Престолу. Особистість понтифіка відіграє велику роль у приведенні Католицької церкви у відповідність з новими реаліями сучасного суспільства, що сприяє підвищенню авторитету Церкви в суспільстві.

Аналіз особистості папи Франциска, підтверджує його неординарність для багатовікової практики Апостольського Престолу, який уособлює риси

транснаціонального характеру: він став першим вихідцем із Західної півкулі, першим «не європейцем» за більше ніж 1200 років і першим єзуїтом в історії папства. Він перший чернець більше ніж за півтора століття

3. Сьогодні Католицька церква прагне здійснювати свою місію в глобальному масштабі, грати важливу роль у вирішенні глобальних проблем сучасності. Розвиток католицького соціального вчення означає перехід до глобального погляду на соціальні проблеми і від неї звучить заклик до глобальної співпраці. Католицька церква знаходиться в унікальному становищі для вирішення проблем, спричинених глобалізацією, оскільки є глобальним актором.

Дипломатія Святого Престолу представляє собою орієнтир для розуміння світової політичної системи і дипломатичної служби. Соціально-економічні, політико-правові та етнокультурні трансформації Католицька церква сприймала лише як фази розвитку і успішно адаптувалася до мінливих умов. Таким же чином католицьке соціальне вчення, яке представляє собою доктринальну відповідь Апостольського Престолу на соціальні та етичні дилеми сучасного розвитку, розглядає феномен глобалізації. Нерівномірний розподіл матеріальних благ, невключеність усіх народів в економічний і соціальний прогрес, питання монополій і несправедливої конкуренції в ринковій економіці, криза демократії та глобальні кліматичні зміни становлять основний фокус інтересів Святого Престолу.

Згідно католицької доктрини, глобалізація – це інструмент, який необхідно використовувати для досягнення універсального суспільного блага. Розуміючи, що глобалізація потребує значної кількості економічних і політичних контролюючих заходів, Апостольський Престол вважає, що ці заходи мають ґрунтуватися на етичних цінностях і мотивації. Джерелом цих цінностей повинен стати посиленний «новий екуменічний дух» та «нова культура діалогу»: проблеми глобалізації можуть бути вирішені лише на підставі екуменічних принципів та діалогу, тобто зусиллями всіх християнських церков і великих світових релігій.

Проте якщо глобалізація буде підкорятися тільки законам ринку на користь сильних держав, наслідки будуть виражатися абсолютизацією економіки, утвердженням «низькоінтенсивної» демократії, скороченням соціальних програм, підвищенням рівня безробіття, зростанням трудової міграції, руйнуванням навколишнього середовища і виснаженням природних ресурсів, збільшенням розриву між Північчю і Півднем та несправедливою конкуренцією.

Католицька соціальна доктрина характеризується як ідеалізмом, так і реалізмом. Вона не засуджує ринок і визнає, що жодна економічна система не здатна рівномірно розподіляти матеріальні блага. Але вона не приймає ідеологію, яка возвеличує ринок до абсолюту, ігноруючи етичні та культурні компоненти.

Глобалізація є об'єктивною реальністю, яку не можна заперечувати. Тому полеміка Святого Престолу про глобальне управління за допомогою міжнародних інститутів є закликом до етичного міркування: недостатньо створювати інститути, які можуть зменшити негативні наслідки глобалізації. Необхідно орієнтувати процес на індивідуума в етичних термінах суспільного блага.

Автором дослідження стверджується значуща роль «соціальної доктрини» Католицької церкви, яка, на переконання Апостольського Престолу, має не лише духовну місію, але і повинна сприяти розв'язанню великих міжнародних соціальних завдань. Римські архиєреї неодноразово підкреслювали, що викорінення бідності та нерівності у доходах можливі за допомогою зміцнення миру, приборкання «сліпих сил ринку» і продуманої глобальної екологічної політики. В узагальненому вигляді свої погляди на соціально-економічні аспекти глобалізації викладені в енцикліках «Centesimus Annus» та «Laudato si'», які розглядаються Святим Престолом як зовнішньополітичні документи.

Католицька церква – життєво важлива і невід'ємна складова діючої соціальної інфраструктури. Апостольський Престол набув значного соціального і політичного капіталу на всіх континентах, у результаті широкомасштабної

благодійної діяльності католицьких організацій. Соціальні програми Католицької церкви по захисту малозабезпечених або вразливих верств населення є важливим внеском у зміцнення глобальної соціальної єдності.

4. Дослідження показало, що розвиток мережі апостольських дипломатичних місій призвів до того, що на сьогоднішній день Святий Престол підтримує відносини з майже всім світом, і представлений в найавторитетніших міжнародних організаціях. У рамках регіонального виміру зовнішньої політики Апостольського Престолу розширюється географія інтересів: традиційний європейський регіон поступається латиноамериканському, азійському і африканському. Вектор зовнішньої політики, будучи традиційним, отримує новий імпульс. При цьому, незважаючи на актуалізацію регіональних пріоритетів, Святий Престол робить зусилля впливати на політичні процеси в Європі, зміцнюючи авторитет Католицької церкви.

Сучасна дипломатія Ватикану з країнами Латинської Америки, ЄС та Близького Сходу виступає як різновид політичного процесу, тобто сукупність послідовних дипломатичних дій в цілях зміцнення влади і впливу розглянутого політичного актора.

Пріоритетними завданнями між Апостольським Престолом і Україною залишаються запобігання збройного конфлікту і досягнення миру та злагоди між народами. Святий Престол підтримує територіальну цілісність та державний суверенітет України. Відносини між Україною та Апостольським Престолом сьогодні є достатньо динамічними. Їх потенціал використовується ефективно, зростає кількість практичних заходів у рамках двосторонньої співпраці, а також постійно відбувається обмін візитами на вищому рівні.

Вплив дипломатії Святого Престолу на перебіг подій українського життя обумовлюється підтримкою католиків в Україні з їх широкою організаційно-ієрархічною структурою. Дипломатія Апостольського Престолу в Україні свої зусилля зосереджує на морально-етичних аспектах буття людини, через призму блага людської особистості, тому захист довкілля, фундаментальних прав людини, сімейних цінностей, робота з молоддю, зміцнення християнства,

сприяння діяльності католицьких структур, підтримка релігійних свобод та захист переслідуваних християн, поглиблення демократії продовжують бути пріоритетними.

З детального аналізу сучасної дипломатії Святого Престолу було виявлено, що вона має конкретну спрямованість – перетворити зовнішню політику Апостольського Престолу в таку, яка відповідає сучасним викликам і загрозам. На сьогоднішній день ватиканська дипломатія відрізняється великою активністю та концептуальною стрункністю, згідно з оновленими світоглядними установками Папи Римського. Її пріоритети диктуються як глобальними інтересами Святого Престолу в просуванні позицій Католицької церкви в основних регіонах світу, так і зміцненням морально-етичних засад міжнародного права і міжнародних відносин в цілому. Дипломатія стає публічною, активізується робота в міжнародних організаціях, передусім в ООН та ОБСЄ.

Завдяки проведеному аналізу дипломатичної діяльності Святого Престолу, було виявлено наступне: незважаючи на те, що терміни «публічна дипломатія» і «м'яка сила» з'явилися порівняно недавно, Апостольський Престол почав їх використовувати на практиці з початку ХХ століття. Зараз ці напрямки дипломатії одержали новий вимір. Святий Престол розвиває концепцію нової публічної дипломатії, яка сьогодні є багатогранним інструментом зовнішньополітичної та місіонерської діяльності Апостольського Престолу. Автором був розширений термін «політика прямої комунікації», за допомогою якої понтифік безпосередньо спілкується зі світовим співтовариством. За допомогою телерадіомовлення та глобальної мережі Інтернет, Святий Престол робить акцент на пряму комунікацію, ефективно використовуючи можливість відповідати на виклики часу, мобілізуючи ресурси віруючих католиків у всьому світі. Ватикан розширює технологічні можливості католицьких засобів масової інформації, застосовуючи цифрову дипломатію. «Ребрендинг» ватиканської публічної дипломатії спрямований на популяризацію діяльності Святого Престолу, створення позитивного образу і відкриття нових каналів діалогу.

Зосереджуючи велику увагу на молодіжній політиці, Апостольський Престол розширює форми та можливості публічної дипломатії, організовуючи різні заходи, поліпшує доступність ресурсів церкви в ЗМІ, популяризує інформаційно-комунікаційні сервіси серед молоді. Католицька церква стає важливою складовою суспільного життя для мільйонів молодих людей.

Впливовим інструментом дипломатії виступає розгалужена мережа духовенства і єпархій по всьому світу та ряд католицьких організацій і рухів, які Святий Престол популяризує серед населення різних країн світу й інтегрує громадян в наднаціональну католицьку спільноту. В останні десятиліття спостерігається істотний зріст різноманітних транснаціональних католицьких мереж та інших форм взаємодії.

Говорячи про основні риси дипломатії Апостольського Престолу, слід виділити її гуманітарний характер, який проявляється в забезпеченні інтересів місцевих церков, впровадженні «висоінтенсивної» демократії, викоріненні насильства на міжнародному рівні, в діяльності з духовного розвитку особистості, розвитку концепції культури діалогу, піклуванні за довколишнім середовищем та боротьби зі зміною клімату.

Дипломатія Апостольського Престолу здійснює значний вплив на формування сучасної системи міжнародних відносин, а її роль зводиться до створення спільного морального підходу ставлення до людини, категорій безпеки, справедливості і свободи. Ця дипломатія намагається досягати поставлених цілей переважно шляхом моральної й правової дії. У рамках глобальних зовнішньополітичних пріоритетів Святий Престол відкрито виступає із захистом прав людини з точки зору традиційних християнських цінностей (право на життя, право на народження дитини, заборона евтаназій), сприяє цілісності людського розвитку, інтенсифікації екуменічного, а також міжрелігійного діалогу. Ватикан закликає світову спільноту до вирішення глобальних питань: неконтрольованих міграційних процесів, затягування процесу роззброєння, неефективності ядерного нерозповсюдження, бідності, зростання нерівності в доходах, негативних кліматичних змін.

Роль Апостольського Престолу в процесі модернізації сучасного суспільства полягає у приведенні до одноманітності кодів внутрішньонаціонального і міжнаціонального спілкування, консолідації наднаціональних територіальних, етнічних просторів, створення сприятливих умов для регулювання процесів глобалізації та регіоналізації в сучасному світі.

Специфіка впливу Святого Престолу на вирішення сучасних проблем світової політики проявляється через його участь у процесі глобальної інтеграції. Інструментами впливу Ватикану на вирішення глобальних проблем через представників спектру католицьких акторів у світі виступають дипломатичні дії як у рамках формальних норм і процедур, так і неформальних правил гри, пов'язаних з використанням елементів неформальної дипломатії та іміджевих, символічних політичних практик. Існуючі протиріччя католицького неоконсерватизму та європейського світського лібералізму у сфері прав людини демонструють тенденцію до зближення. Позиції Ватикану в діалозі зі світськими державами з питань прав людини з особливим акцентом на репродуктивні права, права жінок і права сексуальних меншин мають деякі тенденції до зближення, проте консервативна концепція «належного морального порядку» Католицької церкви буде зберігатися і надалі. Будучи присутнім у багатьох сферах життя міжнародного суспільства, Апостольський Престол володіє значним потенціалом соціальної мобілізації. Він бере участь у виробленні чітких програм, спрямованих на сталий розвиток та процвітання всіх народів. Володіючи великою інфраструктурою на різних рівнях, Святий Престол прагне бути «природним партнером» у виконанні стратегії глобальної інтеграції, учасником відкритої дискусії не тільки з практичних аспектів процесу, а й з універсальних цінностей.

До всіх проблем на глобальному, регіональному, державному, індивідуальному рівнях дипломатія Апостольського Престолу підходить через призму блага людської особистості. Святий Престол вважає, що в умовах взаємозалежності людства світовий порядок досягається лише за умови поваги й захисту універсальних прав і обов'язків.

5. Принципи, які сьогодні захищає і просуває Апостольський Престол на міжнародній арені, являють собою синтез позицій, створених різними державами і міжнародними організаціями. Це дозволяє дипломатії Святого Престолу зберігати нейтральність. Саме тому Апостольський Престол привабливий для багатьох державних і політичних інститутів – завдяки своїй усталеній ролі посередника в міжнародних відносинах. Стимулювання миротворчих процесів, захист миру і мирного співіснування, заперечення війни як способу вирішення конфліктів між країнами, просування процесу примирення, врегулювання конфліктів та постконфліктних ситуацій є важливим принципом дипломатії Святого Престолу. Ватиканська дипломатія проявляє миротворчу і посередницьку активність у країнах Латинської Америки, Близького Сходу та Африці. Апостольська столиця відкрито заявляє, що відновлення дипломатичних відносин між США та Кубою є результатом зусиль Апостольського Престолу. В цілому сам папа Франциск визначає дипломатію Святого Престолу як «дипломатію позитивних малих кроків», незмінно підкреслює необхідність ведення діалогу з будь-якими, навіть самими складними співрозмовниками на світовій арені.

Апостольський Престол розширює географію своєї дипломатії, активно розвиваючи відносини з некатолицькими країнами і навіть країнами, які упродовж довгих років відверто протиставляли свою державну ідеологію Католицькій церкві. Декларація «про людське братерство в ім'я миру і мирного співіснування», підписана папою Франциском і верховним імамом мечеті Аль-Азхар, заклала основи плідної взаємодії мусульман і християн в регіоні і може спонукати інші держави ісламського світу відмовитися від ісламського фундаменталізму та стати на шлях поміркованості.

Католицькі транснаціональні громадські організації також відіграють активну роль у посередницькому процесі. В останні десятиліття такі організації, як «Спільнота Святого Егідія», «Пакс Крісті Інтернаціоналіс», «Карітас Інтернаціоналіс» залучаються до великої кількості успішних посередницьких ініціатив у багатьох країнах світу.

Святий Престол виявляє особливу увагу до питань ядерного нерозповсюдження, акцентуючи нерозривний зв'язок ефективного режиму нерозповсюдження зі скороченням накопичених ядерних арсеналів. Ватикан розвиває концепцію негативних гуманітарних наслідків володіння ядерною зброєю. До переліку інших глобальних «нових викликів» ХХІ століття папа особливо засуджує кримінальні організації, що залучають безліч людей до різних форм рабства, і наркотрафіків. Апостольський Престол засуджує війну як спосіб вирішення міжнародних конфліктів, сприяє скасуванню вищої міри покарання у всьому світі.

Останніми роками в Католицькій церкві відбувається постійне оновлення. Святий Престол істотно розширює напрямки зовнішньополітичної та дипломатичної діяльності. Якщо політика попередніх понтифіків була спрямована на зміцнення авторитету самої Церкви як інституту, повернення вікових традицій і зміцнення світового впливу Католицької церкви, то нинішній понтифік бачить Церкву інститутом-посередником, носієм миру і заповідей Христа.

6. Незважаючи на те, що Апостольський Престол відкрито не заявляє про пріоритети своїх двосторонніх контактів, що є відмінною рисою цього актора, і виражається політикою «активного нейтралітету», можна стверджувати, що сьогодні він претендує на роль глобального актора на міжнародній арені. На тлі активізації релігійних терористичних організацій та міжнародного тероризму в цілому, Апостольська столиця може надавати позитивний вплив на вирішення міжнародних політичних і дипломатичних конфліктів.

Попри стрімкий процес світової секуляризації, дипломатія Святого Престолу підвищує свою ефективність, набуваючи нових методів та розвиваючи нові багатогранні форми впливу. Тому можна зробити висновок про те, що майбутнє дипломатії Апостольського Престолу тісно пов'язане з еволюцією такої політичної категорії, як суверенітет, з розвитком політичного співробітництва між країнами. Папська дипломатія сьогодні виходить з необхідності створення такої міжнародної політичної системи, в якій би чільне

місце займав «етичний вимір» політики і міжнародних відносин, усвідомлення важливості духовного фактору і мотивів у політичних діях.

Святий Престол буде вирішальним гравцем у плані щодо ведення та пом'якшення конфліктів під час цих змін, оскільки папа є єдиним гравцем, який має історію на Півночі, але і має сильні та зростаючі позиції на Півдні. Вивчення папської активності дозволяє не тільки краще зрозуміти, чому цей актор все ще існує у світовій політиці, але й зробити глибокий аналіз структурних змін міжнародних відносин, практики дипломатії та світової громадськості, що розвивається.

Присутній майже у всіх сферах суспільно-політичного життя європейського, африканського та латиноамериканського суспільства, католицизм володіє значним потенціалом соціальної мобілізації. Володіючи великою інфраструктурою на різних рівнях, Апостольський Престол прагне бути «природним партнером» у виконанні стратегії соціальної інтеграції. Апостольська столиця збереже консультативний статус у політичній структурі світу, але все ж таки не зможе домогтися участі у вирішенні питань світової політики на основі формалізованого статусу.

Зважаючи на значні результати останніх дипломатичних проривів Святого Престолу, є всі підстави сподіватися на продовження позитивної динаміки двосторонніх відносин та їхньої всебічної підтримки з боку Ватикану у подальшому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аббясов Р. Размышления очевидца события. послесловие к визиту Папы Римского Франциска в Объединённые Арабские Эмираты, 07.03.2019. URL: <https://muslim.ru/articles/274/23175/>. (дата звернення: 23.08.2020).
2. Августин блаженный. О граде Божием. М., 1994. Т. 1. 394 с.
3. Антюхова Е. А. Последствия реализации стратегии НАТО в конфликтах «Арабской весны» для государств Ближнего Востока и Северной Африки. *Вестник МГИМО-Университета*. 2016. №47(2). С. 118–124.
4. Бистрицька Е.В. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964 рр.). Тернопіль : ФАПА, 2008. 510 с.
5. Біблія або книга Святого Письма Старого і Нового Заповіту / пер. проф. Івана Огієнка. К. : Укр.біблійне т-во, 2002. 1375 с.
6. Бліхар В. С. Державно-церковні відносини як експлікація дихотомії влади та суспільства у європейській філософії : моногр. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 516 с.
7. Богомазов.В. М. Глобалізований мир и папа Франциск. *Современная Европа*. 2015. С. 123–129. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/globalizovannyy-mir-i-papa-frantsisk>. (дата звернення: 28.08.2020).
8. Бойко І. І. Роль Ватикану у мирному розв'язанні міжнародних спорів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 3. С. 124–128.
9. Браславець О. Ю. Правові основи фінансової системи Святого Престолу: канонічні реформи пап Бенедикта XVI і Франциска. *Юридична наука*. 2016. № 12. С. 27–51.
10. Будівання миру вимагає більше сміливості, ніж ведення війни. У Ватикані відбулася надзвичайна молитва за мир у Святій Землі. *Радіо Ватикан*. 09.06.2014. URL: http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2014/06/09/будування_миру_вимагає_більше_сміливості,_ніж_ведення_війни_у/ucr-805745. (дата звернення: 23.08.2020).
11. Букалов А.М. С понтифіками по білу свету: записки учасника папського пресс-пула. 2-е изд., испр. и доп. СПб.: Алетейя, 2016. 314 с.

12. Булатова А.Ю. Восточная политика ватикана на примере Украины : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.04. М, 2007. 162 с.
13. Бутенко Я. М. Гуманістичні засади діяльності Папи Римського Іоанна Павла II (1978-2005 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Київ, 2015. 170 с.
14. Быкова Г. И. Внешняя политика Ватикана в европейском регионе в 1990–2012 гг. Из истории современных международных отношений. М. : Экон-Информ, 2014. 315 с.
15. В Україні, де триває забута війна, Спільнота Святого Егідія є присутністю миру. Візит Андреа Ріккарді. URL: <https://archive.santegidio.org/pageID/3/langID/uk/itemID/21256/B-Україні-де-триває-забута-війна-Спільнота-Святого-Егідія-є-присутністю-миру-Візит-Андреа-Ріккарді.html>. (дата звернення: 23.08.2020).
16. Вайгель Дж. Свідок надії. Життєпис Папи Івана Павла II. Львів : Вид-во Українського католицького університету, 2012. 1040 с.
17. Вайгель Дж. Кінець і початок. Папа Іван Павло II: перемога свободи, останні роки, спадщина. Львів : Вид-во Українського католицького університету, 2013. 584 с.
18. Ватикан. Країни світу і Україна: енциклопедія. В 5 т. Т. 1: Північна Європа. Західна Європа. Південна Європа / ред. Кудряченко А. І. ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». – К. : Фенікс, 2017. 564 с.
19. Ватикан. Третье тысячелетие – тысячелетие солидарности: интервью с секретарем Святого Престола по отношениям с государствами Архиепископом Ж.-Л. Тораном / Проводил Б. Д. Пядышев. *Международная жизнь*. 2000. № 5. С. 16-20.
20. Внеочередной Юбилейный год: пояснение. *Радио Ватикана*. 14.03.2015. URL: http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2015/03/14/vneочередной_юбилейный_год_пояснение/ru-1129353. (дата звернення: 23.08.2020).

21. Волинець О. О. Глобальні проблеми сучасності з позиції католицизму. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2013. № 25. С. 16–20.
22. Волинець О. О. Функціонування української греко-Католицької церкви в контексті державно-церковних відносин : дис... канд. філос.наук : 09.00.11. Львів, 2003. 210с.
23. Воссіна В. О. Діяльність дипломатії Святого Престолу у сфері прав і свобод людини (1978–2005 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. К., 2011. 214 с.
24. Воссіна В. Принципи дипломатії Святого Престолу (понтифікат папи Івана Павла II). *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2010. Т. 21–22. С. 216–220.
25. Гантінгтон. С Релігія і третя хвиля. *Релігійна свобода і права людини: Богословські аспекти*. Т.1. Львів, 2000. С. 19–25.
26. Гентош Л. Ватикан та виклики модерності. Схіньоєвропейська політика папи Бенедикта XV та українсько-польський конфлікт в Галичині в 1914–1923 рр. Львів, 2006. 456 с.
27. Гергей Е. История папства. М.: Республика, 1996. URL: <https://sedmitza.ru/lib/text/441686/> (дата звернення: 23.08.2020).
28. Голос Святого Престолу з приводу Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань. *Католицький оглядач*. 27.09.2017. URL: <http://catholicnews.org.ua/golos-svyatogo-prestolu-z-privodu-dogovoru-pro-vseosyazhnu-zaboronu-yadernih-viprobuvan>. (дата звернення: 28.08.2020).
29. Горбенко А С. Соціальна діяльність Католицької церкви серед іммігрантів в Італії в 1991 – 2013 : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Чернівці, 2019. 249 с.
30. Гьофнер Й. Християнське суспільне вчення. Львів : Свічадо. 2002. 304 с.
31. Декларація про релігійну свободу Dignitatis humanae. (Сесія ІХ, 7 грудня 1965). *Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації*. Львів : Свічадо, 2014. С. 253–265.

32. Дисциплінарне релігієзнавство : навч. посіб. / за ред. А. Колодного. К., 2010. 219 с.
33. Догматична конституція про церкву *Lumen Gentium*. (Сесія, V, 21 листопада 1964). *Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації*. Львів : Свічадо, 2014. С. 55-116
34. Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965): Конституції, декрети, декларації. Коментарі. Львів : Свічадо, 2014. 608 с. URL: https://issuu.com/svichado.ua/docs/dokumenty_druho_ho_vat_soboru_demo. (дата звернення: 23.08.2020).
35. Дьяченко С. В. Особенности международной правосубъектности Святого Престола : дис. ... канд юрид. наук : 12.00.10. Москва, 2008. 193 с.
36. Енцикліка «*Laudato si'*» Святішого Отця Франциска про турботу за наш спільний дім. Київ – Івано-Франківськ – Дрогобич : Коло, 2019. 184 с. URL: http://w2.vatican.va/content/dam/francesco/pdf/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_encyclica-laudato-si_uk.pdf. (дата звернення: 23.08.2020).
37. Етерович М. Святий Престол і Україна. К., 2004. 224 с.
38. Єленський В. В. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття. Л.: Вид-во Українського католицького ун-ту, 2013. 504 с.
39. Заклик Папи Франциска з приводу ситуації в Єрусалимі. *Radio Ватикан*. 06.12. 2017. http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2017/12/06/zaklik_papi_franциска_z_privodu_sитуації_v_єрусалимі/uk-1353149. (дата звернення: 23.08.2020).
40. Зонова Т.В. Современная модель дипломатии: истоки становления и перспективы развития. М. : РОССПЭН, 2003. 336 с.
41. Зонова Т. В. Дипломатия Ватикана в контексте эволюции европейской политической системы. М. : РОССПЭН, 2000. 200 с.
42. Зонова Т.В. Христианские мыслители Запада о холодной войне, тоталитаризме и коммунизме: сравнительный анализ концепций Райнгольда Нибура и Джорджо Ла Пира. *Сравнительная политика*. № 4 (10). 2012 . С. 4–10.

43. Ильинский М. М. Последняя месса. М. : Вагриус, 2005. 411 с.
44. Ігнат'єв П. М. Країни Азії: особливості культури та побуту. Чернівці : Книги-XXI, 2011. 339 с.
45. Історія СДМ. *СДМ Краків 2016*. URL: <http://archive.krakow2016.com/ua/historia-sdm-ukr.html>. (дата звернення: 23.08.2020).
46. Казанова Х. По той бік секуляризації: релігійна та секулярна динаміка нашої глобальної доби. К. : Дух і літера. 2017. 264 с.
47. Казанова Х. Релігія в сучасному світі: плюралізм, секуляризація, глобалізація. Львів : Вид-во Українського католицького університету, 2019. 348с.
48. Каримова Л. А. Иоанн Павел II и социальная доктрина католической церкви : дис. ...канд. ист. наук : 07.00.03. М. 295 с.
49. Карлов Ю. Е. Правовые вопросы участия Ватикана в международных отношениях : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.10. М., 1965. 18 с.
50. Карлов Ю.Е. Миссия в Ватикан. М. : Международные отношения, 2004. 229 с.
51. Касаткин П. И. Русская православная церковь как актер современной мировой политики. *Вестник МГИМО-Университета*. 2010. №6. С. 141–151.
52. Катехизм Католицької церкви (Синод Української греко-Католицької церкви). Жовква : Місіонер, 2002. 772 с. URL: <https://familychristianblog.files.wordpress.com/2017/03/kkc-v1-2-2.pdf>. (дата звернення: 23.08.2020).
53. Кирюшко М.І. Папа Римський Іоанн Павло II та ісламський світ. *Наукові записки ІПіЕНД*. Вип. 27. 2005. С. 287–297.
54. Кирюшко М.І. Принципи організації громадянського суспільства і соціальна доктрина Ватикану. *Наукові записки ІПіЕНД*. Вип.20. 2002. С.97–107.

55. Кияк С. Проблеми державно-конфесійних відносин, релігійної свободи та гідності людини в контексті Другого Ватиканського Собору. *Українське релігієзнавство*. 2013. № 66. С. 46–55.
56. Ковальський Н. А. Религиозный фактор: проблемы влияния на мировую политику. *Религия и политика на рубеже двух тысячелетий*. М., 2000. С. 10–19.
57. Ковальський Н. А. Современный мир в католическом контексте (о католической социальной доктрине на рубеже столетий). *Духовные основы мирового сообщества и международных отношений: Учебное пособие*. М. : МГИМО, 2000. С. 69–90.
58. Кодекс канонического права. М. : Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2007. 624 с. URL: http://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/russian/codex-iuris-canonici_russian.pdf. (дата звернення: 28.08.2020).
59. Козлов В. А. Дипломатія Святого Престолу в постбіполярній системі міжнародних відносин за часів Іоанна Павла II. Вінниця : Книга-Вега, 2008. 192 с.
60. Колумбія. День примирення. *CREDO*. 11.09.2017: <https://credo.pro/2017/09/189662><https://credo.pro/2017/09/189662>. (дата звернення: 23.08.2020).
61. Комиссия по миростроительству. Совет Безопасности ООН. URL: <https://www.un.org/securitycouncil/ru/content/repertoire/peacebuilding-commission>. (дата звернення: 28.08.2020).
62. Компендіум соціальної доктрини Церкви. К. : Кайрос, 2008. 549 с. URL: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_uk.pdf. (дата звернення: 23.08.2020).
63. Коппель О. А., Пархомчук О. С. Релігійний фактор в світовій політиці. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. К., 2017. Вип. 46. С. 26–30.

64. Коппель О. А., Пархомчук О.С. Десекуляризація в міжнародних відносинах. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія : зб. наук. Праць.* Маріуполь, 2017. Вип. 19. С 164–172.
65. Коханчук Р. Становлення концепції «справедливої війни» в католицизмі. *Людина і світ.* 2004. №1. С. 10-15.
66. Коцур Т. Т. Китай: остаточна легітимізація всіх єпископів і нова дієцезія *Vatican News* 22/08/2018. URL: <https://www.vaticannews.va/uk/church/news/2018-09/uk-china-holy-see-agreement-appointment-bishops-new-diocese.html#.W6Yul30smoM.facebook>. (дата звернення: 23.08.2020).
67. Коцур Т. Т. Секретаріат з питань комунікацій перейменовано в Дикастерію. *Vatican News*. URL: <https://www.vaticannews.va/uk/vatican-city/news/2018-06/sekretariat-komunikacij-perejmenovano-v-dikasteriyu.html>. (дата звернення: 23.08.2020).
68. Красиков А. А. Ватикан – государство и церковь. *На ерекрестке средиземноморья: «Итальянский сапог» перед вызовами ХХЫ века / под ред Т.В. Зоной.* М. : Весь мир. 405–442 с.
69. Красиков А. А. Ватикан 2000 лет спустя. Римо-католичество между прошлым и будущим = Vatican 2000 years after. Roman Catholicism between the past and the future / А.А. Красиков. М. : Ин-т Европы РАН : Рус. сувенир, 2012. 104 с.
70. Круг П. Г., Маякова Л. В. Борьба за природные ресурсы в будущем примет форму войн за веру. *ЦентрАзия.* 01.04.2009. URL: <https://centrasia.org/newsA.php?st=1238537880>. (дата звернення: 28.08.2020).
71. Крылов А. В. Роль религиозного фактора в «арабской весне». *Вестник МГИМО-Университета.* 2013. № 4(31). С. 43–51.
72. Кузнецов А. А. «Исламское государство» в контексте политических изменений на Ближнем Востоке. *Вестник МГИМО-Университета.* 2015. №41(2). С. 184–192.

73. Навіщо Папа зустрічається з Патріархом? *BBC News*. 05.02.2016. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/02/160205_pope_patriarch_meet_it. (дата звернення: 23.08.2020).
74. Латеранские соглашения. Договор между Святым Престолом и Италией. *Государство Град Ватикан*. URL: <https://vaticanstate.ru/lateranskie-soglasheniya/>. (дата звернення: 23.08.2020).
75. Лебек Э. Тайная история дипломатии Ватикана. М.: Рипол Классик, 2004. 304 с.
76. Лозинский С.Г. История папства. Москва: Политиздат, 1986. 382 с.
77. Майка Ю. Социальное учение Католической Церкви. Рим–Люблин: Издательство Святого Креста. Электронная версия: Католическая информационная служба Agnuz. URL: http://www.catholic.uz/tl_files/library/books/social_learn/page10.htm#2_4_1_0. (дата звернення: 23.08.2020).
78. Мамберті Д. Ватиканський дипломат про пріоритети міжнародної діяльності Святого Престолу. *Католицький оглядач*. URL: <http://catholicnews.org.ua/vatikanskiy-diplomat-pro-prioriteti-mizhnarodnoyi-diyalnosti-svyatogo-prestolu>. (дата звернення: 23.08.2020).
79. Манжулина О. А. Публичная дипломатия США : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.04. СПб., 2005. 24 с.
80. Маслова Е.А., Шебалин Д.Д., Шебалина Е.О. Российско-ватиканский диалог на современном этапе: основные тенденции и динамика. *Вестник Брянского государственного университета*. 2017. № 3. <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiysko-vatikanskiy-dialog-na-sovremennom-etape-osnovnyye-tendentsii-i-dinamika> (дата звернення: 23.08.2020).
81. Миротворческая инициатива христианских лидеров в связи с ситуацией на Ближнем Востоке. *Русская Православная Церковь*. 17.04.2018. URL: <https://mospat.ru/ru/2018/04/17/news159202/>. (дата звернення: 23.08.2020).
82. Мирский Г. Исламский фундаментализм и международный терроризм. *Центральная Азия и Кавказ*. URL: <https://www.ca->

c.org/journal/2001/journal_rus/cac-06/03.mirsru.shtml. (дата звернення: 23.08.2020).

83. Митрофанова А. В. Политическое православие» и проблема религиозности. *Философия и общество*. 2006. №1.С. 1–19. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/politicheskoe-pravoslavie-i-problema-religioznosti>. (дата звернення: 23.08.2020).

84. Мокшицький М. Погляд з Ватикану на глобалізацію та євроінтеграцію за понтифікату Йоана Павла II. *Українсько-ватиканські відносини в контексті суспільних і міжконфесійних проблем*: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Івано-Франківськ, 28-29 березня 2008 р. Івано- Франківськ; К., 2008. С. 89–95.

85. Насир Х.Дж. Политический ислам, терроризм и безопасность на Ближнем Востоке. *Вестник МГИМО-Университета*. 2017. № 5(56). С. 183–198

86. Общение и освобождение Офіційний сайт братства. URL: <http://ru.clonline.org/>. (дата звернення: 28.08.2020).

87. Олбрайт М. Религия и мировая политика. М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. 352 с.

88. Основной Закон Государства Града Ватикан (26 ноября 2000 года). *Государство Град Ватикан*. URL: <https://vaticanstate.ru/osnovnoj-zakon-gosudarstva-grada-vatikan-26-noyabrya-2000-goda/>. (дата звернення: 23.08.2020).

89. Отрош М. І. Міжнародні договори, нормативно-правові та інші акти Святого Престолу, що регулюють діяльність Католицької церкви. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 345–348.

90. Отрош М. І. Місце і роль Католицької церкви у міжнародному правопорядку: монографія. Київ-Одеса : Фенікс, 2017. 594 с.

91. Отрош М. І. Особливості міжнародної правосуб'єктності Святого Престолу. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 312–315.

92. Отрош М. І. Система органів зовнішніх зносин Святого Престолу. *Правова система України й міжнародне право, порівняльне правознавство*. 2009. С. 278–284.

93. Отрош М. І. Церковно-політична історія римських пап: у 3 т. Одеса: Фенікс, 2019-2020.
94. Ощипок І. Ф. Інформаційна діяльність Святого Престолу. *Український інформаційний простір*. № 1(5). 2020. С. 126–140. URL: [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(5\).2020.206111](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(5).2020.206111). (дата звернення: 23.08.2020).
95. Ощипок І. Ф. Досвід Республіки Корея в розвитку транснаціональних корпорацій для України. *Україна і Корея в конфліктогенному світі : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ.форуму (м.Київ, 29-30 листоп. 2016 р.)*. К. : ДАУ при МЗС України, 2016. С. 58–62.
96. Ощипок І. Ф. Особливості трансформації державного суверенітету в постбіполярній міжнародній системі. *Актуальні проблеми міжнародних відносин : збірник наукових праць*. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2016. Вип. 127, (ч 2). С. 54–64.
97. Ощипок І. Ф. Положення Київської митрополії в україно-російських відносинах другої половини XVII ст. Церква – наука – суспільство: питання взаємодії : матеріали ІХ міжнар. наук. конф. (м.Київ, 26–28 травня 2010 р.).К. : НКПКЗ, 2010. С. 96–99.
98. Ощипок І. Ф. Права і привілеї Київських митрополитів до 1686 року. *Православний вісник*. К. 2002. № 5–6 С. 52–55.
99. Ощипок І. Ф. Проблема дереторизації в сучасних міжнародних відносинах. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія : зб. наук. Праць*. Маріуполь, 2015. Вип. 12. С. 239–245.
100. Ощипок І. Ф. Проблеми та перспективи глобального лідерства США. *Міжнародні відносини. Серія : Політичні науки*. К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2015. № 7. С. 1–15. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2568. (дата звернення: 23.08.2020).
101. Ощипок І. Ф. Проблеми та перспективи реформування ООН. *Сильна ООН – кращий світ : зб. тез доп. міжнар.наук.-практ. конф. присвяченій 70*

річниці заснування ООН (м. Київ, 22 жовтня 2015 р.). К. : ДАУ при МЗС України, 2015. С. 101–102.

102. Ощипок І. Ф. Роль глобалізаційних процесів у реструктуризації глобального простору. *Реструктуризація глобального простору : історичні імперативи та виклики : зб. тез доп. міжнар.наук.-практ. конф (м. Київ, 23 квітня 2015 р.)*. К. : ДАУ при МЗС України, 2015. С. 99–101.

103. Ощипок І. Ф. Роль релігійних акторів у сучасних світових процесах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2018. № 1/2(47/48). С. 84–88.

104. Ощипок І. Ф. Трансформація інституту національних держав. *«Шевченківська весна» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Київ, 2 квітня 2015 р.)* К. : Київ. Нац. Ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, 2015. Ч. 1. С. 112–114. URL: http://library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/shv/shv_2015_01.pdf. (дата звернення: 23.08.2020).

105. Павло VI. Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі *Gaudium et Spes*. (Сесія IX, 7 грудня 1965). *Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації*. Львів : Свічадо, 2014. С. 334–417.

106. Палінчак М. М. Державно-церковні відносини в країнах СНД. *Науковий вісник УжНУ*. Ужгород, 2010. № 14. С. 226–231.

107. Папа Римський і Патріарх Варфоломій закликали міжнародне співтовариство боротися з «менталітетом егоїзму». *УНІАН*. 28.05.2018. URL: <https://religions.unian.ua/religionsworld/10132529-papa-rimskiy-i-patriarh-varfolomiy-zaklikali-mizhnarodne-spivtovaristvo-borotisyia-z-mentalitetom-egoizmu.html>. (дата звернення: 23.08.2020).

108. Папа Франциск – лидер мировых левых сил. *Народный корреспондент*. 25.07.2016. URL: <https://nk.org.ua/mir/papa-frantsisk-lider-mirovyih-levyih-sil-64282>. (дата звернення: 23.08.2020).

109. Папа Франциск закликав до миру в Єрусалимі. *BBC News*. 25.12.2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-42478891>. (дата звернення: 23.08.2020).
110. Папа Франциск прийняв президента Куби Рауля Кастро. *Radio Ватикан*. 11.05.2015. URL: http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2015/05/11/папа_франциск_прийняв_президента_куби_рауля_кастро_/uk-1143211. (дата звернення: 23.08.2020).
111. Папа: Латинська Америка повинна протистояти драмі еміграції. *Радио Ватикана*. 30.06.2017. URL: http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2017/06/30/папа_латинська_америка_повинна_протистояти_драмі_еміграції/gu-1322415. (дата звернення: 23.08.2020).
112. Парижська хартія для нової Європи. Париж 1990. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/4/39520.pdf>. (дата звернення: 23.08.2020).
113. Пасічний Р. Неурядові релігійні (католицькі) організації та їх вплив на міжнародні політичні процеси. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. Львів, 2013. Вип. 25. С. 141–146.
114. Пасічний Р. Я. Формування соціально-політичної доктрини Української Греко-Католицької церкви : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Львів, 2016. 233 с.
115. Петровский Д. И., Хатченков Ю. А. Политика китайского руководства в религиозной сфере и отношения с Ватиканом. *История и культура Востока*. гуманитарные исследования в восточной сибире и на дальнем востоке. № 2. 2017. С. 26-32.
116. Піпченко Н. О. Цифрова дипломатія Святого Престолу (Ватикан). *Цифрова дипломатія, Підручник*. К. : Вадекс, 2019. С.198–217.
117. Поташинская Н.Н. Новый Римский Папа. *Берегиня*. 777. *Сова*. 2013. № 3(18). С. 68–80. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/novyy-rimskiy-papa>. (дата звернення: 23.08.2020).

118. Прокопчук Д. Ватикан визнав Палестину суверенною державою. *Deutsche Welle*. 02.01.2016. URL: https://www.dw.com/uk/ватикан_визнав_палестину_суверенною_державою/a-18955763 (дата звернення: 23.08.2020).

119. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей. 58/314. Участие Святейшего Престола в работе Организации Объединенных Наций. Организация Объединенных Наций. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru//RES/58/314> .(дата звернення: 23.08.2020).

120. Речник Святого Престолу: Мета угоди з Китаєм пастирська, а не політична. *Vatican News*. 22.09.2018. URL: <https://www.vaticannews.va/uk/vatican-city/news/2018-09/uk-china-holy-see-agreement-appointment-bishops-burke.html>. (дата звернення: 23.08.2020).

121. Светикова Е. Диалог христианства с исламом: зачем папа Римский Франциск прилетел в Абу-Даби. *Rtvi*. 04.02.2019. URL: <https://rtvi.com/stories/dialog-khristianstva-s-islamom-zachem-papa-rimskiy-frantsisk-priletel-v-abu-dabi/>. (дата звернення: 23.08.2020).

122. Святейший Престол установил дипломатические отношения еще с одним государством. *Радио Ватикана*. 05.05.2017. http://www.archivio.radiovaticana.va//storico/2017/05/05/святейший_престол_установил_дипломатические_отношения_еще_с_одним/ru-1310154 (дата звернення: 23.08.2020).

123. Скончался филиппинский кардинал Хайме Син. *Благовест Инфо*. 21.06.2005. URL: <http://blagovest-info.ru/index.php?ss=2&s=3&id=208>. (дата звернення: 23.08.2020).

124. Совгира Я. В. Геополитический, социальный и экономический аспекты положения христиан Ближнего Востока в начале XXI века : дис. ... канд. богословия. Москва, 2019. 249 с.

125. Совещание по Безопасности и Сотрудничеству в Европе заключительный акт. Хельсинки 1975. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/c/39505_1.pdf. (дата звернення: 23.08.2020).

126. Сольчинский М. Дипломатия Святого Престола: история и современность. URL: <http://www.agnuz.info/app/webroot/library/6/120>. (дата звернення: 23.08.2020).
127. Станкевич Г. В. Виды религиозных акторов и их влияние на внешнюю политику государств. *KANT*. 2011. № 2. С.169–172.
128. Стигмати св. Франциска – дарунок страждующего Христа. *Санктуарій Святого Антонія*. 23.11.2016. URL: <https://antoni.lviv.ua/uk/стигмати-св-франциска-дарунок-стра/>. (дата звернення: 23.08.2020).
129. Тимчасова угода між Святим Престолом та КНР щодо призначення єпископів. *Vatican News* 22.09.2018. URL: <https://www.vaticannews.va/uk/vatican-city/news/2018-09/uk-china-holy-see-agreement-appointment-bishops-announcement.html#.W6YTfWMtE0k.facebook>. (дата звернення: 23.08.2020).
130. Толкачев В.В. Религиозные акторы в современной мировой политике: роль, возможности, перспективы развития. *Вестник МГИМО-Университета*. 2013. №3(30). С. 75-80.
131. Уранов Г.В. Дорога в Ватикан : записки Чрезвычайного и Полномочного Посла, представителя Российской Федерации при Святом Престоле в 1996–2001 годах. М.: МГИМО-Университет, 2011. 268 с.
132. Фаустова М. Мадуро отказывается от Святого престола. *НГ Религии*. 04.02.2020. URL: https://www.ng.ru/ng_religii/2020-02-04/12_480_venezuela.html. (дата звернення: 23.08.2020).
133. Фома Аквинский. Сумма теологии. Киев: Ника-Центр, 2006. С. 24.
134. Хайруллин Т.Р. Конституция Ливана как гарант хрупкой стабильности политического режима. *Ислам в современном мире*. 2017. №13(4). С. 113–122.
135. Хемапандха Ч. Роль и значение дипломатии Римской Католической церкви на современном этапе европейской интеграции : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.04 : СПб., 2004. 171 с.
136. Хёффнер Й. Христианское социальное учение. М.: КЦ Духовная библиотека, 2001. 324 с.

137. Хоружий Г. Ватикан: історія і сучасність. Львів : Місіонер, 2007. 280 с.
138. Христиане – наиболее преследуемая религиозная группа в мире, заявил представитель Ватикана в ОБСЕ. *Церковно-научный центр «Православная энциклопедия»*. 21.03.2015. URL: <https://www.sedmitza.ru/text/5579109.html>. (дата звернення: 23.08.2020).
139. Цыганков П. А. Актеры и факторы в международных отношениях и мировой политике. *«Приватизация» мировой политики: локальные действия – глобальные результаты*. М., 2008. С. 35–39.
140. Четверикова О. Н. Оборотни, или Кто стоит за Ватиканом. М. : «Кислород», 2018. 624 с.
141. Шебалин Д. Д., Шебалина Е. О. Публичная Дипломатия Святого Престола. *Публичная Дипломатия: Теория и практика*. М. : Аспект Прес, 2017. С. 217–237.
142. Шебалин Д.Д. Святой престол в международных отношениях: видение современной Европы и демократии. *Genesis: исторические исследования*. 2018. № 6. С. 21–28. URL: <https://doi.org/10.25136/2409-868X.2018.6.26380>. (дата звернення: 23.08.2020).
143. Шепетяк О. М. Німецька католицька думка другої половини ХХ століття. Монографія. К., : УАР. 2014. 346 с.
144. Энциклики его святейшества папы Римского 1891, 1981, 1991 г.г. о труде, человеческой жизнедеятельности, нравственности и морали. К.: Институт праксеологии, 1993. 278 с.
145. Юдин А. Методы реализации социальной доктрины Римско-Католической Церкви на примере «Каритас Интернационалис». *Христианское чтение*. 2011. № 4. С.69-94.
146. Юркович И. Святой Престол и международное сообщество. *Теология*. №3. М., 1994. С. 130–152. URL: <https://www.katolik.ru/tserkov-i-obshchestvo/item/1562-svjatoj-prestol-i-mezhdun.html>. (дата звернення: 23.08.2020).

147. Юркович І. Міжнародна правосуб'єктність Католицької церкви, Святого Престолу та Держави-міста Ватикан. *Україна дипломатична*. 2010. Вип. 11. С. 721–742.

148. Яроцький П. Ватикан і Європейський Союз: порозуміння на засаді утвердження людської гідності як трансцендентної цінності. *Українське релігієзнавство*. 2015. № 74–75. С. 119–132.

149. Яроцький П. Католицизм як світова церковна імперія. *Українське релігієзнавство*. 2010. № 56. С. 295–319.

150. 25 лет назад община св. Эгидия сыграла ключевую роль в подписании мирного договора по Мозамбику в Риме. *Сибирская католическая газета*. 09.10.2017. URL: <https://sib-catholic.ru/25-let-nazad-obshhina-sv-egidiya-syigrala-klyuchevuyu-rol-v-podpisanii-mirnogo-dogovora-po-mozambiku-v-rime/>. (дата звернення: 23.08.2020).

151. 25-та річниця встановлення дипломатичних стосунків між Україною та Святим Престолом. *Посольство України при Святому Престолі (Ватикані)*. 08.02.2017. URL: <https://vatican.mfa.gov.ua/news/54537-25-ta-richnicya-vstanovlennya-diplomatichnih-stosunkiv-mizh-ukrajinoju-ta-svyatim-prestolom>. (дата звернення: 23.08.2020).

152. 90° Giornata Missionaria Mondiale – 2016. Le statistiche della Chiesa Cattolica. Roma, Agenzia Fides. 23.10.2016 – 10 pagine.

153. A Summary Report of the Acts of the 18th General Assembly of Caritas Internationalis, 3–9 June 2007, Synod Hall, Vatican City. *Caritas.org*. URL: <http://www.caritas.org/includes/pdf/SumReportXVIIIIGA.\pdf>. (дата звернення: 23.08.2020).

154. Abdullah Y. The Holy See at United Nations Conferences: State or Church. *Columbia Law Review*. 1996. Vol. 96(7), P. 1835–1875. URL: http://uniset.ca/microstates2/va_96ColumLRev1835.pdf. (дата звернення: 23.08.2020).

155. Adoption of the Paris Agreement. Conference of the Parties Twenty-first session Paris, 30 November to 11 December 2015. *United Nations* URL:

<https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/109.pdf>. (дата звернення: 23.08.2020).

156. Agnew J. Deus vult: the geopolitics of the Catholic Church. *Geopolitics*. 2010. Vol. 15. P.39-61. URL: <https://doi.org/10.1080/14650040903420388>. (дата звернення: 23.08.2020).

157. Albanese P. Francisco, Venezuela y la carta jesuita. *Infobae*. 25.10.2016. URL: www.infobae.com/opinion/2016/10/25/francisco-venezuela-y-la-carta-jesuita/ (дата звернення: 03.06.2018)

158. Albert M. Beyond Integration and Differentiation? The Holy See and the Pope in the System of World Politics. *The Review of Faith & International Affairs*. 2017. Vol. 15 (4). P. 21–30. URL: <https://doi.org/10.1080/15570274.2017.1392121>. (дата звернення: 23.08.2020).

159. Aleteia. website. URL: <https://aleteia.org>. (дата звернення: 23.08.2020).

160. Allen J. L. All the Pope's Men: The Inside Story of How the Vatican Really Thinks. New York: Doubleday Religion. 2004. 392 p.

161. Allen J. L. Iraqi Catholic leader asks West: «If they kill us all, will you do something then?» *National Catholic Reporter*. 15.12.2013. URL: <https://www.ncronline.org/blogs/ncr-today/iraqi-catholic-leader-asks-west-if-they-kill-us-all-will-you-do-something-then>. (дата звернення: 23.08.2020).

162. Allen J. L. The Future Church: How Ten Trends Are Revolutionizing the Catholic Church. 2009. New York: Doubleday. 469 p.

163. Allen J. L. The Rise of Benedict XVI. The Inside Story of How the Pope was Elected and where He will take the Catholic Church. New York: Doubleday, 2005. 256 p.

164. An Appeal to the Catholic Church to re-commit to the centrality of Gospel nonviolence. *Catholic Nonviolence Initiative*. May 17, 2016. <https://nonviolencejustpeace.net/2016/05/17/an-appeal-to-the-catholic-church-to-re-commit-to-the-centrality-of-gospel-nonviolence>. (дата звернення: 23.08.2020).

165. Anderson J. Religion, Politics and International Relations: The Catholic Contribution to Democratization's «Third Wave» : Altruism, Hegemony or Self-Interest? *Cambridge Review of International Affairs*. 2007. Vol. 20 (3). P. 383–399.
166. Anouilh P. Sant'Egidio au Mozambique : de la charité à la fabrique de la paix. *Revue internationale et stratégique*. 2005/3 (N°59). P. 9–20. URL: https://www.cairn.info/article.php?ID_ARTICLE=RIS_059_0009#no3. (дата звернення: 23.08.2020).
167. Apostolic Delegations. *GCatholic.org*. URL: <http://www.gcatholic.org/dioceses/delegations.htm>. (дата звернення: 23.08.2020).
168. Appleby S. Pope John Paul II. *Foreign Policy*. 2000. Vol. 119. P. 12–25.
169. Araujo R. J., Lucal J. A. Papal Diplomacy and the Quest for Peace. Ann Arbor, MI: Sapientia Press of Ave Maria University. 2004. 280 p.
170. Attina F. The study of international relations in Italy. *The Study of International Relations. The State of the Art*. London, 1989. P. 344–361.
171. Avsi. website. URL: <https://www.avsi.org/en>. (дата звернення: 23.08.2020).
172. Barbato M. A State, a Diplomat, and a Transnational Church: The Multilayered Actorness of the Holy See. *Perspectives: Central European Review of International Affairs*. 2013. Vol. 21(2). P. 27–48.
173. Barbato M. The Holy See in Transnational Governance. *Babes-Bolyai University, Cluj-Napoca*. Universität Passau, ECPR, Reykjavik, 2011. P. 1–27. URL: <https://ecpr.eu/filestore/paperproposal/fed2e6bd-d8de-46de-870b-37ac349fa06b.pdf>. (дата звернення: 23.08.2020).
174. Barberini G. Le Saint-Siège : sujet souverain de droit international. Paris : Cerf, 2004. 236 p.
175. Bax M. Religious Regimes and State-Formation : Toward a Research Perspective. *Religious Regimes and State Formation* / ed Eric R. Wolf. Aibany, 1991. 7–29 p.
176. Benedict XVI. Address of His Holiness Benedict XVI to participants in the meeting of the Development Bank of the Council of Europe : Clementine Hall.

Friday, 12 June 2010. *The Holy See*. 2010. URL: https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2010/june/documents/hf_ben-xvi_spe_20100612_banque.html. (дата звернення: 23.08.2020).

177. Benedict XVI. *Caritas in Veritate* : Encyclical Letter of the Supreme Pontiff Benedict XVI to the Bishops, Priests and Deacons, Men and Women Religious, the Lay Faithful and All People of Good Will on Integral Human Development in Charity and Truth. *The Holy See*. 2009. URL: http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html. (дата звернення: 23.08.2020).

178. Benedict XVI. *Deus Caritas Est*. Encyclical Letter of the Supreme Pontiff Benedict XVI to the Bishops, Priests and Deacons, Men and Women Religious, and all the Lay Faithful on Christian love. *The Holy See*. 2005. URL: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20051225_deus-caritas-est.html. (дата звернення: 23.08.2020).

179. Benedict XVI. Interview of the Holy Father Benedict XVI with the Journalists during the flight to Lebanon : Apostolic Journey to Lebanon (14–16 September 2012) : Papal Flight. Friday, 14 September 2012. *The Holy See*. 2012. URL: http://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2012/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20120914_incontro-giornalisti.html. (дата звернення: 23.08.2020).

180. Bergoglio J.M. *Noi come cittadini noi come popolo*. Città del Vaticano-Milano: Libreria editrice vaticana-Jaca book, 2013. 159 p.

181. Berry J. *Render unto Rome: The Secret Life of Money in the Catholic Church*. 1st ed. New York: Crown Publishers, 2011. 432 p.

182. Bertone T. *La Diplomazia pontificia in un mondo globalizzato*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2013. 760 p.

183. Beyer P. *Religion and Globalization*. London, 1994. 250 p.

184. *Bilateral and Multilateral Relations of the Holy See*. *The Holy See*. 01.02.2001. URL: https://www.vatican.va/news_services/press/documentazione/documents/corpo-diplomatico/corpo-diplomatico_internazionali_elenco_en.html. (дата звернення: 23.08.2020).

185. Booth W. Pope Francis hosts Israeli, Palestinian leaders at “Prayer Summit. *Washington Post*, 8 June 2014. URL: https://www.washingtonpost.com/world/pope-francis-hosts-israeli-palestinian-leaders-at-prayer-summit/2014/06/08/b9adc57e-ef48-11e3-bf76-447a5df6411f_story.html. (дата звернення: 23.08.2020).
186. Bretherton C. Universal human rights. *Global Politics: an Introduction* / ed C. Bretherton & G. Ponton. Oxford, 1996. P. 243–268.
187. Byrnes T. A. *Catholic Bishops in American Politics*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2016. 188 p.
188. Caño A., Ordaz P. Pope Francis: «The danger is that in times of crisis we look for a savior». *El pais*. 22.01.2017. URL: https://elpais.com/elpais/2017/01/21/inenglish/1485026427_223988.html. (дата звернення: 23.08.2020).
189. Caracciolo L., Riccardi A. Papa Francesco. *Sognare l'Europa*. Bologna: EDB, 2017. 128 p.
190. Cardinal Burke: It is a «source of anguish» to hear suggestions «that I would lead a schism». *Catholic World Report*. 22.01.2018. URL: <https://www.catholicworldreport.com/2018/01/22/cardinal-burke-it-is-a-source-of-anguish-to-hear-suggestions-that-i-would-lead-a-schism/>. (дата звернення: 23.08.2020).
191. Cardinale G. Beijing is not the only absence. *30 days*. 06.07.20106. URL: http://www.30giorni.it/articoli_id_10813_13.htm. (дата звернення: 23.08.2020).
192. Cardinale H. E. *The Holy See and the International Order*. Toronto: Macmillan of Canada. 1976. 557 p.
193. Caritas Internationalis. website. URL: <https://www.caritas.org/>. (дата звернення: 26.08.2020).
194. Casanova J. *Public religions in the modern world*. Chicago: University of Chicago Press, 1994. 330 p.
195. Casaroli A. Intervention au sommet de la CSCE : Paris, Lundi 19 novembre 1990. *The Holy See*. 1990. URL: <http://www.vatican.va/roman>

_curia/secretariat_state/card-casaroli/1990/documents/rc_seg-st_19901119_csce-parigi_fr.html. (дата звернення: 23.08.2020).

196. Casaroli A. Paolo VI uomo del dialogo. Bologna: EDB, 2014. 60 p.

197. Cesal. website. URL: <https://www.cesal.org/inicio>. (дата звернення: 26.08.2020).

198. Chong A, Troy J. A Universal Sacred Mission and the Universal Secular Organisation: The Holy See and the United Nations. *Politics, Religion, and Ideology*. 2011. Vol. 12 (3). P. 335–354.

199. Chong A. Small State Soft Power Strategies: Virtual Enlargement in the Cases of the Vatican City State and Singapore. *Cambridge Review of International Affairs*. 2010. Vol. 23 (3). P. 383–405.

200. Chong A. The Catholic Church in International Politics. *E-International Relations*. 14.11.2013. URL: <https://www.e-ir.info/2013/11/14/the-catholic-church-in-international-politics/>. (дата звернення: 23.08.2020).

201. Christiansen D. Catholic peacemaking, 1991–2005: the legacy of Pope John Paul II. *The Review of Faith & International Affairs*. 2006. Vol. 4 (2). P. 21–28.

202. Christman E. Will Pope Francis' Album Be a Hit? An Analysis Based on Past Papal Album Sales. *Billboard bulletin*. 9.28.2015. URL: <https://www.billboard.com/articles/news/6708209/will-pope-francis-album-be-a-hit-an-analysis-based-on-past-papal-album-sales>. (дата звернення: 23.08.2020).

203. Cities Against the Death Penalty. *World Coalition Against the Death Penalty*. 17.11.2008. URL: <http://www.worldcoalition.org/cities.html>

204. Clark A E. Understanding the 2018 China-Vatican agreement a year later. *Catholic World Report* 10.11.2019. URL: <https://www.catholicworldreport.com/2019/11/10/understanding-the-2018-china-vatican-agreement-a-year-later/#sdendnote29>анс. (дата звернення: 23.08.2020).

205. Clarke M., Ware V. Understanding faith-based organizations: How FBOs are contrasted with NGOs in international development literature. *Progress in Development Studies*. 2015. Vol. 15(1) P. 37–48. URL: <https://doi/abs/10.1177/1464993414546979>. (дата звернення: 23.08.2020).

206. Communiqué concerning the signing of a Provisional Agreement between the Holy See and the People's Republic of China on the appointment of Bishops. *Summary of bulletin Holy See Press Office*. 22.09.2018. URL: <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2018/09/22/180922d.html>. (дата звернення: 23.08.2020).

207. Compagnia delle Opere. website. URL: <https://www.cdo.org>. (дата звернення: 26.08.2020).

208. Conference for Security and Co-operation in Europe. *Helsinki*. 9-10 July 1992. URL: <https://www.osce.org/mc/39530?download=true>. (дата звернення: 23.08.2020).

209. Conferenza Stampa a conclusione del Giubileo Straordinario della Misericordia e per la presentazione della Lettera Apostolica del Santo Padre Francesco «Misericordia et Misera», 21.11.2016. *Bollettino Sala Stampa della Santa Sede*. URL: <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2016/11/21/0840/01871.html>. (дата звернення: 23.08.2020).

210. Conferenza Stampa di presentazione del volume words that matter. *Bollettino Sala Stampa della Santa Sede*. URL: [http://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2003/06/30/0339/01063.html#intervento di s.e. mons. jean-louis tauran](http://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2003/06/30/0339/01063.html#intervento%20di%20s.e.%20mons.%20jean-louis%20tauran). (дата звернення: 26.08.2020).

211. COP21: Patriarch Bartholomew: «It is not too late to act, but we should do it now». *SIR*. 04.12.2015. URL: <https://www.agensir.it/quotidiano/2015/12/4/cop21-patriarch-bartholomew-it-is-not-too-late-to-act-but-we-should-do-it-now>. (дата звернення: 26.08.2020).

212. Cox H G. Fire from Heaven: The Rise of Pentecostal Spirituality and the Reshaping of Religion in the Twenty-first Century. Cambridge, MA: Da Capo Press, 2001. 372 p.

213. Cox H. G. St. Peter and Minarets. *The National Interest*. 24.10.2010. URL: <https://nationalinterest.org/article/st-peter-minarets-3916>. (дата звернення: 26.08.2020).

214. Cruz G. Brothers and Sisters Across Borders: Theological Perspectives on Catholic Transnationalism. *Migration, Transnationalism and Catholicism*. Global Perspectives. Basingstoke, 2016. P.23–50
215. Cuba indulta a 787 presos por petición del Papa . *El Mundo*. 15.11.2016. URL: <https://www.elmundo.es/internacional/2016/11/15/582b0265e5fdea06028b4584.html>. (дата звернення: 26.08.2020).
216. D'Antonio M. Mortal Sins: Sex, Crime, and the Era of Catholic Scandal. New York: St. Martin's Press, 2013. 416 p.
217. De Sousa Santos B. The Rise of the Global Left: The World Social Forum and Beyond. University of Coimbra (Portugal), 240 p. URL: <http://www.boaventuradesousasantos.pt/media/Chapter%203.pdf>
218. Dicastero per la Comunicazione. website. URL: <http://www.comunicazione.va/it.html>. (дата звернення: 26.08.2020).
219. Diez T. Diplomacy, Papacy, and the Transformation of International Society. P. 31–38
220. Diperna P. Nature's Pope. *Foreignpolicy*. URL: <https://foreignpolicy.com/2018/10/26/natures-pope/>. (дата звернення: 26.08.2020).
221. D'Onorio J.-B. La diplomatie concordataire de Jean-Paul II. *La diplomatie de Jean-Paul II*. Paris : Cerf, 2000. P. 251–302
222. D'Onorio J.-B. Le Saint-Siege dans les Relations Internationales. Paris : Cerf, 1989. 470 p.
223. D'Onorio J.-B. Le Vatican et la politique europeenne. Paris : Mame, 1994. 310 p.
224. Dunn D. J. The Vatican's Ostpolitik: Past and Present. *Journal of International Affairs*. 1982/1983. Vol. 36 (2). P. 246–255.
225. El Papa Francisco apremia al diálogo con el islam, en su visita a Emiratos Árabes Unidos. *El Mundo*. 04.02.2019 <https://www.elmundo.es/internacional/2019/02/04/5c58647021efa0be038b456e.html>. (дата звернення: 26.08.2020).

226. European Parliament resolution of 20 January 2011 on the situation of Christians in the context of freedom of religion. *European Parliament*. Thursday, 20 January 2011. Strasbourg. URL: uoparl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2011-0021_EN.html?redirect (дата звернення: 11.11.2017).

227. Evans E. The Vatican's Foreign Policy after the Collapse of Soviet Communism. *World Affairs*. 1992. Vol. 155(1). P. 27–30.

228. Faggioli M. L'ambasciata USA presso la Santa Sede e un papa non filoamericano. *Huffington post*. 29.11.2013. URL: http://www.huffingtonpost.it/massimo-faggioli/lambasciata-usa-presso-la-santa-sede-e-un-papa-non-filoamericano_b_4359585.html. (дата звернення: 29.11.2013).

229. Fenggang Y. When Will China Become the World's Largest Christian Country? 2015. URL: <http://www.slate.com/bigideas/what-is-the-future-of-religion/essays-and-opinions/fenggang-yang-opinion>. (дата звернення: 17.03.2020).

230. Ferrari L. L. The Vatican as a Transnational Actor. *The Catholic Church and the Nation-State: Comparative Perspectives* / ed. P.C. Manuel, L. C. Reardon, and C. Wilcox. Washington, DC: Georgetown University Press, 2007. P. 33–51.

231. Ferruccio de Bortoli Benedetto XVI non è una statua Partecipa alla vita della Chiesa». URL: http://www.corriere.it/cronache/14_marzo_04/vi-racconto-mio-primo-anno-papa-90f8a1c4-a3eb-11e3-b352-9ec6f8a34ecc.shtml. (дата звернення: 26.08.2020).

232. Flamini, R. Peter and Caesar: Is Pope Francis Shifting Vatican's Worldview. *World Affairs*. 2014. Vol. 177(2). P. 25–33.

233. Flood R. ISIS names Pope «enemy number one» for being a «non-believer». *Express*. 31.08.2016. URL: <https://www.express.co.uk/news/world/705775/Isis-pope-enemy-terror-vatican-daesh-christian-non-believer>. (дата звернення: 26.08.2020).

234. Follman J. I. Progressive Catholicism and Left-Wing Party Politics in Brazil. *The Church at the Grassroots in Latin America: Perspectives on Thirty Years of Activism*. Westport: Praeger, 2000. P. 53–67.

235. Francesco. *La carità politica. Un volto della misericordia.* Città del Vaticano : Libreria editrice vaticana, 2016. 84 p.

236. Francis. Message of Pope Francis to the Executive Chairman of the World Economic Forum on the occasion of the annual meeting at Davos-Klosters (Switzerland) : 17 January 2014. *The Holy See.* 2014. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/pont-messages/2014/documents/papa-francesco_20140117_messaggio-wef-davos.html. (дата звернення: 26.08.2020).

237. Francis. Homily of His Holiness Pope Francis : Apostolic Journey of His Holiness Pope Francis to Colombia (6-11 September 2017) : Esplanade of Catama (Villavicencio) Friday, 8 September 2017. *The Holy See.* 2017. URL: http://www.va/content/francesco/en/homilies/2017/documents/papa-francesco_20170908_omelia-viaggioapostolico-colombiavillavicencio.html. (дата звернення: 26.08.2020).

238. Francis. Address of His Holiness : Meeting with the Authorities, Civil society and the Diplomatic corps : Apostolic Journey of His Holiness Pope Francis to Mozambique, Madagascar and Mauritius (4–10 September 2019) : Ponta Vermelha Palace (Maputo) Thursday, 5 September 2019. *The Holy See.* 2019. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2019/september/documents/papa-francesco_20190905_autorita-mozambico.html. (дата звернення: 26.08.2020).

239. Francis. Address of His Holiness Pope Francis to participants in the 3rd World Meeting of Popular Movements : Paul VI Audience Hall, Saturday, 5 November 2016. *The Holy See.* 2016. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2016/november/documents/papa-francesco_20161105_movimenti-popolari.html. (дата звернення: 26.08.2020).

240. Francis. Address of His Holiness Pope Francis : Conferral of the Charlemagne Prize : Sala Regia, Friday, 6 May 2016. *The Holy See.* 2016. URL: http://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2016/may/documents/papa-francesco_20160506_premio-carlo-magno.html. (дата звернення: 26.08.2020).

241. Francis. Address of Pope Francis to the Council of Europe : Visit of His Holiness Pope Francis to the European Parliament and to the council of Europe : Strasbourg, France, Tuesday, 25 November 2014. *The Holy See*. 2014. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2014/november/documents/papa-francesco_20141125_strasburgo-consiglio-europa.html. (дата звернення: 26.08.2020).

242. Francis. Address of Pope Francis to the European Parliament : Visit of His Holiness Pope Francis to the European Parliament and to the council of Europe : Strasbourg, France, Tuesday, 25 November 2014. *The Holy See*. 2014. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2014/november/documents/papa-francesco_20141125_strasburgo-parlamento-europeo.html. (дата звернення: 03.06.2020).

243. Francis. Address of the Holy Father : Meeting with the members of the General Assembly of the United Nations Organization : Apostolic Journey of His Holiness Pope Francis to Cuba, to the United States of America and Visit to the United Nations Headquarters (19 – 28 September 2015) : United Nations Headquarters, New York Friday, 25 September 2015. *The Holy See*. 2015. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150925_onu-visita.html. (дата звернення: 26.08.2020).

244. Francis. Address of the Holy Father : Participation at the Second World Meeting of Popular Movements : Apostolic Journey of Pope Francis to Ecuador, Bolivia and Paraguay (5–13 July 2015): Expo Feria in Santa Cruz de la Sierra (Bolivia), 9 July 2015. *The Holy See*. 2015. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/july/documents/papa-francesco_20150709_bolivia-movimenti-popolari.html. (дата звернення: 26.08.2020).

245. Francis. Address of the Holy Father : Visit to the joint session of the United States Congress : Apostolic Journey of His Holiness Pope Francis to Cuba, to the United States of America and Visit to the United Nations Headquarters : (19–28 September 2015), United States Capitol, Washington, D.C. Thursday, 24 September 2015. *The Holy See*. 2015. URL: <http://www.vatican.va/content/francesco/en/>

speeches/2015/september/documents/papa-francesco_20150924_usa-us-congress.html. (дата звернення: 26.08.2020).

246. Francis. Angelus. Saint Peter's Square : Sunday, 1st September 2013. *The Holy See*. 2013. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/angelus/2013/documents/papa-francesco_angelus_20130901.html. (дата звернення: 26.08.2020).

247. Francis. Angelus : Saint Peter's Square : Sunday, 19 July 2015. *The Holy See*. 2015. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/angelus/2015/documents/papa-francesco_angelus_20150719.html. (дата звернення: 26.08.2020).

248. Francis. Evangelii Gaudium : Apostolic Exhortation of the Holy Father Francis to the bishops, clergy, consecrated persons and the lay faithful on proclamation of the Gospel in today's world. *The Holy See*. 2013. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html. (дата звернення: 26.08.2020).

249. Francis. In-flight press conference of His Holiness Pope Francis from Mexico to Rome : Apostolic journey of His Holiness Pope Francis to Mexico (12-18 February 2016) : Papal Flight. Wednesday, 17 February 2016. *The Holy See*. 2016. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2016/february/documents/papa-francesco_20160217_messico-conferenza-stampa.html. (дата звернення: 26.08.2020).

250. Francis. Message of His Holiness Pope Francis for the World Day of Prayer for the Care of Creation 1 september 2019. *The Holy See*. 2019. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/pont-messages/2019/documents/papa-francesco_20190901_messaggio-giornata-cura-creato.html. (дата звернення: 26.08.2020).

251. Francis. Message of His Holiness Pope Francis on the occasion of the Vienna Conference on the Humanitarian Impact of Nuclear Weapons. *The Holy See*. 2014. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/pont-messages/2014/documents/papa-francesco_20141207_messaggio-conferenza-vienna-nucleare.html. (дата звернення: 26.08.2020).

252. Francis. Message of Pope Francis for the 48th World Communications Day : Communication at the Service of an Authentic Culture of Encounter : Sunday, 1 June 2014. *The Holy See*. 2014. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/communications/documents/papa-francesco_20140124_messaggio-comunicazioni-sociali.html. (дата звернення: 26.08.2020).

253. Francis. Message of the Holy Father Francis to the participants in the United Nations Framework Convention on climate change. *The Holy See*. 2019. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/pont-messages/2019/documents/papa-francesco_20191201_messaggio-carolina-schmidt.html. (дата звернення: 26.08.2020).

254. Francis. Opening ceremony of the 42nd session of the Governing Council of the governing council of the International Fund for Agricultural Development, an agency of the United Nations in Rome : Thursday, 14 February 2019. *The Holy See*. 2019. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2019/february/documents/papa-francesco_20190214_fao.html. (дата звернення: 26.08.2020).

255. Francis. Travels. *The Holy See*. URL: <http://www.vatican.va/content/francesco/en/travels.index.html#travels>. (дата звернення: 26.08.2020).

256. Franco M. Il Vaticano secondo Francesco. Da Buenos Aires a Santa Marta: come Bergoglio sta cambiando la Chiesa e conquistando i fedeli di tutto il mondo. Milano: Mondadori Libri, 2015. 201 p.

257. Gill A. Rendering Unto Caesar: The Catholic Church and the State in Latin America. Chicago: University of Chicago Press, 1998. 284 p.

258. Gittings J. Kim Dae-jung. South Korean president whose 'sunshine policy' tried to lead the North towards reform. *The Guardian*. 18.08.2009. URL: <https://web.archive.org/web/20160721160418/https://www.theguardian.com/world/2009/aug/18/obituary-kim-dae-jung>. (дата звернення: 26.08.2020).

259. Glendon M. A. Meeting the Challenges of Globalization. *Globalisation Ethical and Institutional Concerns*. Proceedings of the Seventh Plenary Session of the Pontifical Academy of Social Sciences, 25–28 April 2001. Vatican City, 2001. P. 335–

340. URL: <http://www.pass.va/content/dam/scienze-sociali/pdf/actapass7.pdf>. (дата звернення: 26.08.2020).

260. Globalization Could Slip Into Colonialism, Pope Warns. *Zenit News Agency*. 27.04.2001. URL: <https://zenit.org/2001/04/27/globalization-could-slip-into-colonialism-pope-warns/>

261. Gobush M. Calling All Christians: The Responsibility to Protect. *Providence*. 28.04.2016. URL: <https://providencemag.com/2016/04/calling-christians-responsibility-to-protect-r2p/>. (дата звернення: 26.08.2020).

262. Golan G. The Catholic Church as a public diplomacy actor: an analysis of the pope's strategic narrative and international engagement. *The Journal of International Communication*. 2019. Vol. 25(1). P. 1–21. URL: doi.org/10.1080/13216597.2018.1517657. (дата звернення: 26.08.2020).

263. Habemus Papam! Pope Francis election on Sky News. *Youtube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZfAbTLlewjs>. (дата звернення: 26.08.2020).

264. Hanson E. O. *The Catholic Church in World Politics*. Princeton: Princeton University Press, 2014. 498 p.

265. Harvey F. Climate crisis is 'challenge of civilisation', says pope. *The Guardian*. 5.12.2019. URL: <https://www.theguardian.com/environment/2019/dec/05/climate-crisis-is-challenge-of-civilisation-says-pope>. (дата звернення: 26.08.2020).

266. Haynes J. *Faith-based Organisations at the United Nations*. Palgrave Macmillan US, 2014. 197 p.

267. Haynes J. Transnational Religious Actors and International Order. *Perspectives*. 2009. Vol. 22(2). P. 43–69.

268. Haynes J. Transnational Religious Actors and International Politics. *Third World Quarterly*. 2001. Vol. 22(2). P.143-158. URL: <https://doi.org/10.1080/01436590120037009>. (дата звернення: 26.08.2020).

269. Hertzke A. D. *The Catholic Church and Catholicism in global politics*. *Routledge Handbook of Religion and Politics* / ed. J. Haynes. London: Routledge, 2009. P. 48–63.

270. Hockenos P. The Pope and The Chancellor. *Foreign Policy*. 2010, January/February. Vol. 177. P. 90–92.

271. Holy See publishes its Financial Statements: Net assets increase by almost a billion. *Lastampa*. 16 Luglio 2015. URL: <https://www.lastampa.it/vatican-insider/en/2015/07/16/news/holy-see-publishes-its-financial-statements-net-assets-increase-by-almost-a-billion-1.35242406>. (дата звернення: 26.08.2020).

272. Holy See, State of Palestine sign Comprehensive Agreement. *Vatican Radio*. 26.06.2015. http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2015/06/26/holy_see_state_of_palestine_sign_comprehensive_agreement/en-1154236. (дата звернення: 26.08.2020).

273. Holy See. 2016 Country Review. 351p. URL: <http://www.countrywatch.com/content/pdfs/reviews/B39M8888.01c.pdf>. (дата звернення: 26.08.2020).

274. Huntington Samuel P. *The Third Wave: Democratization in the late Twentieth Century*. London: University of Oklahom, 1993. 384 p.

275. Hussein N., Hudson G., Whitman R. *Referendums on the EU Constitutional Treaty: The State of Play*. *Chatham House*. 2015. URL: http://www.proyectos.cchs.csic.es/euroconstitution/library/working%20papers/Hussain_Feb_2005.pdf (дата звернення 16.04.2016).

276. Internet ama Papa Francesco. *Aleteia*. 28.01.2014. URL: <https://it.aleteia.org/2014/01/28/internet-ama-papa-francesco>. (дата звернення: 26.08.2020).

277. Intervention by the Holy See at the 50th General Conference of the International Atomic Energy Agency (IAEA) : Statement by monsignor Pietro Parolin : Vienna (Austria). Monday, 18 September 2006. *The Holy See*. 2006. URL: www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/2006/documents/rc_seg-st_20060918_parolin-iaea_en.html. (дата звернення: 26.08.2020).

278. Intervention of the Cardinal Secretary of State at the International Conference «Saving our Common Home and the Future of Life on Earth» on the third anniversary of the Encyclical «Laudato si'», 05.07.2018. *Summary of bulletin Holy See Press Office*. 2018. URL: <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2018/07/05/180705a.html>. (дата звернення: 26.08.2020).

279. Intervention of the Secretary for Relations with States at the 25th Ministerial Council of the OSCE in Milan, 07.12.2018. *Summary of bulletin Holy See Press Office*. 2018. URL: <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2018/12/07/181207d.html>. (дата звернення: 26.08.2020).

280. Isis, dal Papa al Rappresentante della Santa Sede all'Onu: cambia la strategia della Chiesa. *Intelligonews.it*. 17.03.2015. URL: <https://www.intelligonews.it/cosa-bolle-in-pentola/articoli/17-marzo-2015/24519/isis-dal-papa-al-rappresentante-della-santa-sede-all-onu-cambia-la-strategia-della-chiesa/>. (дата звернення: 26.08.2020).

281. Islamic State: Vatican backs using military force. *BBC News*. 15.03.2015. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-31893351.com/news/world-europe-31893351>. (дата звернення: 03.03.2020).

282. Iwanowski. Z. V. El papa Francisco: giro del Vaticano hacia América Latina. *Iberoamerica*. № 1. 2014. P. 97–115. URL: http://www.ilaran.ru/pdf/2014/Iberoamerica/IA_2014_1/Iwanowski.pdf. (дата звернення: 03.03.2020).

283. John Paul II. Ecclesia in America : Post-Synodal Apostolic Exhortation of the Holy Father John Paul II to the Bishops, Priests and Deacons, Men and Women Religious, and all the Lay Faithful Jesus Christ: the Way to Conversion, Communion, and Solidarity in America, January 22, 1999. *The Holy See*. 1999. URL: http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_22011999_ecclesia-in-america.html. (дата звернення: 26.08.2020).

284. John Paul II. Address of His Holiness Pope John Paul II to the 34th General Assembly of the United Nations : Apostolic Journey to the United States of America : New York. Tuesday, 2 October 1979. *The Holy See*. 1979. URL: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1979/october/documents/hf_jp-ii_spe_19791002_general-assembly-onu.html. (дата звернення: 26.08.2020).

285. John Paul II. Address of His Holiness Pope John Paul II : Opening of the International Conference on Nutrition : Saturday, 5 December 1992. *The Holy See*. 1992. URL: <http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1992/december/>

documents/hf_jp-ii_spe_19921205_conference-on-nutrition.html. (дата звернення: 26.08.2020).

286. John Paul II. Address of His Holiness Pope John Paul II to the diplomatic corps : Thursday, 10 January 2002. *The Holy See*. 2002. URL: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/2002/january/documents/hf_jp-ii_spe_20020110_diplomatic-corps.html. (дата звернення: 26.08.2020).

287. John Paul II. Address of the Holy Father Pope John Paul II to the Uropean Commission and the European Court of human rights. Strasburg (France) Saturday, 8 October 1988. *The Holy See*. 1988. URL: http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1988/october/documents/hf_jp-ii_spe_19881008_human-rights.html. (дата звернення: 26.08.2020).

288. John Paul II. Address of the Holy Father Pope John Paul II to World Congress on the Pastoral Promotion of Human Rights: Saturday, 4 July 1998. *The Holy See*. 1998. URL: http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1998/july/documents/hf_jp-ii_spe_19980704_pastoral.html. (дата звернення: 26.08.2020).

289. John Paul II. Centesimus Annus : Encyclical letter addressed to his venerable brother Bishops in the episcopate, the Priests and Deacons, families of Men and Women Religious, all the Christian faithful and to all men and women of good will on the hundredth anniversary of Rerum Novarum : May 1, 1991. *The Holy See*. 1991. URL: http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_01051991_centesimus-annus.html. (дата звернення: 26.08.2020).

290. John Paul II. During the Last Supper : Letter of John Paul II to Caritas Internationalis for the acquisition of a public, juridic and canonical personality : 16 September 2004. *The Holy See*. 2004. URL: http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/letters/2004/documents/hf_jp-ii_let_20040916_caritas-internationalis.html. (дата звернення: 26.08.2020).

291. John Paul II. From the justice of each comes peace for all : Message of His Holiness Pope John Paul II for the Celebration of the World Day of Peace 1 January 1998. *The Holy See*. 1998. URL: http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/letters/1998/documents/hf_jp-ii_mes_19980101_world-day-of-peace.html.

ii/en/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_08121997_xxxi-world-day-for-peace.html. (дата звернення: 26.08.2020).

292. John Paul II. General Audience : Wednesday 29 March 2000. *The Holy See*. 2000. URL: http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/audiences/2000/documents/hf_jp-ii_aud_20000329.html. (дата звернення: 26.08.2020).

293. John Paul II. Message of the Holy Father to the Group «Jubilee 2000 Debt Campaign» : 23 September 1999. *The Holy See*. 1999. URL: http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/pont_messages/1999/documents/hf_jp-ii_mes_19990923_jubilee-2000-debt-campaign.html. (дата звернення: 26.08.2020).

294. John Paul II. Novo Millennio Ineunte. Apostolic Letter of His Holiness Pope John Paul II to the Bishops, Clergy, and Lay Faithful at the Close of the Great Jubilee of the Year 2000. *The Holy See*. 2000. URL: http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_letters/2001/documents/hf_jp-ii_apl_20010106_novo-millennio-ineunte.html. (дата звернення: 26.08.2020).

295. John Paul II. Peace on Earth to those whom God Loves! : Message of His Holiness Pope John Paul II for the Celebration of the World Day of Peace 1 January, 2000. *The Holy See*. 2000. URL: http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_08121999_xxxiii-world-day-for-peace.html. (дата звернення: 26.08.2020).

296. John Paul II. Sollicitudo Rei Socialis. To the Bishops, Priests Religious Families, sons and daughters of the Church and all people of good will for the twentieth anniversary of Populorum Progressio : December 30, 1987. *The Holy See*. 1987. URL: http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30121987_sollicitudo-rei-socialis.html. (дата звернення: 26.08.2020).

297. John Paul II. Tertio millennio adveniente. Apostolic Letter of His Holiness Pope John Paul II to the Bishops, Clergy, and Lay Faithful at the Close of the Great Jubilee of the Year 2000. *The Holy See*. 2000. URL: http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_letters/1994/documents/hf_jp-ii_apl_19941110_tertio-millennio-adveniente.html. (дата звернення: 26.08.2020).

298. John XXIII. Mater et Magistra : Encyclical of Pope John XXIII on christianity and social progress : May 15, 1961. *The Holy See*. 1961. URL: http://www.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_15051961_mater.html. (дата звернення: 26.08.2020).

299. John XXIII. Pacem in Terris : Encyclical of Pope John XXIII on Establishing Universal Peace in Truth, Justice, Charity, and Liberty : April 11, 1963. *The Holy See*. 1963. URL: http://www.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_11041963_pacem.html. (дата звернення: 26.08.2020).

300. Joint statement by 65 States pronounced at the initiative of the Russian Federation, Holy See and Lebanon in the course of the 28th UNHRC session, Geneva, 13 March 2015. URL: http://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/1092273. (дата звернення: 11.01.2020).

301. Kent P. C., Pollard J. F. A Diplomacy Unlike Any Other: Papal Diplomacy in the Nineteenth and Twentieth Centuries. *Papal Diplomacy in the Modern Age* / ed. P. C. Kent and J. F. Pollard. Westport, CT: Praeger, 1994. P.11–21.

302. Keohane R. O. and Nye J. S. Transnational Relations and World Politics. Cambridge, 1972. 428 p.

303. Klee J. The Role of the Holy See and Catholic Organizations at the United Nations. *School of Diplomacy and International Relations*. 31.10.2017. URL: <https://blogs.shu.edu/unstudies/2017/10/31/the-role-of-the-holy-see-and-catholic-organizations-at-the-united-nations/>. (дата звернення: 26.08.2020).

304. Kurth J. The Vatican's Foreign Policy. *The National Interest*. 1993. Vol. 32. P. 30–52.

305. L'indotto del Giubileo Straordinario della Misericordia. Analisi di impatto economico. Roma : Sapienza Università di Roma, Facoltà di Economia. 13 luglio 2015. P. 1–60. URL: <https://docplayer.it/4545071-L-indotto-del-giubileo-straordinario-della-misericordia-analisi-di-impatto-economico.html>. (дата звернення: 26.08.2020).

306. La religione non è mai violenza. L'intervento del Grande Imam di Al-Azhar. *L'Osservatore Romano*. 05.02.2019. URL: <http://www.osservatoreromano.va/it/news/la-religione-non-e-mai-violenza>. (дата звернення: 11.01.2020).

307. Latinobarómetro. El Papa Francisco Y La Religión En Chile Y América Latina : Latinobarómetro 1995–2017. Enero 2018. URL: https://www.cooperativa.cl/noticias/site/artic/20180112/asocfile/20180112124342/f0006494_religion_chile_america_latina_2017.pdf. (дата звернення: 11.01.2020).
308. Legionarios de Cristo. website. URL: <https://legionariosdecristo.org>. (дата звернення: 26.08.2020).
309. Lenartowick K. Closing Mass for Rio’s World Youth Day largest since 1995. *Catholic News Agency*. 18. 08. 2013. URL: <https://www.catholicnewsagency.com/news/closing-mass-for-rios-world-youth-day-largest-since-1995>. (дата звернення: 11.01.2020).
310. Lenartowick K. Pope Francis criticizes ‘ornamental’ faith. *Catholic News Agency*. URL: <https://www.catholicnewsagency.com/news/pope-francis-criticizes-ornamental-faith>. (дата звернення: 11.01.2020).
311. Leo XIII. Rerum Novarum : Encyclical of Pope Leo XIII on Capital and Labor : 15 May 1891. *The Holy See*. 1891. URL: http://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum.html. (дата звернення: 11.01.2020).
312. Leustean L. N. Roman Catholicism, Diplomacy, and the European Communities, 1958–1964. *Journal of Cold War Studies*. 2013. Vol. 15 (1). P. 53–77. URL: https://doi.org/10.1162/JCWS_a_00308. (дата звернення: 26.08.2020).
313. Lipschutz R. Reconstructing world politics: the emergence of global civil society. *Millennium: Journal of International Studies*. 1992. Vol. 21(3). P. 389–420.
314. Lyon A. J. The East Timorese Church: from oppression to liberation. *The Catholic Church and the Nation-State: Comparative Perspectives* / ed. P.C. Manuel, L. C. Reardon, and C. Wilcox. Washington, DC: Georgetown University Press, 2007. P. 131–150.
315. Mainardi A. Come combattere il terrorismo secondo Papa Francesco. *Formiche.net*. 02.01.2017. URL: <http://formiche.net/2017/01/papa-nonviolenza-conflitti-guerra-isis/>. (дата звернення: 11.01.2020).

316. Mamberti D. Intervento della Santa Sede all'Assemblea Plenaria dei Vescovi australiani sull'attività diplomatica della Santa Sede, con particolare riferimento alla drammatica situazione dei cristiani in Medio Oriente : Sydney, 25 novembre 2014. *The Holy See*. 2014. URL: http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/2014/documents/rc-seg-st-20141125_mamberti-vescovi-australiani_it.html. (дата звернення 14.03.2019).

317. Marroni C. Resistance mounts against Bergoglio and his «China dossier». *Il Sole 24 Ore*. 23.02.2015. URL: <http://www.italy24.ilsole24ore.com/print/ABhWK3xC/0>. (дата звернення: 26.08.2020).

318. Martin D. Globalization in the Social Teaching of the Church. *The Social Dimensions of Globalization*. Proceedings of the Workshop of the Pontifical Academy of Social Sciences, 21–22 February 2000. Vatican City, 2001. P. 82–93. URL: <http://www.pass.va/content/dam/scienze-sociali/pdf/miscellanea2.pdf>. (дата звернення: 11.01.2020).

319. Martin D. *Tongues of Fire: The Explosion of Protestantism in Latin America*. Oxford: Blackwell, 1993. 368 p.

320. Mason A. As Pope Francis Debuts A Rock Song (Really), We Explore 500 Years Of Papal Tunes. *Wbur*. 01.10.2015. URL: <https://www.wbur.org/artery/2015/10/01/pope-francis-album>. (дата звернення: 11.08.2020).

321. Matlary J. H. The just peace: The public and classical diplomacy of the Holy See. *Cambridge Review of International Affairs*. 2001. Vol. 14(2). P. 80–94.

322. Mayr-Singer J. «Unheilige Allianz oder segensreiche Partnerschaft: Der Heilige Stuhl und die Vereinten Nationen». *Vereinte Nationen*. Heft 6/2000. S. 193–198. URL: <https://zeitschrift-vereinte-nationen.de/suche/zvn/artikel/unheilige-allianz-oder-segensreiche-partnerschaft/>. (дата звернення: 11.01.2020).

323. Mc Manus J. I am My Body. *The Furrow*. 2012. Vol. 63(2). P. 76–80.

324. McGrew A. Conceptualising global politics. *Global Politics : Globalization and the Nation-State* / by A McGrew & P Lewis. Cambridge : Polity, 2013. P 13–31.

325. Melissen J. *The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice. The New Public Diplomacy: Soft Power in the Information.* N.Y.: Palgrave Macmillan, 2005. 221 p. URL: http://www.culturaldiplomacy.org/academy/pdf/research/books/soft_power/The_New_Public_Diplomacy.pdf. (дата звернення: 11.03.2020).
326. Melnyk R. A. *Vatican Diplomacy at the United Nations: A History of Catholic Global Engagement.* Lewiston, NY: Edwin Mellen Press, 2009. 288 p.
327. Méndez Montoya A. F. *Latin America. The Blackwell Companion to Catholicism.* Oxford: Blackwell, 2007. P. 173–188.
328. Metalli A. *Políticos católicos, ¡un paso al frente!* *La Stampa.* 28.09.2017. URL: www.lastampa.it/2017/09/28/vaticaninsider/polticos-catlicos-un-paso-al-frente-XWsOGE9Me6C2izCQ1KV9PL/pagina.html. (дата звернення: 11.01.2020).
329. *Missionaries of Charity. GCatholic.org.* URL: <http://www.gcatholic.org/orders/265.htm>. (дата звернення: 26.08.2020).
330. *Missionaries of Charity. website.* URL: <https://www.motherteresa.org>. (дата звернення: 26.08.2020).
331. Mons. Rudelli nuovo osservatore S. Sede al Consiglio d'Europa. *Radio Vaticana.* 20.09.2014. URL: http://it.radiovaticana.va/news/2014/09/20/mons_rudelli_osservatore_s_sede_al_consiglio_deuropa/1106936. (дата звернення: 23.01.2020).
332. *Movimento dei Focolari. website.* URL: <http://www.focolare.org/chiamo/domande-frequenti/>. (дата звернення: 25.07.2020).
333. Murphy F. X. *Vatican Politics: Structure and Function. World Politics.* 1974. Vol. 26 (4). P. 542–559.
334. Neale P.R. *The Bodies of Christ as International Bodies: The Holy See, Wom(b)an and the Cairo Conference. Review of International Studie.* 1998. Vol. 24(1). P. 101–118. URL: <https://doi.org/10.1017/S0260210598001016>. (дата звернення: 23.01.2020).
335. Noack R. *If Pope Francis had his way, European parishes would house up to 500,000 refugees. The Washington Post.* 06.09.2015. URL: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/09/06/if-the-pope-had->

his-way-european-parishes-would-house-up-to-500000-refugees/. (дата звернення: 23.08.2020).

336. Nossiter A. Church Helps Fill a Void. *The New York Times*, 23.02.2013. URL: <https://www.nytimes.com/2013/02/24/world/africa/catholic-church-fills-growing-void-in-africa.html>. (дата звернення: 23.08.2020).

337. O'Connor B. Papal Diplomacy: John Paul II and the Culture of Peace. St. Augustine's Press, 2005. 344 p.

338. O'Reilly, Barbara A. Grace under Pressure: The Roles of Women Then and Now in the Catholic Church. Bloomington, IN: WestBow Press, 2012.

339. On The Outcome Document Of The United Nations Summit For The Adoption Of The Post-2015 Development Agenda «Transforming Our World: The 2030 Agenda For Sustainable Development» New York, 1 September 2015. *The Permanent Observer Mission of the Holy See to the United Nations*. URL: <https://holyseemission.org/contents/statements/statements-55e60e559a5749.94098476.php>. (дата звернення: 20.01.2020).

340. Opening Statement of FAO Director-General, Dr Jacques Diouf. *World Summit on Food Security Rome, 16–18 November 2009*. URL: http://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/Summit/Statements_PDF/Monday_16_AM/K6628e-DG-statement.pdf. (дата звернення: 16.11.2019).

341. Opus Dei. website. URL: <http://opusdei.org/>. (дата звернення: 26.08.2020).

342. Oshchypok Ivan. Foreign policy of the Holy See under the Pontificate of Pope Francis. *Scientific Journal of Polonia University Peridyk Naukowy Akademii Polonijnej*. 2020 Vol. 38 (1). P. 279–290. URL: <https://doi.org/10.23856/3836>. (дата звернення: 26.08.2020).

343. O'Sullivan J. The President, the Pope, the Prime-Minister. Three Who Changed the World. Regnery History, 2006. 360 p.

344. Papa Francesco celebra la Santa Messa ad Abu Dhabi: «Sono venuto per dirti: beato!». *Papafrancesco.net*. 05.02.2019. URL: <https://>

www.papafrancesco.net/papa-francesco-celebra-la-santa-messa-ad-abu-dhabi-venuto-dirti-beato/. (дата звернення: 23.01.2020).

345. Papal Diplomacy: God's Ambassadors. *The Economist*. 19.07.2007: URL: <http://www.economist.com/node/9516461>. (дата звернення: 23.01.2020).

346. Parolin P. Address of His Eminence Cardinal Pietro Parolin, Secretary of State of His Holiness Pope Francis, at the 69th Session of the General Assembly of the United Nations : New York, Monday 29 September 2014. *The Holy See*. 2014. URL: http://w2.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/parolin/2014/documents/rc_seg-st_20140929_69th-un-general-assembly_en.html. (дата звернення: 23.01.2020).

347. Paul VI. Address of the Holy Father Paul VI to the United Nations Organization : Visit of His Holiness Pope Paul VI to the United Nations Monday : 4 October 1965. *The Holy See*. 1965. URL: http://www.vatican.va/content/paul-vi/en/speeches/1965/documents/hf_p-vi_spe_19651004_united-nations.html. (дата звернення: 23.01.2020).

348. Paul VI. Message of His Holiness Pope Paul VI for the observance of a Day of peace : 1 January 1968. *The Holy See*. 1968. URL: http://www.vatican.va/content/paul-vi/en/messages/peace/documents/hf_p-vi_mes_19671208_i-world-day-for-peace.html. (дата звернення: 23.01.2020).

349. Paul VI. *Populorum Progressio* : Encyclical of Pope Paul VI on the Development of Peoples : March 26, 1967. *The Holy See*. 1967. URL: http://www.vatican.va/content/paul-vi/en/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_26031967_populorum.html. (дата звернення: 23.01.2020).

350. Pax Christi International URL: <http://www.paxchristi.net>. (дата звернення: 26.08.2020).

351. Pax Christi promotes «Just Peace» rather than Just War». *Vatican Radio*. 12.04.2016. URL: <http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2016/04/12/pax-christi-promotes-just-peace-rather-than-just-war/en-1222219>. (дата звернення: 23.01.2020).

352. Pax Romana. website. URL: <https://www.icmica-miic.org/>. (дата звернення: 26.08.2020).

353. Peñaloza P.P. El pasado izquierdista y rebelde del venezolano Arturo Sosa, el ‘papa negro’ de los jesuitas. *Univision*. 15.10.2016. URL: <https://www.univision.com/noticias/religion/el-pasado-izquierdista-y-rebelde-del-venezolano-arturo-sosa-el-papa-negro-de-los-jesuitas>. (дата звернення: 23.01.2020).

354. Permanent observer Mission of the Holy See to the United Nations. website. URL: <https://holyseemission.org/contents/mission/our-history.php>. (дата звернення: 23.08.2020).

355. Parker Tim. The Secret Finances of the Vatican Economy. *Investopedia*. 8.02.2020. URL: <https://www.investopedia.com/articles/investing/030613/secret-finances-vatican-economy.asp>. (дата звернення: 20.07.2020).

356. Piana G. L’etica di papa Francesco. *Rocca*. 2014. URL: <https://www.c3dem.it/wp-content/uploads/2014/03/Letica-di-papa-Francesco-g.-piana-Rocca-15.3.pdf>. (дата звернення: 23.01.2020).

357. Pius XII. *Mystici Corporis Christi* Encyclical of Pope Pius XII on the Mystical Body of Christ to our venerable brethren, Patriarchs, Primate, Archbishops, Bishops, and other local ordinaries enjoying peace and communion with the Apostolic See : 29 June 1943. *The Holy See*. 1943. URL: http://www.vatican.va/content/pius-xii/en/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_29061943_mystici-corporis-christi.html. (дата звернення: 20.07.2020).

358. Pollard John F. *Money and the Rise of the Modern Papacy: Financing the Vatican, 1850–1950*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2008. 288 p.

359. Pope breaks record on Instagram. *CruX*. 02.04.2016. URL: <https://cruXnow.com/church/2016/04/social-engagement-pope-breaks-record-on-instagram/>. (дата звернення: 20.07.2020).

360. Pope Francis calls for technological innovations to fight poverty and hunger. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. 14.02.2019. URL: <http://www.fao.org/news/story/en/item/1180536/icode/>. (дата звернення: 20.07.2020).

361. Pope Francis denounces «cruel» Trump border policy. *The Italianinsider*. 29.05.2019. URL: <http://www.italianinsider.it/?q=node/8149>. (дата звернення: 20.07.2020).

362. Pope John Paul II. Democracy Must Be Based on Moral Norms. *EWTN*. 2008. URL: <https://www.ewtn.com/catholicism/library/democracy-must-be-based-on-moral-norms-8148>. (дата звернення: 20.07.2020).

363. Pope Francis urges solidarity and concrete action in global nutrition challenge. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. 20.11.2016. URL: <http://www.fao.org/news/story/en/item/266831/icode/> (дата звернення: 20.07.2020).

364. Pope, Diouf: «United Against Hunger». *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. 15.10.2010. URL: <http://www.fao.org/news/story/en/item/46484/icode/>. (дата звернення: 20.07.2020).

365. Premio Robert Bresson 2016 al regista russo Andrei Konchalovsky. *Fondazione Ente dello Spettacolo*. 26.08.2016. URL: <https://www.entespettacolo.org/category/news/>. (дата звернення: 20.07.2020).

366. Presentazione dell'Annuario Pontificio 2019 e dell' «Annuario Statisticum Ecc Pollard siae 2017». *Bollettino Sala Stampa della Santa Sede*. 06.03.2019. URL: <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2019/03/06/0192/00397.html>. (дата звернення: 20.07.2020).

367. Press Statement from H.E. Silvano M. Tomasi, Permanent Observer of the Holy See to the United Nations and Other International Organizations in Geneva, on «Supporting the Human Rights of Christians and other Communities, particularly in the Middle East». *Bollettino Sala Stampa della Santa Sede*. 13.03.2015. URL: <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2015/03/13/0186/00414.html>. (дата звернення: 10.12.2019).

368. Przywara E. L'idead'Europa. La crisi di ogni politica cristiana», Trapani : Il Pozzo di Giacobbe, 2013. 136 p.

369. Pullella P. Conservatives want Catholic bishops to denounce pope as heretic. *Reuters*. 01.05.2019. URL: <https://www.reuters.com/article/us-pope->

heresy/conservatives-want-catholic-bishops-to-denounce-pope-as-heretic-idUSKCN1S73KE. (дата звернення: 26.08.2020).

370. Pullella P. Pope says he would confront Trump directly on border wall. *Reuters*. 29.05.2019. URL: <https://www.reuters.com/article/us-usa-immigration-pope/pope-says-he-would-confront-trump-directly-on-border-wall-idUSKCN1SY23S>. (дата звернення: 26.08.2020).

371. Rabat S.M. El Papa Francisco y Mohamed VI apelan a preservar Jerusalén como «patrimonio de las tres religiones monoteístas». *El Mundo*. 30.03.2019. URL: <https://www.elmundo.es/internacional/2019/03/30/5c9e767021efa0a01d8b46c9.html>. (дата звернення: 26.08.2020).

372. Raja A.H. Divide and rule policy. *Veterans Today*. 16.12.2015. URL: <https://www.veteranstoday.com/2015/12/16/divide-and-rule-policy/>. (дата звернення: 26.08.2020).

373. Reese Thomas J. *Inside the Vatican: The Politics and Organization of the Catholic Church*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 1998. 322 p.

374. Regnum Christi Consagradas. website. URL: <http://consagradasrc.org>. (дата звернення: 26.08.2020).

375. Regnum Christi Laicos Consagrados. website. URL: <http://laicosconsagradosrc.org>. (дата звернення: 26.08.2020).

376. Regnum Christi. website. URL: <https://www.regnumchristi.org>. (дата звернення: 26.08.2020).

377. Rezac M. How many of the 45 Vatican-approved «important films» have you seen? *Catholic News Agency*. 08.10.2017. URL: <https://www.catholicnewsagency.com/blog/how-many-of-the-45-vatican-approved-important-films-have-you-seen>. (дата звернення: 26.08.2020).

378. Rizzolo D A. Quattro anni da Papa: cuore e Vangelo, rivoluzione Bergoglio. *Famiglia cristiana*. 13.03.2017. URL: <http://www.famigliacristiana.it/articolo/quattro-anni-da-papa-cuore-e-vangelo-rivoluzione-bergoglio.aspx>. (дата звернення 21.03.2017).

379. Robinson W. I. *Promoting Polyarchy: Globalization, US Intervention, and Hegemony*. Cambridge University Press, 1996. 466 p.
380. Rooney F. *The Global Vatican: An Inside Look at the Catholic Church, World Politics, and the Extraordinary Relationship between the United States and the Holy See*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2013. 308 p.
381. Rowe P. S. Transnational religion, globalization, and development. *Religion and Global Politics* / ed. P.S. Rowe. Don Mills, ON: Oxford University Press. 2012. P.243–262.
382. Rudoren J. and Hadid D. Pope aids push for statehood by Palestinians. *The New York Times*. 14.05.2015. URL: <https://www.nytimes.com/2015/05/14/world/middleeast/vatican-to-recognize-palestinian-state-in-new-treaty.html>. (дата звернення: 26.08.2020).
383. Ryall D. The Catholic Church as a Transnational Actor. *Non-state Actors in World Politics*. New York: Palgrave Macmillan, 2001. P 41–58. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1057/9781403900906_3. (дата звернення: 26.08.2020).
384. Sako Louis Raphael I. Patriarch of Baghdad addresses UN, calling for new laws against states or individuals who support terrorists. *AsiaNews.it*. 27.03.2015. URL: <http://www.asianews.it/news-en/Patriarch-of-Baghdad-addresses-UN,-calling-for-new-laws-against-states-or-individuals-who-support-terrorists-33833.html>. (дата звернення: 26.08.2020).
385. Sant'Egidio is Mozambique – the story of a peace and friendship that today celebrate 24 years. *Sant'Egidio*. 4.10.2016. URL: <http://www.santegidiousa.org/2016/10/04/santegidio-mozambique-story-peace-friendship-today-celebrate-24-years/>. (дата звернення: 26.08.2020).
386. Santa Sede. Stato osservatore. *Consiglio d'Europa*. URL: <https://www.coe.int/it/web/portal/holy-see>. (дата звернення: 26.08.2020).
387. Santegidio. website. URL :<http://www.santegidio.org/pageID/2/langID/it/lacomunit%C3%A0.html>. (дата звернення: 26.08.2020).

388. Schasching J. The Church's View on Globalization. *Globalisation Ethical and Institutional Concerns*. Proceedings of the Seventh Plenary Session of the Pontifical Academy of Social Sciences, 25–28 April 2001. Vatican City, 2001. P. 37–42. URL: <http://www.pass.va/content/dam/scienze-sociali/pdf/actapass7.pdf>. (дата звернення: 26.08.2020).
389. Scholas Social. website. URL: <https://www.scholasoccurrentes.org/it/campaigns/scholas-social/>. (дата звернення: 26.08.2020).
390. Scimia E. Vatican's China outreach roils Hong Kong's pro-democracy Catholics. *World Politics Review*. 01.07.2015. URL: <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/16123/vatican-s-china-outreach-roils-hong-kong-s-pro-democracy-catholics>. (дата звернення: 26.08.2020).
391. Shelledy R. B. The Vatican's Role in Global Politics. *SAIS Review*. 2004. Vol. 24 (2). P. 149–161.
392. Smith D. Extreme abortion laws shine light on Trump's courting of religious right. *The Guardian*. 13.05.2019. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2019/may/13/donald-trump-evangelical-christians-republicans-abortion-supreme-court>. (дата звернення: 28.08.2020).
393. Sodano A. Passer de la contrainte à la persuasion pour la sécurité en Europe: Intervention au sommet de l'OSCE, Istanbul, 18 november 1999. *La documentation catholique*. 2000. №2218. P. 67.
394. Squires N. Pope Francis shunned official papal apartments to live «normal life». *The Telegraph*. 29.05.2013. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/the-pope/10086876/Pope-Francis-shunned-official-papal-apartments-to-live-normal-life.html>. (дата звернення: 26.08.2020).
395. Stephan M. J. What Happens When You Replace a Just War With a Just Peace. *Foreignpolic*. 18.05.2016. URL: <https://foreignpolicy.com/2016/05/18/pope-francis-just-peace-catholic-vatican-africa-isis/>. (дата звернення: 26.08.2020).
396. Stummvoll A. A. A Living Tradition: The Holy See, Catholic Social Doctrine, and Global Politics, 1965-2000. Florence: European University Institute. 2012. 256 p.

397. Summary of Synod Assemblies 1998. *Zenit*. URL: <https://zenit.org/articles/summary-of-synod-assemblies-1998/>. (дата звернення: 28.08.2020).

398. Thatcher M. *The Path to Power*. London : HarperCollins, 1995. 1012 p.

399. The future of world religions: population growth projections, 2010-2050. *Pew Research Center : Religion & Public Life*. 02.04.2015. URL: <https://www.pewforum.org/2015/04/02/main-factors-driving-population-growth/#the-potential-impact-of-religious-switching-in-china>. (дата звернення: 23.08.2020).

400. The global Catholic population. *Pew Research Center : Religion & Public Life*. 13.02.2013. URL: <http://www.pewforum.org/2013/02/13/the-global-catholic-population/>. (дата звернення: 23.08.2020).

401. The Holy See at the United Nations: An Obstacle to Women's Reproductive Health and Rights. *Center for Reproductive Rights*. 08.08.2000. URL: https://www.reproductiverights.org/sites/default/files/documents/pub_bp_holyseeattheun.pdf. (дата звернення: 23.08.2020).

402. The Pontifical Yearbook 2017 and the «Annuario Statisticum Ecclesiae» 2015. *Summary of bulletin Holy See Press Office*. 06.04.2017. URL: <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2017/04/06/170406e.html>. (дата звернення: 10.12.2019).

403. The Roman Curia. *GCatholic.org*. URL: <http://www.gcatholic.org/dioceses/romancuria.htm>. (дата звернення: 10.12.2019).

404. The talents of the priest and diplomat Fr. Pietro Parolin. *La Stampa*. 31 08 2013. URL: www.lastampa.it/2013/08/30/vaticaninsider/the-talents-of-the-priest-and-diplomat-fr-pietro-parolin-zk3OZ5125HIVWEFupiRTAI/pagina.html. (дата звернення: 10.12.2019).

405. Thistlethwaite S., Stassen G. Abrahamic Alternatives to War: Jewish, Christian, and Muslim Perspectives on Just Peacemaking. *United States Institute of Peace*. October 1, 2008. P. 1-20. URL: <https://www.usip.org/sites/default/files/sr214.pdf>. (дата звернення: 10.12.2019).

406. Torinelli A., Galeazzi G. Papa Francesco. Questa economia uccide. Con un'intervista esclusiva su capitalismo e giustizia sociale. Milano: Piemme, 2015. 320 p.
407. Torre G. D. La città sul monte. Contributo ad una teoria canonistica delle relazioni tra Chiesa e Comunità politica. Roma : Ave, 2007. 255 p.
408. Toso M. Cattolici e politica. Roma luglio, 2019. 204 p.
409. Toso M. Per una nuova democrazia. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2016. 384 p.
410. Troy J. Die soft power des Heiligen Stuhls: Legionen auf unsichtbarer Parade zwischen internationaler Gesellschaft und Weltgesellschaft. *Zeitschrift für Außen- und Sicherheitspolitik*. 2010. Vol. 3 (4). P. 489–511.
411. Troy J. Global politics, according to Pope Francis. *SSRN*. March 21, 2019. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2978140. (дата звернення: 27.07.2020).
412. Troy J. Two «Popes» to Speak for the World: The Pope and the United Nations Secretary General in World Politics. *The Review of Faith & International Affairs*. 2017. Vol. 15(4). 67–78. URL: <https://doi.org/10.1080/15570274.2017.1392712> (дата звернення: 07.09.2020).
413. Tryma K., Salnikova N. The influence of religion on party system of European Union. *Global Development of Religious Tourism*. IGI Global. Pennsylvania, USA, 2020. P. 184–198. URL: <https://www.igi-global.com/book/global-development-religious-tourism/253255>. (дата звернення: 17.07.2019).
414. Turkey reinstates Vatican envoy after row over pope's Armenian remarks. *Reuters*. 04.02.2016. URL: <https://www.reuters.com/article/us-turkey-vatican-armenians-idUSKCN0VD1QT?feedType=RSS&feedName=worldNews>. (дата звернення: 17.07.2019).
415. Ueno K. Asia and the Holy See. *Rivista di Studi Politici Internazionali*. 2012. Vol. 79(3). 389–396.
416. Una piccola carezza: così Papa Francesco ha definito la visita ai Musei Vaticani, offerta dall'Elemosineria Apostolica a 150 senzatetto che poi ha incontrato

nella Cappella Sistina (da Radio Vaticana). 29.03.2015. URL: <http://www.gliscritti.it/blog/entry/3065>. (дата звернення: 07.01.2020).

417. Uno studioso gesuita esprime il suo giudizio sulla prossima visita papale negli Emirati Arabi Uniti. *Chiesa e post concilio*. 05.02.2019. URL: <http://chiesaepostconcilio.blogspot.com/2019/02/uno-studioso-gesuita-esprime-il-suo.html>. (дата звернення: 27.07.2020).

418. UNO: Vatikan begrüßt Beschluss zur Todesstrafe. *Vatican Radio*. 16.11.2007. URL: <https://web.archive.org/web/20090529005419> (дата звернення: 07.07.2020).

419. Valley P. Pope Francis: Not so much a reformer as a revolutionary. *The Independent*. 27.09.2013. URL: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/pope-francis-not-so-much-a-reformer-as-a-revolutionary-8845052.html>. (дата звернення: 07.07.2020).

420. Valley P. Pope Francis: Untying the Knots. London : Bloomsbury, 2013. 240 p.

421. Vallier I. The Roman Catholic Church: A Transnational Actor. *International Organizatio*. 1971. Vol. 25 (3). P. 479–502.

422. Vatican announces deal with China on bishop appointments. *NBC News*. 22.09.2018. URL: <https://www.nbcnews.com/news/world/vatican-announces-deal-china-bishop-appointments-n912186>. (дата звернення: 07.10.2018).

423. Vaticano, arriva l'ok dell'Enac al il nuovo eliporto per il Bambin Gesù Set. *Aleteia*. 22.09.2016. URL: <https://it.aleteia.org/2016/09/22/vaticano-arriva-lok-dellenac-al-il-nuovo-eliporto-per-il-bambin-gesu/>. (дата звернення: 07.07.2017).

424. Video conference of the internet of Pope Francis with the students of the Scholas Social Network gathered from five continents. Synod Hall, Thursday, 4 September 2014. *The Holy See*. URL: http://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2014/september/documents/papa-francesco_20140904_videoconferenza-piattaforma-scholas.html. (дата звернення: 07.08.2020).

425. Viganò D.E. Fedeltà è cambiamento. La svolta di Francesco raccontata da vicino. Roma: Rai Eri, 2015. 213 p.

426. Volodzko D., Sesin T. China's two-track approach to Christianity: Vatican vs. Wenzhou. *The Jamestown Foundation*. 15.05.2015. URL: <https://jamestown.org/program/chinas-two-track-approach-to-christianity-vatican-vs-wenzhou/>. (дата звернення: 27.07.2020).

427. Vukićević B. O. Papa Francisco e os desafios de uma diplomacia intercivilizacional. *Revista Brasileira de Política Internacional*. Vol.58 (2). 2015. URL: http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0034-73292015000200065. (дата звернення: 07.07.2020).

428. Warner M. How Vatican buying dot-catholic top-level domain will change the Church. *National catholic register*. 15.06.2012. URL: <http://www.ncregister.com/blog/matthew-warner/vatican-to-buy-catholic-top-level-domain>. (дата звернення: 17.07.2020).

429. Weigel G. Religion and Peace: An Argument Complexified. *The Washington Quarterly*. 1991. Vol. 14. P. 27–42.

430. Weigel G. The Final Revolution: The Resistance Church and the Collapse of Communism. New York: Oxford University Press. 1992. 255 p.

431. White C. Gomez elected as first Latino head of U.S. bishops' conference. *Crux*. 12.11.2019. URL: <https://cruxnow.com/church-in-the-usa/2019/11/gomez-elected-as-first-latino-head-of-u-s-bishops-conference/>. (дата звернення: 07.07.2020).

432. Williams T. D. Vatican Cardinal: China needs a «Constantine» to become a Christian nation. *Breitbart*. 17.04. 2015 URL: <http://www.breitbart.com/national-security/2015/04/17/vatican-cardinal-china-needs-a-constantine-to-become-a-christian-nation/>. (дата звернення: 27.07.2020).

433. Willis A., Lopez E. Church vs. State. *Pulitzer Center*. June 03, 2019. URL: <https://pulitzercenter.org/reporting/church-vs-state-0>. (дата звернення: 27.08.2020).

434. Willy Wo-Lap Lam. Vatican Agreement Latest Front in Xi's Widening Religious Clampdown. *The Jamestown Foundation*. 10.10.2018. URL: <https://jamestown.org/program/vatican-agreement-latest-front-in-xis-widening-religious-clampdown/>. (дата звернення: 07.07.2020).

435. Wooster H. Faith at the ramparts: the Philippine Catholic Church and the 1986 revolution. *Religion, the Missing Dimension of Statecraft*. New York: Oxford University Press, 1994. P. 153–176.

436. Yardley J. Under Francis, a bolder vision of Vatican Diplomacy emerges. *The New York Times*. 18.12.2014. URL: <https://www.nytimes.com/2014/12/19/world/europe/pope-francis-vatican-diplomatic-mediator-cuba.html?auth=login-facebook>. (дата звернення: 10.12.2019).

437. Yardley J., Pianigiani G. Pope Francis is credited with a crucial role in U.S.-Cuba agreement. *The New York Times*. 17.12.2014. URL: <https://www.nytimes.com/2014/12/18/world/americas/breakthrough-on-cuba-highlights-popes-role-as-diplomatic-broker.html>. (дата звернення: 07.07.2020).

438. Yurkus K. R. The Other Catholics: A Short Guide to the Eastern Catholic Churches. *Catholic Education Resource Center*. 2015. URL: <https://www.catholiceducation.org/en/culture/catholic-contributions/the-other-catholics-a-short-guide-to-the-eastern-catholic-churches.html>. (дата звернення: 07.07.2020).

439. Zwick M., Zwick L. John Paul II: Globalization must not be a new form of colonialism. *Houston Catholic Worker*. Vol. 21 (4). 2001. URL: <https://cjd.org/2001/08/01/john-paul-ii-globalization-must-not-be-a-new-form-of-colonialism/>. (дата звернення: 07.07.2020).

Додаток 1

Перелік міжнародних організацій в яких Святий Престол бере участь як член або спостерігач [184].

Абревіатура	Назва організації	Статус
СТВТО	Підготовча комісія Організації договору про всебічну заборону ядерних випробувань / Preparatory Commission for the Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty Organization, Відень	Член
FAO	Продовольча та сільськогосподарська організація ООН / United Nations Food and Agriculture Organization, Рим	Спостерігач
IAEA	Міжнародне агентство з атомної енергії / International Atomic Energy Agency Відень	Член
ICAO	Міжнародна організація цивільної авіації / International Civil Aviation Organization, Монреаль	Спостерігач на неформальній основі
ICMM	Міжнародний комітет військової медицини / International Committee of Military Medicine, Брюссель	Член
IFAD	Міжнародний фонд розвитку сільського господарства / International Fund for Agricultural Development, Рим	Спостерігач
ILO	Міжнародна організація праці / International Labor Organization, Женева	Спостерігач
IMO	Міжнародна морська організація / International Maritime Organization, Лондон	Спостерігач на неформальній основі
IOM	Міжнародна організація з міграції / International Organization for Migration, Женева	Спостерігач

ISDR	Міжнародна стратегія зменшення наслідків стихійних лих / International Strategy for Disaster Reduction, Женева	Спостерігач на неформальній основі
LU	Латинський союз / Latin Union, Париж	Спостерігач
OPCW	Організація з заборони хімічної зброї / Organization for the Prohibition of Chemical Weapons, Гаага	Член
UNCHS/ Habitat	Центр ООН з населених пунктів / United Nations Human Settlements, Найробі	Спостерігач
UNCOPUOS	Комітет ООН з мирного використання космічного простору / United Nations Committee on Peaceful Use of Outer Space, Відень	Спостерігач на неформальній основі
UNCSD	Комісія ООН зі сталого розвитку / United Nations Commission on Sustainable Development, Нью-Йорк	Спостерігач на неформальній основі
UNCTAD	Конференція ООН з торгівлі та розвитку / United Nations Conference on Trade and Development, Женева	Член
UNDCP	Міжнародна програма ООН з контролю за наркотиками / United Nations International Drug Control Programme, Відень	Спостерігач
UNEP	Програма ООН з навколишнього середовища / United Nations Environment Programme, Найробі	Спостерігач
UNESCO	Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури / United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation, Париж	Спостерігач

UNHCR	Верховний комісар ООН у справах біженців / United Nations High Commissioner for Refugees, Женева	Член
UNIDO	Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку / United Nations Industrial Development Organization, Відень	Спостерігач
UNO	Організація Об'єднаних Націй, / United Nations Organization, Нью-Йорк, Женева, Відень	Спостерігач
WFP	Всесвітня продовольча програма / World Food Programme, Рим	Спостерігач
WHO	Всесвітня організація охорони здоров'я / World Health Organization, Женева	Спостерігач
WIPO	Всесвітня організація інтелектуальної власності / World Intellectual Property Organization, Женева	Член
WMO	Всесвітня метеорологічна організація / World Meteorological Organization, Женева	Спостерігач на неформальній основі
WTO	Світова організація торгівлі / World Trade Organization, Женева	Спостерігач
WTO	Всесвітня туристична організація / World Tourism Organization, Мадрид	Спостерігач

Додаток 2

Перелік регіональних міжнародних організацій в яких Святий Престол бере участь як член або спостерігач [184].

Абревіатура	Назва організації	Статус
AALCC	Африкансько-азійський юридичний консультативний комітет / African Asian Legal Consultative Committee, Нью-Делі	Спостерігач на неформальній основі
AL	Арабська ліга / Arab League, Каїр	Делегат
CE	Рада Європи / Council of Europe, Страсбург	Спостерігач
CDCC	Рада з питань культурного співробітництва Ради Європи / Council for Cultural Co-operation of the Council of Europe, Страсбург	Член
OAS	Організація Американських Держав / Organization of American States, Вашингтон	Спостерігач
OAU	Організація африканської єдності / Organization of African Unity, Аддіс-Абеба	Спостерігач
ОБСЄ	Організація з безпеки та співробітництва в Європі / Organization for Security and Co-operation in Europe, Відень	Член

Додаток 3

Перелік міжнародних організацій в яких держава-місто Ватикан бере участь як член або спостерігач [184].

Абревіатура	Назва організації	Статус
UNIDROIT	Міжнародний інститут уніфікації приватного права / International Institute for the Unification of Private Law, Рим	Член
ITU	Міжнародний союз електрозв'язку / International Telecommunication Union, Женева	Член
IGC	Міжнародна зернова рада / International Grains Council, Лондон	Член
INTELSAT	Міжнародна організація супутникового зв'язку / International Telecommunications Satellite Organization, Вашингтон	Член
UPU	Всесвітній поштовий союз / Universal Postal Union, Берн	Член
IISA	Міжнародний інститут адміністративних наук / Istituto Internazionale per le Scienze dell'Amministrazione, Брюссель	Член
EUTELSAT	Європейська організація супутникових телекомунікацій / European Telecommunications Satellite Organization, Париж	Член
CEPT	Європейська конференція поштових та телекомунікаційних адміністрацій / European Conference of Postal and Telecommunications Administrations, Копенгаген	Член

Додаток 4

Перелік держав, з яким Святий Престол підтримує двосторонні дипломатичні відносини [184].

№	Країна	Початок двосторонніх відносин
1.	Австралія	24.03.1973
2.	Австрія	09.08.1946*
3.	Азербайджан	23.05.1992
4.	Албанія	07.09.1991
5.	Алжир	06.03.1972
6.	Ангола	08.07.1997
7.	Андорра	16.06.1995
8.	Антигуа та Барбуда	15.12.1986
9.	Аргентина	1877
10.	Багамські Острови	27.07.1979
11.	Бангладеш	25.09.1972
12.	Барбадос	19.04.1979
13.	Бахрейн	12.01.2000
14.	Беліз	09.03.1983
15.	Бельгія	1835
16.	Бенін	29.06.1971
17.	Білорусь	11.11.1992
18.	Болгарія	06.12.1990
19.	Болівія	1877
20.	Боснія і Герцеговина	18.08.1992

21.	Ботсвана	04.11.2008
22.	Бразилія	1829
23.	Буркіна-Фасо	14.06.1973
24.	Бурунді	11.02.1963
25.	Вануату	20.07.1994
26.	Велика Британія	16.01.1982
27.	Венесуела	1881
28.	Вірменія	23.05.1992
29.	Габон	31.10.1967
30.	Гаїті	1881
31.	Гаяна	09.06.1997
32.	Гана	20.11.1975
33.	Гватемала	16.03.1936
34.	Гондурас	1908
35.	Гренада	17.02.1979
36.	Греція	17.07.1979
37.	Грузія	23.05.1992
38.	Гамбія	07.06.1978
39.	Гвінея	21.06.1986
40.	Гвінея-Бісау	12.07.1986
41.	Данія	02.08.1982
42.	Демократична Республіка Конго	16.02.1963
43.	Джибуті	20.05.2000
44.	Домініка	01.09.1981
45.	Домініканська республіка	1881
46.	Еквадор	1877
47.	Екваторіальна Гвінея	24.12.1981
48.	Еритрея	15.07.1995

49.	Есватіні	11.03.1992
50.	Естонія	03.10.1991*
51.	Ефіопія	20.03.1957
52.	Єгипет	23.08.1947
53.	Ємен	13.10.1998
54.	Замбія	15.05.1965
55.	Зімбабве	26.06.1980
56.	Ізраїль	15.06.1994
57.	Індія	12.06.1948
58.	Індонезія	13.03.1950
59.	Ірак	26.08.1966
60.	Іран	02.05.1953
61.	Ірландія	27.11.1929
62.	Ісландія	жовтень 1976
63.	Іспанія	XV століття
64.	Італія	24.06.1929
65.	Йорданія	03.03.1994
66.	Кабо-Верде	12.05.1976
67.	Казахстан	17.10.1992
68.	Камбоджа	25.03.1994
69.	Камерун	27.08.1966
70.	Канада	16.10.1969
71.	Катар	18.11.2002
72.	Кенія	19.06.1965
73.	Киргизстан	27.08.1992
74.	Китайська республіка Тайвань	23.10.1942
75.	Кіпр	31.01.1973
76.	Кірибаті	10.04.1995

77.	Колумбія	26.11.1835
78.	Коста-Рика	1908
79.	Кот-д'Івуар	26.10.1970
80.	Куба	02.09.1935
81.	Кувейт	21.10.1968
82.	Латвія	01.10.1991*
83.	Лесото	11.03.1967
84.	Литва	30.09.1991*
85.	Ліберія	15.12.1927
86.	Ліван	листопад 1946
87.	Лівія	10.03.1997
88.	Ліхтенштейн	28.08.1985
89.	Люксембург	1891
90.	Маврикій	09.03.1970
91.	Мавританія	15.12.2016
92.	Мадагаскар	24.12.1966
93.	Македонія	21.12.1994
94.	Малаві	05.02.1966
95.	Малайзія	27.07.2011
96.	Малі	29.10.1979
97.	Мальта	15.12.1965
98.	Марокко	15.01.1976
99.	Маршаллові острови	30.12.1993
100.	Мексика	21.09.1992
101.	Мікронезія	26.01.1994
102.	Мозамбік	14.12.1995
103.	Молдова	23.05.1992
104.	Монако	1875

105.	Монголія	04.04.1992
106.	М'янма	04.05.2017
107.	Намібія	12.09.1995
108.	Науру	01.06.1992
109.	Непал	10.09.1983
110.	Нігер	20.07.1971
111.	Нігерія	20.11.1975
112.	Нідерланди	1829
113.	Нікарагуа	1908
114.	Німеччина	1920
115.	Нова Зеландія	20.06.1973
116.	Норвегія	02.08.1982
117.	Об'єднані Арабські Емірати	31.05.2007
118.	Острови Кука	29.04.1999
119.	Пакистан	06.10.1951
120.	Палау	17.12.1998
121.	Палестина	14.01.2017
122.	Панама	1923
123.	Папуа-Нова Гвінея	07.03.1977
124.	Парагвай	1877
125.	Перу	1877
126.	Південноафриканська Республіка	05.03.1994
127.	Південна Корея	11.12.1963
128.	Південний Судан	22.02.2013
129.	Польща	17.07.1989*
130.	Португалія	XVI століття
131.	Республіка Конго	31.01.1977
132.	Російська Федерація	09.12.2009

133.	Руанда	06.06.1964
134.	Румунія	15.05.1990*
135.	Сальвадор	1922
136.	Самоа	10.06.1994
137.	Сан-Марино	квітень 1926
138.	Сан-Томе і Принсіпі	21.12.1984
139.	Сейшельські острови	27.07.1984
140.	Сенегал	17.11.1961
141.	Сент-Вінсент і Гренадини	16.04.1990
142.	Сент-Кітс і Невіс	19.07.1999
143.	Сент-Люсія	01.09.1984
144.	Сербія	14.08.1970*
145.	Сирія	21.02.1953
146.	Сінгапур	24.06.1981
147.	Словаччина	01.01.1993*
148.	Словенія	08.02.1992
149.	Соломонові острови	09.05.1984
150.	Сполучені Штати Америки	10.01.1984
151.	Судан	29.04.1972
152.	Сурінам	16.02.1994
153.	Східний Тимор	20.05.2002
154.	Сьєрра-Леоне	30.07.1996
155.	Таджикистан	15.06.1996
156.	Таїланд	28.04.1968
157.	Танзанія	19.04.1968
158.	Того	21.04.1981
159.	Тонга	24.08.1994
160.	Трінідад і Тобаго	23.07.1978

161.	Туніс	22.03.1972
162.	Туреччина	25.01.1960
163.	Туркменістан	10.07.1996
164.	Уганда	01.09.1966
165.	Угорщина	09.02.1990*
166.	Узбекистан	17.10.1992
167.	Україна	08.02.1992
168.	Уругвай	1877
169.	Фіджі	12.09.1978
170.	Філіппіни	08.04.1951
171.	Фінляндія	1942
172.	Франція	XVI століття
173.	Хорватія	08.02.1992
174.	Центральноафриканська Республіка	13.05.1967
175.	Чад	28.11.1988
176.	Чеська Республіка	19.04.1990*
177.	Чилі	1877
178.	Чорногорія	16.12.2006
179.	Швейцарія	XVI століття
180.	Швеція	02.08.1982
181.	Шрі Ланка	06.09.1975
182.	Ямайка	20.07.1979
183.	Японія	березень 1942

Список публікацій автора.

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Ощипок І. Ф. Інформаційна діяльність Святого Престолу. *Український інформаційний простір*. № 1(5). 2020. С. 126–140. URL: [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(5\).2020.206111](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(5).2020.206111)
2. Ощипок І. Ф. Роль релігійних акторів у сучасних світових процесах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2018. № 1/2(47/48). С. 84–88.
3. Ощипок І. Ф. Особливості трансформації державного суверенітету в постбіполярній міжнародній системі. *Актуальні проблеми міжнародних відносин : збірник наукових праць*. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2016. Вип. 127 (2). С. 54–64. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/3018/2707>.
4. Ощипок І. Ф. Проблеми та перспективи глобального лідерства США. *Міжнародні відносини. Серія : Політичні науки*. К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2015. № 7. С.1–15. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2568.
5. Ощипок І. Ф. Проблема дереторизації в сучасних міжнародних відносинах. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія : зб. наук. Праць*. Маріуполь, 2015. Вип. 12. С. 239–245.
6. Ощипок І. Ф. Права і привілеї Київських митрополитів до 1686 року. *Православний вісник*. К. 2002. № 5–6. С. 52–55.

Статті в іноземних виданнях:

1. Oshchypok Ivan. Foreign policy of the Holy See under the Pontificate of Pope Francis. *Scientific Journal of Polonia University Peridyk Naukowy Akademii Polonijnej*. 2020 Vol. 38 (1) P. 279–290. URL: <https://doi.org/10.23856/3836>

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Ощипок І. Ф. Проблеми та перспективи реформування ООН. *Сильна ООН – кращий світ : зб. тез доп. міжнар.наук.-практ. конф. присвяченій 70 річниці заснування ООН (м. Київ, 22 жовтня 2015 р.)*. К. : ДАУ при МЗС України, 2015. С. 101–102.
2. Ощипок І. Ф. Трансформація інституту національних держав. *«Шевченківська весна» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Київ, 2 квітня 2015 р.)*. К. : Київ. Нац. Ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, 2015. Ч. 1. С. 112–114. URL: http://library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/shv/shv_2015_01.pdf
3. Ощипок І. Ф. Роль глобалізаційних процесів у реструктуризації глобального простору. *Реструктуризація глобального простору : історичні імперативи та виклики : зб. тез доп. міжнар.наук.-практ. конф (м. Київ, 23 квітня 2015 р.)*. К. : ДАУ при МЗС України, 2015. С. 99–101.
4. Ощипок І. Ф. Досвід Республіки Корея в розвитку транснаціональних корпорацій для України. *Україна і Корея в конфліктогенному світі : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ.форуму (м. Київ, 29-30 листоп. 2016 р.)*. К. : ДАУ при МЗС України, 2016. С. 58–62.
5. Ощипок І. Ф. Положення Київської митрополії в україно-російських відносинах другої половини XVII ст. *Церква – наука – суспільство: питання взаємодії : матеріали IX міжнар. наук. конф. (м. Київ, 26–28 травня 2010 р.)*. К. : НКПКЗ, 2010. С. 96–99.